

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΑΓΑΘΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ:
ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ»

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΤΣΗ
(Α.Μ.: 1012201903022)

Θέμα: «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και η συμβολή του 9^{ου} ΣΠ Καλαμάτας»

Επιβλέπων Καθηγητής: Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Σωτήριος Ριζάς
Συνεπιβλέπων Καθηγητής: Θανάσης Χρήστου

ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2021

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος.....	3
Εισαγωγή.....	5

Α΄ Κεφάλαιο

Τα αίτια των Βαλκανικών Πολέμων και οι συμμαχίες.....	7
1.1. Το διεθνές περιβάλλον πριν τους Βαλκανικούς.....	7
1.2. Οι ενδοβαλκανικές συμμαχίες.....	8
1.2.1. Η σερβοβουλγαρική συμμαχία.....	8
1.2.2. Η ελληνοβουλγαρική συμμαχία.....	10
1.3. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος.....	14

Β΄ Κεφάλαιο

Το 9 ^ο Σύνταγμα Πεζικού στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο.....	17
2.1. Η ιστορία του 9 ^{ου} Συντάγματος Πεζικού	17
2.2. Οι μάχες στην Μακεδονία και η συμβολή του 9 ^{ου} Σ.Π.	20
2.2.1. Οι πρώτες επιτυχίες.....	20
2.2.2. Η μάχη των Γιαννιτσών.....	23
2.2.3. Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης.....	24
2.2.4. Οι επιχειρήσεις στην Δ. Μακεδονία.....	26
2.3. Το 9 ^ο Σ.Π. στην Ήπειρο.....	27
2.3.1. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων.....	29
2.4. Η συνθήκη του Λονδίνου και οι συνέπειές της.....	31

Γ΄ Κεφάλαιο

Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος.....	38
----------------------------	----

3.1. Τα αίτια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου.....	38
3.1.1. Οι βουλγαρικές αξιώσεις.....	38
3.1.2. Η ελληνοσερβική συμμαχία.....	38
3.2. Οι δύο αντίπαλοι στρατοί.....	41
3.3. Ο ακήρυχτος Πόλεμος.....	42
3.4. Η μάχη του Κιλκίς- Λαχανά.....	43
3.5. Η συνέχιση της προέλασης.....	45
3.6. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου.....	49

Δ΄ Κεφάλαιο

Ο απολογισμός των Βαλκανικών Πολέμων.....	54
4.1. Προσάρτηση νέων εδαφών στο ελληνικό κράτος.....	54
4.2. Η Μακεδονία μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου	55

Ε΄ Κεφάλαιο

Ο Τύπος.....	57
5.1. Ο ρόλος του Τύπου.....	57
Επίλογος.....	61
Πηγές και βιβλιογραφία.....	62
Παράρτημα.....	66
Περίληψη.....	81

Πρόλογος

Η εργασία αυτή αποτελεί μία απόπειρα να αναφερθούν και να αξιολογηθούν οι ηρωικοί αγώνες που έδωσαν οι Έλληνες στην βόρεια Ελλάδα κατά την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων. Ένα τμήμα της τιτάνιας αυτής πολεμικής προσπάθειας φιλοδοξώ να παρουσιάσω, με τη βοήθεια του αρχειακού υλικού, το οποίο συγκεντρώθηκε από τα ΓΑΚ του νομού Μεσσηνίας, το Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας και το αρχείο της τοπικής εφημερίδας «Θάρρος».

Οι εθνοαπελευθερωτικοί Βαλκανικοί Πόλεμοι χαρακτηρίζουν το πολιτικό κλίμα της εποχής, στο οποίο οι λαοί της Ευρώπης επεδίωκαν την εδαφική επέκταση, βασισμένοι σε εθνικιστικούς ισχυρισμούς και επιχειρήματα. Με τους Βαλκανικούς Αγώνες και την χορεία πεσόντων ηρώων, πραγματοποιήθηκε ένα ακόμη «βήμα» προς την ολοκλήρωση των εθνικών επιδιώξεων και πόθων του λαού μας. Επίσης, αποτελούν φωτεινό παράδειγμα της αφοσίωσης προς την πατρίδα, του αλτρουισμού και της αυτοδιάθεσης των λαών, ιδανικά τα οποία οι στρατιώτες που πολέμησαν στο μέτωπο ασπάζονταν και θεωρούσαν αδιαπραγμάτευτα. Περίοπτη θέση μεταξύ αυτών των στρατιωτών κατέχουν το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού και οι διακριθέντες των βαλκανικών πολέμων, οι οποίοι προέρχονται από αυτό.

Δεν υπήρξε άμεση επικοινωνία με τους μάρτυρες των ιστορικών αυτών γεγονότων, αλλά τα αρχεία του κράτους, των τοπικών εφημερίδων και του Στρατιωτικού Μουσείου με βοήθησαν να ολοκληρώσω την εργασία το ταχύτερο δυνατό.

Θα ήθελα λοιπόν να ευχαριστήσω τους αξιότιμους καθηγητές μου, που ενέκριναν το θέμα με το οποίο θα ήθελα να ασχοληθώ, κύριο Θανάση Χρήστου, Αναπληρωτή Καθηγητή Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας και διευθυντή του ΠΜΣ Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας: Νέες Θεωρήσεις και Προοπτικές του τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Επίσης, τους κ. Ιάκωβο Μιχαηλίδη, Καθηγητή Νεότερης Ιστορίας στο ΑΠΘ και τον κ. Σωτήριο Ριζά, Διευθυντή του Κέντρου Έρευνας Νεότερης Ιστορίας της Ακαδημίας Αθηνών. Ακόμη, τη διευθύντρια των ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας, κ. Αναστασία Μηλίτση-Νίκα για την αμέριστη βοήθεια που μου παρείχε, την διευθύντρια της εφημερίδας «Θάρρος», κ. Αλεξάνδρα Αποστολάκη, τη διεύθυνση του Στρατιωτικού Μουσείου Καλαμάτας, για την παροχή πολύτιμων πληροφοριών ως προς τη δράση του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού. Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω προς την κ. Ουρανία Λυμπεροπούλου, ερευνήτρια και συγγραφέα.

Εισαγωγή

Οι Βαλκανικοί πόλεμοι των ετών 1912-1913 αποτελούν αναντίρρητα ένα από τα πιο ουσιώδη κεφάλαια της Νεοελληνικής Ιστορίας. Επέλεξα την εργασία αυτή με την πεποίθηση ότι θα με βοηθούσε η ιστορική εμπειρία και τα αποτελέσματα των διαφόρων εργασιών, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των σπουδών μου στο Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Διαχείρισης Πολιτισμικών Αγαθών της σχολής Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Στην εργασία αυτή σκοπεύω να παρουσιάσω επίσης, την ιστορία και την δράση ενός μεσσηνιακού τμήματος στρατού στους πολέμους αυτούς, στο βαθμό που συμμετείχε- και πρωταγωνίστησε πολλές φορές- στις δύσκολες εκείνες συνθήκες του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των ετών 1912-1913. Οι άνδρες του με επιμονή, πίστη και γενναιότητα αντιστάθηκαν στις αντιξοότητες και στα εμπόδια, που παρουσιάζονταν. Άντεξαν την πείνα, τη δίψα και τις άλλες κακουχίες του πολέμου. Πολλά μεσσηνιακά ονόματα βρίσκονται σε καταλόγους ηρωικά πεσόντων στους Βαλκανικούς Πολέμους. Πολλοί ιστορικοί και δημοσιογράφοι εφημερίδων μιλούν και γράφουν για τα γεγονότα αυτά και οι πληροφορίες τους αποτελούν πολύτιμα στοιχεία εφόσον συμβάλλουν στην διατήρηση της ιστορικής μνήμης και της επιστήμης γενικότερα.

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφέρονται τα κυριότερα αίτια των Βαλκανικών Πολέμων και οι συμμαχίες, που δημιουργήθηκαν, για να λάβει απάντηση η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Επιπλέον, αναφέρονται οι επεκτατικές τάσεις, που εμφανίστηκαν κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα στον ευρωπαϊκό χώρο καθώς επίσης και οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που υπήρξαν μία από τις κυριότερες αιτίες των πολέμων.

Το δεύτερο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας είναι αφιερωμένο στη δράση του ηρωικού 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού Καλαμάτας, ενός στοιχείου που είναι συνυφασμένο με την νεότερη ιστορία του τόπου. Αναφέρονται η ίδρυσή του στο Μεσολόγγι το 1885, η δράση του κατά τον ατυχή πόλεμο του 1897, η μεταφορά και εγκατάστασή του στην πόλη της Καλαμάτας, οι μάχες, στις οποίες έλαβε μέρος ως τμήμα της IV μεραρχίας, με διοικητή τον Κωνσταντίνο Μοσχόπουλο και τα νικηφόρα αποτελέσματα, τα οποία οφείλονταν τόσο στην εκπαίδευση και την άσκηση του ελληνικού στρατεύματος, όσο και στο πείσμα και την αγωνιστική δύναμη των πολεμιστών. Όλα αυτά, βέβαια, συνοδεύονται από έναν κατάλογο σεπτών ηρώων, που θυσιάστηκαν για την πατρίδα. Ο τερματισμός του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου σηματοδοτείται σε υποκεφάλαιο του Β΄

κεφαλαίου, όπου αναφέρονται οι αποφάσεις, που υπεγράφησαν στη Συνθήκη του Λονδίνου (17 Μαΐου 1913).

Το τρίτο κεφάλαιο ξεκινά με την παράθεση των αιτιών του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου. Αναφέρονται οι συνολικές δυνάμεις των εμπολέμων, οι μάχες στο Κιλκίς και την ανατολική Μακεδονία, η απελευθέρωση ελληνικών περιοχών, που τελούσαν υπό οθωμανική κυριαρχία, και τέλος η απελευθέρωση των γειτονικών νησιών του βορείου Αιγαίου με την εδραίωση της ελληνικής ναυτικής δύναμης, η οποία περιόρισε οριστικά την οθωμανική δραστηριότητα στο Αιγαίο. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου αποτελεί υποκεφάλαιο του Γ΄ κεφαλαίου.

Στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί μία αναφορά στα αποτελέσματα των Βαλκανικών πολέμων και στον Τύπο της εποχής, ο οποίος με τις συχνές ανταποκρίσεις και τα ρεπορτάζ συνέβαλε αποφασιστικά στον κοινό αγώνα των Ελλήνων για απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών και αδερφών. Οι στήλες του ήταν πηγές αισιοδοξίας, ελπίδας και ενέπνεαν υπομονή και πίστη στη νίκη του άμαχου πληθυσμού.

Ολοκληρώνοντας, ο σκοπός της εργασίας μου είναι να αναφερθούν οι διπλωματικές πτυχές, η ατμόσφαιρα της εποχής και τα ιδεολογικά ρεύματα μέσα στις οποίες έλαβαν χώρα οι Βαλκανικοί Πόλεμοι. Επίσης, σκοπός είναι να τονιστεί η προσφορά των Μεσσηνίων μαχητών, οι οποίοι με αυτοθυσία προσπάθησαν να δώσουν σάρκα και οστά στις ελπίδες των υπόδουλων αδερφών τους, για μία καλύτερη ζωή, που θα ήταν βασισμένη στις αρχές της ελευθερίας, της ισότητας και της αυτοδιάθεσης των λαών.

Α΄ Κεφάλαιο

Τα αίτια των Βαλκανικών Πολέμων και οι συμμαχίες

1.1. Το διεθνές περιβάλλον πριν τους Βαλκανικούς

Την εποχή ακριβώς που η Ελλάδα ακολουθώντας νέα προγράμματα ανασυγκροτείται σημειώνονται αναταραχές σε διάφορα σημεία της παραπαίουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Συγκεκριμένα, οι κάτοικοι στα Δωδεκάνησα εξέφραζαν τις διαμαρτυρίες τους για την κατάργηση των προνομίων τους. Ακόμη οι κάτοικοι της Κρήτης διαμαρτύρονται, διότι η Πύλη είχε επιχειρήσει να αποστείλει μουσουλμάνους δικαστές. Επιπλέον, οι κάτοικοι της Αλβανίας ξεσηκώνονται αλλά στο τέλος, υποτάσσονται με συγκεκριμένους όρους. Τέλος, η Ιταλία, παρά τη διακήρυξη του δόγματος περί ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τον υπουργό των Εξωτερικών, τον Μάιο του 1911, παρασύρεται από νοσταλγούς της λαμπρότητας και της δυνάμεως της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, στέλνει τον Σεπτέμβριο στρατεύματα στην αφρικανική ακτή και κατακτά τη Λιβύη, δηλαδή τις περιοχές Τριπολίτιδας και Κυρηναϊκής, οι οποίες αποτελούσαν τουρκικές κτήσεις. Κατόπιν, προχωρεί σε πολεμικές επιχειρήσεις στο Αιγαίο κατά των Οθωμανών και τον Μάιο του 1912 καταλαμβάνει τα υπό τουρκική κατοχή Δωδεκάνησα, που στη συνέχεια κατακρατεί, ακυρώνοντας, κατ' αυτόν τον τρόπο, τη δήλωση του Ιταλού πρωθυπουργού ότι πρόκειται για μία πρόσκαιρη κατάσταση. Ότι θα εκκένωνε την περιοχή, όταν οι Οθωμανοί θα εγκατέλειπαν οριστικά τις αφρικανικές τους κτήσεις.¹ Όλη αυτή η κατάσταση στα Βαλκάνια προκαλεί τριγμούς στην κυβέρνηση της Αθήνας και ανησυχία μήπως η Αυστροουγγαρία προελάσει προς την Αλβανία με σκοπό να στραφεί προς την Θεσσαλονίκη.

Οι πολιτικές αυτές εξελίξεις συνοδεύθηκαν και από το εθνικιστικό κίνημα των Νεότουρκων, τον Ιούλιο του 1908, οι οποίοι, μετά την ανατροπή του σουλτάνου Αβδούλ-Χαμίτ Ε΄ και την άνοδό τους στην εξουσία, στο Σύνταγμά τους παρουσίαζαν υποσχέσεις ισονομίας, ισοπολιτείας και χορήγησης αμνηστίας για όλες τις χριστιανικές εθνότητες στην επικράτειά τους.² Όλοι οι υπόδουλοι λαοί αναθάρρησαν, παρηγορήθηκαν και ήλπισαν σε καλύτερες μέρες εθνικής ελευθερίας. Όμως, σε σύντομο χρονικό διάστημα οι

¹ Ι. Ανδρεάδη, *Ιστορία των Βαλκανικών πολέμων. Διπλωματικά δρόμους*, Αθήνα 2016, σελ. 128 και Κ. Σβολόπουλος *Οι τελευταίες εξελίξεις στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών με την Τουρκία και η κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου* στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, (1978), σελ. 288

² Βλ και Λήμμα συντάξεως «Οι Νεότουρκοι» στο Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ήλιος*, τ. Ελλάς- Β΄ (1975), σελ. 96

υποσχέσεις αυτές διαψεύστηκαν, διότι ο πραγματικός στόχος των Νεοτούρκων ήταν ο εξισλαμισμός όλων των εθνοτήτων της αυτοκρατορίας και η γενικότερη επικράτηση στην περιοχή. Τα κηρύγματα, που αφορούσαν την ισότητα και δικαιοσύνη, έδωσαν μόνο μία προσωρινή αναβολή στην οριστική επίλυση του μακεδονικού ζητήματος. Η ελληνική κυβέρνηση δέχτηκε το κίνημα με ενθουσιασμό, αντίθετα με τη βουλγαρική και σερβική πολιτική, διότι πίστευε στη βελτίωση του πολιτικού καθεστώτος του ελληνικού στοιχείου της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, το οποίο ζούσε σε καθεστώς δουλείας. Με τον τρόπο αυτό η νεοτουρκική επανάσταση έδειξε ανάγλυφα την κοινωνική, αλλά και την οικονομική εξαθλίωση του χριστιανικού στοιχείου στην Μακεδονία.³ Η σοβινιστική στάση των Νεότουρκων και η μη αποδοχή των αλλόθρησκων εθνοτήτων στη χερσόνησο του Αίμου είχαν σαν αποτέλεσμα την εμφάνιση αποσχιστικών τάσεων, όπως οι Βαλκανικοί πόλεμοι, που ακολούθησαν και εξαιτίας των οποίων η Οθωμανική Αυτοκρατορία περιορίστηκε σε ασιατικό έδαφος.

1.2. Οι ενδοβαλκανικές συμμαχίες

1.2.1. Η σερβοβουλγαρική συμμαχία

Η αντιπαράθεση μεταξύ των χωρών της Βαλκανικής χερσονήσου εξομαλύνθηκε και προσωρινά παραμερίστηκε, εξαιτίας του γεγονότος ότι ήταν φανερό η διάψευση των ελπίδων τους για ισότητα μεταξύ των εθνοτήτων του Οθωμανικού κράτους, σύμφωνα με τις διακηρύξεις και υποσχέσεις του καθεστώτος των Νεότουρκων.

Παράλληλα, η έντονη ανάμειξη της Ρωσίας και της Αυστροουγγαρίας στο διπλωματικό πεδίο της Βαλκανικής είχε ως αποτέλεσμα την προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης στο άρμα της Αυστροουγγαρίας. Όμως, η Πετρούπολη αποφάσισε να υποστηρίξει τη συμμαχική συνένωση των νοτίων Σλάβων και της Ελλάδος, η οποία θα λειτουργούσε ως ανασχετικός παράγοντας απέναντι στην επεκτατική πολιτική, που εφάρμοζαν οι Κεντρικές αυτοκρατορίες.

Οι Σέρβοι αφενός, από την ανησυχία τους εξαιτίας της συνεχιζόμενης αυστροουγγρικής πίεσης και οι Βούλγαροι αφετέρου, των οποίων τα σχέδια για μία ημιαυτόνομη βουλγαρική Μακεδονία είχαν ναυαγήσει ανταποκρίθηκαν θετικά στην πιθανότητα δημιουργίας μίας διαβαλκανικής συμμαχίας. Κατά την περίοδο αυτή, η Σερβία και η Βουλγαρία είχαν ενισχύσει σε μεγάλο βαθμό τις στρατιωτικές τους δυνάμεις, ενώ η

³ Βλ και Λήμμα συντάξεως «Οι Νεότουρκοι» στο Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ήλιος*, τ. Ελλάς- Β' (1975), σελ. 96

Ελλάδα, μετά το κίνημα στο Γουδή, τον Αύγουστο του 1909, ακολουθούσε πρόγραμμα στρατιωτικής αναδημιουργίας.

Η έκρηξη του ιταλοτουρκικού πολέμου, το 1911, ήρθε για να τονίσει περισσότερο την ανάγκη μίας βαλκανικής προσέγγισης και συμμαχίας.⁴ Η οριστική απόφαση της Βουλγαρίας να προχωρήσει άμεσα σε σύναψη αμυντικής συμμαχίας με τους Σέρβους οφείλεται στην πίεση της κινητοποίησης οθωμανικών στρατευμάτων στα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τον Οκτώβριο του 1911. Επειδή τα δύο κράτη δεν προόδευαν στις συνομιλίες, καθώς διαφωνούσαν για το ζήτημα της Μακεδονίας, η Ρωσία, σε μία τελευταία προσπάθεια να προωθήσει το θέμα, δήλωσε στις κυβερνήσεις των δύο κρατών ότι η παράταση της διαφωνίας τους θα την ανάγκαζε να προβεί στην αναζήτηση μίας άλλης διπλωματικής οδού, η οποία θα ανταποκρινόταν καλύτερα και θα εξυπηρετούσε περισσότερο τα συμφέροντα της Ρωσίας. Οι δύο χώρες, πιεζόμενες έντονα από τον ρωσικό παράγοντα, αποφάσισαν ότι θα έπρεπε να αυξήσουν την ταχύτητα στις διαπραγματευτικές τους συνομιλίες και να συνάψουν διμερή αμυντική συμμαχία, η οποία θα συμπληρωνόταν σε διάστημα, που δεν θα υπερέβαινε τους δύο μήνες με μία ειδική στρατιωτική σύμβαση. Για την πιθανή διανομή των ευρωπαϊκών κτήσεων του σουλτάνου γινόταν λόγος σε προσαρτημένο μυστικό παράρτημα, που, βέβαια, προσέδιδε στην συμφωνία έντονο επιθετικό χαρακτήρα. Υπήρξε αυτή η πρώτη συνθήκη για τη σύμπτυξη συμμαχιών μεταξύ των λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης εναντίον της Οθωμανικής κυριαρχίας, η οποία πραγματοποιείται στα πλαίσια της ρωσικής πανσλαβιστικής πολιτικής στη χερσόνησο του Αίμου.

Η συνθήκη των δύο κρατών, που υπεγράφη με άκρα μυστικότητα το Μάρτιο του 1912, όριζε, κατά βάση, την αμοιβαία σύμπλευση στα ζητήματα της πολιτικής ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας. Ο λόγος αυτός καθιστούσε απαραίτητη και τηνστρατιωτική συνεργασία απέναντι σε πιθανή επίθεση του εχθρού. Στο προσαρτημένο ειδικό παράρτημα τα συμβαλλόμενα κράτη όριζαν ότι, αν, ενδεχόμενες ταραχές στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έθεταν σε κίνδυνο τα εδαφικά συμφέροντα ή κάποιες διεθνείς περιπλοκές, δρώντας αρνητικά, κλυδώνιζαν το βαλκανικό status quo, οι δύο κυβερνήσεις είχαν δικαίωμα να προχωρήσουν σε ανταλλαγή απόψεων σχετικά με το ενδεχόμενο ένοπλης επέμβασης.⁵ Καταλυτικό ρόλο θα είχε η Ρωσία στην περίπτωση που οι συζητήσεις των δύο χωρών θα κατέληγαν σε αδιέξοδο. Αντίθετα, στο ενδεχόμενο της νίκης στον πόλεμο κατά των Οθωμανών, η Σερβία θα αναγνώριζε στην Βουλγαρία το

⁴ Α. Βακαλόπουλου *Νέα ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 312

⁵ Κ. Σβολόπουλου «Η σερβοβουλγαρική συμμαχία», στην *ΙΕΕ*, τ.14 (1978), σελ. 285

δικαίωμα προσάρτησης των εδαφών ανατολικά της Ροδόπης και του ποταμού Στρυμόνα και η Βουλγαρία στην Σερβία το ανάλογο δικαίωμα για εδάφη, τα οποία υπάρχουν βόρεια και δυτικά του όρους Σκάρδο. «Μήλο της έριδος» στη συμφωνία ήταν η Μακεδονία, διότι, κάτω από αυτές τις συνθήκες διανομής, μεγάλο μέρος της παρέμενε αδιανέμητο και ήταν ασαφής η μελλοντική τύχη του. Σταθερή ήταν όμως η απόφαση και των δύο κρατών να ακολουθήσουν τον τσάρο της Ρωσίας. Τέλος, η συνθήκη συμπληρώθηκε, σύμφωνα με την αρχική πρόβλεψη, από ειδική στρατιωτική σύμβαση της 29^{ης} Απριλίου 1912, η οποία αναφερόταν σε περίπτωση πολέμου, τόσο προς την Τουρκία, όσο και προς την Ρουμανία ή την Αυστροουγγαρία.

1.2.2. Η ελληνοβουλγαρική συμμαχία

Εξαιτίας της υπογραφής της σερβοβουλγαρικής συνθήκης, η Ελλάδα βρέθηκε σε δύσκολη θέση. Η συμμαχία των Σέρβων με τους Βουλγάρους αποτελούσε μία μεγάλη απειλή, ένα μεγάλο κίνδυνο για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα και, συγκεκριμένα για τα αδιανέμητα ακόμη εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια. Ο κίνδυνος από τη σερβοβουλγαρική συμμαχία ήταν μεγαλύτερος από τον κίνδυνο, που προέκυπτε από την εφαρμογή των όρων της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878). Η επικινδυνότητα αυτή πήγαζε από το ότι η συμμαχία είχε την υποστήριξη του τσάρου και η Ρωσία είχε πλέον συμμαχήσει με την Γαλλία, οδηγώντας έτσι σε διάσπαση την συμφωνία των Μ. Δυνάμεων σχετικά με το ανατολικό ζήτημα.

Ο πρωθυπουργός Βενιζέλος, έχοντας συνειδητοποιήσει τους κινδύνους και την κρισιμότητα των νέων περιστάσεων, προσπάθησε να βελτιώσει την κατάσταση συνάπτοντας συνθήκη συμμαχίας, μετά από προτροπή του γνωστού ανταποκριτή των "Times" του Λονδίνου στην Θεσσαλία και στενού του φίλου, Boucher, με τους βόρειους γείτονες αρχικά και με την Βουλγαρία, μέχρι πρότινος αντίπαλο της Ελλάδος. Η προσέγγιση της Βουλγαρίας οφειλόταν στο ότι η Σερβία δεν είχε τόσο ανάγκη την στρατιωτική σύμπραξη της Ελλάδος, -σε σχέση με τους Βούλγαρους- κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και, ούτε είχε διάθεση διαπραγμάτευσης με την Ελλάδα, διότι θεωρούσε τους όρους απαράδεκτους.⁶ Η Βουλγαρία, από την πλευρά της, έβλεπε στην Ελλάδα έναν χρήσιμο σύμμαχο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, με ισχυρό πολεμικό στόλο, ο ρόλος του οποίου θα ήταν να μην επιτρέψει στους Οθωμανούς αποστολές πλοίων μέσω του Αιγαίου κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών.

⁶ Βλ και Λήμμα συντάξεως «Βαλκανικοί πόλεμοι» στην εγκυκλοπαίδεια *Νέα Δομή*, τ. 7 (1996), σελ. 121

Η ελληνοβουλγαρική συνθήκη συμμαχίας, που υπογράφηκε στη Σόφια τον Μάιο του 1912, αφορούσε καθαρά τις αμυντικές ανάγκες των δύο χωρών και, για το λόγο αυτό, διέφερε από την σερβοβουλγαρική. Με το άρθρο 2 της συνθήκης καθοριζόταν ότι τα δύο μέρη θα επηρέαζαν ηθικά τους ομοεθνείς της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας «ίνα συντελέσωσιν ειλικρινώς εις την συνύπαρξιν των στοιχείων, των αποτελούντων τον πληθυσμόν της αυτοκρατορίας»⁷ και, επίσης, θα παρείχαν την αμοιβαία υποστήριξή τους σε κάθε διπλωματική προσπάθεια προς την Πύλη ή τις Μ. Δυνάμεις, η οποία θα είχε ως στόχο την εξασφάλιση των δικαιωμάτων της ελληνικής ή της βουλγαρικής εθνότητας. Όμως, αν ένα από τα δύο κράτη υποστεί επίθεση από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, τα δύο συμβαλλόμενα μέρη υποχρεωτικά θα συνδράμουν το ένα το άλλο με όλες τις στρατιωτικές τους δυνάμεις. Αναμφίβολα, η συνθήκη υπήρξε μία συνθήκη βραχύβια, αλλά πολύ σημαντική για την υπεράσπιση των ελληνικών εθνικών συμφερόντων καθώς, μέσω αυτής, η Ελλάδα συμμετείχε σε μία ευρεία σύμπραξη των χωρών της περιοχής, η οποία υποστηριζόταν από μία μεγάλη δύναμη.⁸ Επίσης, ήταν η μόνη συνθήκη, με βάση την οποία η Ελλάδα στράφηκε, μαζί με τις βαλκανικές χώρες Σερβία, Μαυροβούνιο και Βουλγαρία, σε έναν πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το φθινόπωρο του 1912. Η συνθήκη συμπληρώθηκε λίγες μέρες πριν την κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου (22 Σεπτεμβρίου 1912) από μία στρατιωτική σύμβαση την οποία διαπραγματεύθηκε στην Σόφια ο Ιωάννης Μεταξάς. Η σύμβαση αυτή προέβλεπε την πολεμική σύμπραξη των δύο χωρών και ανέθετε στον ελληνικό πολεμικό στόλο να συνεχίσει να επιβάλλεται στο Αιγαίο.

Η ελληνοβουλγαρική συνθήκη συμμαχίας ακολούθησε χρονολογικά την σερβοβουλγαρική ενώ, λίγο αργότερα, ακολούθησε και άλλη ανάμεσα στην Βουλγαρία και το Μαυροβούνιο. Δηλαδή, η κυβέρνηση του Μαυροβουνίου στο πύκνωμα των διπλωματικών διεργασιών, οι οποίες, ουσιαστικά, απειλούσαν τα ευρωπαϊκά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προέβη το καλοκαίρι του 1912 σε προφορική συμφωνία με τη Βουλγαρία. Το Μαυροβούνιο διαβεβαίωνε τη βουλγαρική ηγεσία ότι, σε περίπτωση συρράξεως με την Τουρκία, θα προσέφερε και αυτό, με τη στρατιωτική του δύναμη, υπηρεσίες προς το σύμμαχο κράτος. Ακόμη, προβλεπόταν ότι το Μαυροβούνιο, σε περίπτωση νικηφόρου πολέμου, θα μπορούσε να προσαρτήσσει οθωμανικά εδάφη και οικονομική βοήθεια από την Βουλγαρία.

⁷ Κ. Σβολόπουλου, «Η ελληνοβουλγαρική συμμαχία», στην *ΙΕΕ*, τ.14 (1978), σελ. 287

⁸ Θ. Βερέμη & Ι. Κολλιόπουλου, *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια*, Αθήνα 2006, σελ. 311

Αντίθετα, οι διμερείς διαπραγματεύσεις ανάμεσα στην Σερβία αφενός και την Ελλάδα και το Μαυροβούνιο αφετέρου, δεν κατέληξαν εγκαίρως στο επιθυμητό αποτέλεσμα. Ωστόσο, από τα μέσα του 1912 είχε δημιουργηθεί, για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία των Βαλκανίων, με κέντρο την πρωτεύουσα της Βουλγαρίας, Σόφια, ένα τριπλό συμμαχικό δίκτυο, το οποίο αφορούσε την άμυνα των συμβαλλόμενων, όταν κάποιος από αυτούς δεχθεί επίθεση. Όσον αφορά την Ελλάδα υπήρχαν άγραφες συμφωνίες με την Σερβία και το Μαυροβούνιο, πράγμα που δεν είχε δυσκολίες, αφού οι απαιτήσεις τους δεν συγκρούονταν.⁹ Πιο αναλυτικά, το Μαυροβούνιο κατέθεσε πρόταση στην κυβέρνηση των Αθηνών για τη διανομή της Αλβανίας μεταξύ των δύο κρατών, γεγονός το οποίο θα οδηγούσε σε μία νέα, πιθανή διεύρυνση των συνόρων του. Για να επιτευχθεί ο στόχος του αυτός, κήρυξε τον πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στις 25 Σεπτεμβρίου του 1912. Αυτά συνέβαιναν, ενώ λίγες μέρες νωρίτερα η Βουλγαρία ειδοποίησε την Ελλάδα ότι αποφάσισε, μαζί με την Σερβία, να δράσει στρατιωτικά και να στραφεί στον ένοπλο αγώνα. Συγχρόνως, καλούσε την κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, στην Αθήνα, να ενταχθεί και αυτή στο αντιοθωμανικό πολεμικό μέτωπο. Η κοινή αντιπαλότητα κατά της Αυστρίας και ο κίνδυνος των αλβανικών εξεγέρσεων στο Κόσσοβο είχαν επισπεύσει την συμμαχία Σερβίας-Μαυροβουνίου, αν και η Σερβία διατηρούσε κάποιες επιφυλάξεις ως προς τη συμμετοχή του Μαυροβουνίου.

Η ελληνική κυβέρνηση αιφνιδιάστηκε κάπως, διότι θεώρησε ότι οι εξελίξεις είχαν επιταχυνθεί. Παρόλα αυτά, δεν υπήρξε κανένας δισταγμός ώστε να προσχωρήσει και αυτή στο κοινό βαλκανικό μέτωπο. Ο Έλληνας πρωθυπουργός Βενιζέλος, μετά την εντολή, που εκδόθηκε για την επιστράτευση, εξουσιοδότησε τον Έλληνα πρεσβευτή της Κωνσταντινούπολης να λάβει μέρος στην κοινή αποστολή των ομολόγων του της Βουλγαρίας και της Σερβίας, προς την Πύλη.

Στις 30 Σεπτεμβρίου, εκπρόσωποι των συμμάχων-κρατών της Βαλκανικής επέδωσαν στην Πύλη διακοίνωση, απαιτώντας την ανάκληση της επιστράτευσης, αλλά και συγχρόνως την εισαγωγή κάποιων ριζικών μεταρρυθμίσεων στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, οι οποίες αφορούσαν την εθνική αυτονομία των εθνοτήτων, την αναλογική εκπροσώπησή τους στην οθωμανική Βουλή και την υποχρέωση της Πύλης να μη μεταβάλλει τον εθνολογικό χαρακτήρα των ευρωπαϊκών επαρχιών του σουλτάνου με εποικισμό μωαμεθανών, τον διορισμό χριστιανών υπηκόων σε δημόσια αξιώματα και την αναγνώριση των σχολείων των χριστιανικών κοινοτήτων. Διορίστηκε επιπλέον ειδικό

⁹ C.M.Woodhouse, *Η ιστορία ενός λαού: Οι Έλληνες από το 324 ως σήμερα*, Αθήνα 2010, σελ. 219.

συμβούλιο, που αποτελούνταν από ισάριθμους χριστιανούς και μουσουλμάνους καθώς και από πρεσβευτές των Μ. Δυνάμεων και των βαλκανικών κρατών, το οποίο ήταν επιφορτισμένο με την επίβλεψη αυτών των μεταρρυθμίσεων.

Η αντίδραση του Οθωμανικού κράτους στην κοινή διακοίνωση των συμμάχων της Βαλκανικής, όπως αναμενόταν, ήταν αρνητικού χαρακτήρα, αν και ο μέγας βεζίρης, Κιαμήλ πασάς, καταρχήν συμφώνησε και δήλωσε διατεθειμένος να δεχτεί τις μεταρρυθμίσεις στο κράτος και υπό τον έλεγχο των Μ. Δυνάμεων. Ωστόσο η έντονη αντίδραση της κοινής γνώμης και η συμφωνία των περισσότερων μελών του υπουργικού συμβουλίου με τις αντίθετες απόψεις των κύκλων της αντιπολίτευσης οδήγησαν στην ρητή απόρριψη των αξιώσεων, οι οποίες προέρχονταν από την πλευρά των συμμάχων-κρατών.

Η διακοίνωση των πρεσβευτών της 30^{ης} Σεπτεμβρίου χαρακτηριζόταν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως «θρασεία απόπειρα επεμβάσεως εις τας εσωτερικάς υποθέσεις της αυτοκρατορίας και αναξία απαντήσεως». ¹⁰ Οι Οθωμανοί πρεσβευτές διατάζονταν άμεσα να αποχωρήσουν από την Σόφια, το Βελιγράδι και την Αθήνα. Σαν απάντηση στην τουρκική ενέργεια, οι τρεις συμμαχικές κυβερνήσεις απέσυραν τους διπλωματικούς τους εκπροσώπους από την Κωνσταντινούπολη, αφού επέδωσαν την ανακοίνωση για την κήρυξη του πολέμου στις 4 Οκτωβρίου. Σε μία τελευταία προσπάθεια προσεταιρισμού της Ελλάδας, η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποσχέθηκε ότι θα παραχωρούσε την Κρήτη, τα Ιωάννινα και το Μέτσοβο. Ωστόσο, δεν ανταποκρίθηκε στην απαίτηση της Αθήνας να απελευθερώσει τα ελληνικά πλοία, που είχαν κατασχεθεί σε οθωμανικά λιμάνια.

Η απόφαση κήρυξης του πολέμου εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγινε δεκτή από την κοινή γνώμη με υπέρμετρο ενθουσιασμό. Παράλληλα, ο Έλληνας πρωθυπουργός, Ελευθέριος Βενιζέλος, δέχτηκε, την 1^η Οκτωβρίου 1912, τους Κρήτες βουλευτές στο Κοινοβούλιο. Στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό ο βασιλιάς Γεώργιος μιλούσε για την απόφαση του έθνους να διεκδικήσει στο πεδίο της μάχης, διά των όπλων, την αναγνώριση των δικαίων του: «Αι ιεραί υποχρεώσεις προς την φιλότιμη πατρίδα, προς τους υποδούλους αδερφούς μας και προς την ανθρωπότητα», ανέφερε στο διάγγελμά του ο βασιλιάς, «επιβάλλουσιν εις το κράτος, μετά την αποτυχίαν των ειρηνικών προσπαθειών του προς επίτευξιν και εξασφάλισιν των ανθρωπίνων

¹⁰ Κ. Σβολόπουλου «Οι τελευταίες εξελίξεις στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών με την Τουρκία και η κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 289

δικαιωμάτων, τον υπό τον Τουρκικόν ζυγόν Χριστιανών, όπως διά των όπλων θέσει τέρμα εις την δυστυχίαν, ήν ούτοι υφίστανται από αιώνων!»¹¹

1.3. Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος

Αντίπαλοι κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο ήταν ο συνασπισμός των βαλκανικών κρατών της χερσονήσου του Αίμου, δηλαδή των Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβούνιου και Ελλάδας από τη μία πλευρά και η Οθωμανική Αυτοκρατορία από την άλλη. Η Βουλγαρία διέθετε τον ισχυρότερο στρατό από όλους ενώ, η Ελλάδα διέθετε επιπλέον και ισχυρό στόλο. Απέναντι στον συνασπισμό των χριστιανικών κρατών, η Υψηλή Πύλη διέθετε συνολικά 350.000 περίπου άνδρες.

Οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι δεν διέθεταν κοινό σχέδιο για τις επιχειρήσεις, που έλαβαν χώρα σε τέσσερα χωριστά μέτωπα. Δηλαδή Θράκη, βόρεια Μακεδονία και Αλβανία, νότια Μακεδονία και, τέλος, Ήπειρος. Από τους συμμάχους στο πρώτο μέτωπο πολέμησαν οι Βούλγαροι, στο δεύτερο οι Σέρβοι και οι Μαυροβούνιοι ενώ, στα δύο τελευταία πολέμησαν οι Έλληνες.

Η γενική επιστράτευση στην Ελλάδα κηρύχθηκε τα μεσάνυχτα της 17^{ης} Σεπτεμβρίου 1912 και η Ελλάδα εξασφάλισε 135.000 μάχιμους άνδρες, από τους οποίους οι 95.000 περίπου βρίσκονταν σε θέσεις εξόρμησης στα σύνορα.¹² Με την επιστράτευση συγκεντρώθηκε πλεονάζων αριθμός συνταγμάτων πεζικού και αντί για 4, δημιουργήθηκαν 7 μεραρχίες πεζικού. Ο ελληνικός στρατός, εκτός από την λαϊκή συμπαράσταση, είχε και εθελοντική συμμετοχή φιλελλήνων από το εξωτερικό και εθελοντών από την Κρήτη, που συνέρρεαν κατά χιλιάδες. Επίσης, υπήρχαν εθελοντές από την Ήπειρο, την Μακεδονία, την Αίγυπτο, την Κύπρο και πολλοί μετανάστες από τις ΗΠΑ.

Οι ελληνικές δυνάμεις χωρίστηκαν σε δύο τμήματα. Στην στρατιά της Θεσσαλίας, με διοικητή τον αρχιστράτηγο διάδοχο Κωνσταντίνο και τον στρατό της Ηπείρου με διοικητή τον αντιστράτηγο Κωνσταντίνο Σαπουντζάκη. Επειδή ο στρατός της Ηπείρου ήταν ολιγάριθμος και είχε περίπου τη δύναμη μίας μεραρχίας, ενισχύθηκε με δύο από τα τρία τάγματα του συντάγματος Κρητών και τη λεγεώνα των «ερυθροχιτώνων» Γαριβαλδινών, η οποία πήρε το όνομά της από τον διοικητή της, τον Ιταλό στρατηγό

¹¹ Κ. Σβολόπουλου, «Οι τελευταίες εξελίξεις στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών με την Τουρκία και η κήρυξη του Α΄ Βαλκανικού πολέμου» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 289

¹² Ι. Ανδρεάδη, *ό. π.*, σελ. 203

Riccoti Garibaldi. Εξέχον μέλος των Γαριβαλδινών ήταν ο γνωστός ποιητής Λορέντζος Μαβίλης, ο οποίος έπεσε μαχόμενος στο Δρίσκο.

Ο στρατός Θεσσαλίας, που ήταν ο κύριος όγκος των ελληνικών δυνάμεων, είχε στόχο την Μακεδονία και αποτελούνταν από το Γενικό Στρατηγείο, μερικές μη μεραρχιακές μονάδες, 6 τάγματα ευζώνων, 1 τάγμα εθνοφρουρών, την ανεξάρτητη ταξιαρχία ιππικού, άλλες βοηθητικές μονάδες και, τέλος, 7 μεραρχίες πεζικού. Καθεμία από τις μεραρχίες αυτές διέθετε 3 συντάγματα πεζικού των 3 ταγμάτων το καθένα και ευζώνων, μία ημιλαρχία ιππικού, μία ή δύο μοίρες πυροβολικού και ανάλογες βοηθητικές μονάδες.¹³ Επιπλέον, κάθε μεραρχία του στρατού Θεσσαλίας είχε σαν διοικητές υποστρατήγους. Από την άλλη ο στρατός Ηπείρου, που είχε ως στόχο την κατάληψη των Ιωαννίνων, περιλάμβανε 8 τάγματα πεζικού και ευζώνων, μία ίλη ιππικού και 24 πυροβόλα.

Ο μοναδικός αξιόμαχος στόλος, από τους βαλκανικούς συμμάχους, υπήρξε ο ελληνικός. Τα κυριότερα πλεονεκτήματά του ήταν η ναυτική παράδοση της Ελλάδας, η άρτια εκπαίδευση των πληρωμάτων και η διοίκησή του από τον ικανό Παύλο Κουντουριώτη, ο οποίος, τον καιρό της έναρξης των Βαλκανικών Πολέμων, είχε προαχθεί στο βαθμό του υποναύαρχου. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο του ελληνικού στόλου ήταν η ύπαρξη της ναυαρχίδας του, του θωρηκτού «Αβέρωφ». Τα σύγχρονα συστήματά του και οι ανάλογες εγκαταστάσεις του το καθιστούσαν ως την πιο σημαντική μονάδα του ελληνικού στόλου κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων.

Στην πρώτη φάση των επιχειρήσεων, ο ελληνικός στόλος χωρίστηκε σε δύο μονάδες: α) Το στόλο του Αιγαίου, με αρχιναύαρχο τον Π. Κουντουριώτη και β) τη μοίρα του Ιονίου, με μοίραρχο τον πλοίαρχο Ι. Δαμιανό. Ο ελληνικός στόλος κυριάρχησε άμεσα στο Αιγαίο και κατάφερε να απελευθερώσει τα νησιά Θάσο, Χίο, Λέσβο, Λήμνο, Σάμο, Άγιο Ευστράτιο, Ίμβρο, Σαμοθράκη, Ψαρά, Τένεδο και Ικαρία. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ελληνικές ναυτικές δυνάμεις συνάντησαν αντίσταση στη Χίο και τη Λέσβο, λόγω της παρουσίας ισχυρών τουρκικών δυνάμεων. Επίσης, η Σάμος υπήρξε το τελευταίο-χρονολογικά- νησί, το οποίο συμπεριλαμβάνεται στα νησιά, που απελευθερώθηκαν (2 Μαρτίου 1913).

Η πρώτη μεγάλη επιτυχία του ελληνικού στόλου υπήρξε η ανατίναξη της τουρκικής φρεγάτας «Φετίχ Μπουλέν» στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης, στις 18 Οκτωβρίου 1912. Άλλη σημαντική επιτυχία υπήρξε η ναυμαχία του καταδρομικού «Ελλη», στις 3

¹³ Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 204

Δεκεμβρίου 1912, η οποία πραγματοποιήθηκε στην έξοδο των Στενών των Δαρδανελίων. Στη ναυμαχία αυτή συμμετείχε το αντιτορπιλικό πλοίο «Σφενδόνη» και επικεφαλής του στόλου υπήρξε το θωρηκτό «Αβέρωφ». Η επόμενη αξιόλογη ναυμαχία πραγματοποιήθηκε στις 5 Ιανουαρίου 1913, στην θαλάσσια περιοχή της Λήμνου. Η ναυμαχία της Λήμνου ολοκλήρωσε τις ελληνικές επιτυχίες και επέβαλε την ελληνική κυριαρχία στο Αιγαίο και στην ανατολική Μεσόγειο.¹⁴

Το αποτέλεσμα της ναυμαχίας της Λήμνου συνέβαλε στην απόφαση για υπογραφή ειρήνης της κυβερνήσεως Κιαμήλ, ενώ, ακολούθησε πραξικόπημα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, αντικαταστάθηκε ο αρχηγός του ναυτικού και ο νέος αρχηγός ανέφερε στην κυβέρνηση ότι απαιτούνταν σημαντικό χρονικό διάστημα για την επισκευή των ζημιών των πλοίων.

Ανακεφαλαιώνοντας, η συμβολή του ελληνικού ναυτικού, στην διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων, υπήρξε καταλυτική, διότι υποχρέωσε τον οθωμανικό στόλο να περιοριστεί στην θάλασσα του Μαρμαρά και κατόρθωσε, μόνο με την παρουσία του, να επιτύχει την απελευθέρωση των περισσότερων νησιών του Αιγαίου.

Εκτός από το στρατό ξηράς και το ναυτικό, κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου, έκανε την πρώτη της εμφάνιση και η δύναμη της Αεροπορίας. Τα αεροσκάφη, παρά τον μικρό τους αριθμό και τις περιορισμένες δυνατότητές τους, καταπτόησαν το ηθικό των Οθωμανών και εκτέλεσαν σημαντικές αποστολές αναγνώρισης. Το πιο γνωστό ιπτάμενο σκάφος υπήρξε το υδροπλάνο «Ναυτίλος», το οποίο, για πρώτη φορά στα παγκόσμια χρονικά, επιχείρησε να κτυπήσει πλοίο από αέρος.

¹⁴ Κ. Βακαλόπουλου, *Ιστορία της Ελλάδος Επίτομη- Συνθετική*, Θεσσαλονίκη 2004, σελ. 384 και Ν. Οικονόμου, «Ο ναυτικός αγώνας», στην: *ΙΕΕ*, τ.14, (1978), σελ. 314-320.

Β΄ Κεφάλαιο

Το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο

2.1. Η ιστορία του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού

Το 1885, επί κυβερνήσεως Δηλιγιάννη, έγινε οργάνωση του ελληνικού στρατού σε συντάγματα και κατά τους μήνες Ιούλιο έως Οκτώβριο. Δημιουργήθηκαν τότε δέκα (10) συντάγματα, ανάμεσα στα οποία και το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού. Το συγκεκριμένο σύνταγμα είχε ως έδρα του το Μεσολόγγι. Η πρώτη συμμετοχή του συντάγματος σε πολεμικά γεγονότα ήταν κατά τον ατυχή ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897. Σαφέστερα, στις 6 Απριλίου 1897 πολέμησε στην μάχη του Αράχθου, στην Ήπειρο, με διοικητή τον Συνταγματάρχη (ΠΖ) Λεωνίδα Γκολφινόπουλο.

Μετά την συντριβή των ελληνικών δυνάμεων στον πόλεμο του 1897, δια του «Περί Οργανισμού του Στρατού» νόμο ΒΨ΄ της 7^{ης} Σεπτεμβρίου 1900, συγκροτήθηκαν μεραρχίες και ταξιαρχίες, οπότε και το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού υπήχθη στην IV μεραρχία.¹⁵ Κάθε μεραρχία απαρτίζεται από δύο ταξιαρχίες, ένα σύνταγμα ιππικού, ένα σύνταγμα πυροβολικού, από ένα σώμα ή τμήμα στρατού ή υπηρεσία, η οποία είχε δημιουργηθεί με ειδικές διαταγές και από ένα τάγμα ευζώνων. Επίσης κάθε ταξιαρχία αποτελείται, σύμφωνα με τον νόμο, από δύο συντάγματα πεζικού ή ευζώνων. Η σύνθεση των δύο Συνταγμάτων Ευζώνων τηρείται, όπως ορίστηκε με το Β.Δ. της 17^{ης} Ιουνίου 1900. Έδρες των μεραρχιών ορίστηκαν της I η Λάρισα, της II η Αθήνα, της III το Μεσολόγγι ενώ, έδρες των ταξιαρχιών ορίζονται της Α΄ τα Τρίκαλα, της Β΄ η Λάρισα, της Γ΄ η Αθήνα, της Δ΄ η Χαλκίδα, της Ε΄ το Μεσολόγγι και της Στ΄ το Ναύπλιο.

Τον Σεπτέμβριο του 1897 το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού μεταφέρθηκε στην Καλαμάτα, όπου παραμένει μέχρι σήμερα. Οι εγκαταστάσεις, βέβαια, του αρχικού στρατοπέδου θα ήταν στοιχειώδεις και οι ανέσεις ανύπαρκτες. Στο «Χρονικό της Καλαμάτας» διαβάζουμε ότι ο συνοικισμός του Αγίου Σίδηρη δημιουργήθηκε γύρω από το ομώνυμο ιδιωτικό εκκλησάκι, στο κτήμα της οικογένειας Λεουτσάκου. Όταν κτίστηκαν εκεί οι στρατώνες, η περιοχή ήταν ημιάγρια.

Τα έτη 1908 και 1909, επί δημαρχίας του Παναγιώτη Μπενάκη, το Δημοτικό Συμβούλιο Καλαμάτας αποφάσισε να κτιστούν οι στρατώνες του δημοσίου στη βόρεια πλευρά της πλατείας Ασκήσεων. Για το σκοπό αυτό παραχώρησε πίστωση 10.000 δραχμών και την εντολή προς τον δήμαρχο να εξαγοράσει 33 περίπου στρέμματα

¹⁵ Το Ν.Δ., «περί συνθέσεως και εδρών μεραρχιών και ταξιαρχιών», στην: *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*, τ. 1, αρ. φ. 7-9-1900

ελαιοπεριβόλων στην περιοχή. Τον Ιούνιο του 1909, ο εργολάβος δημοσίων έργων, Χαρίλαος Γαλάνης, μετά από μειοδοτική δημοπρασία, ανέλαβε την ανέγερση των κτιρίων στρατωνισμού του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού έναντι 576.460 δραχμών. Οι όροι της εργολαβίας προέβλεπαν να κατασκευαστούν κοιτώνες, λουτρά, αποχωρητήρια, αναρρωτήρια, πειθαρχεία, σταύλοι, περίβολος και σκοπιές. Το έργο έπρεπε να τελειώσει μέσα σε 18 μήνες και τα υλικά δόμησης να είναι συγκεκριμένα. Δηλαδή, τα θεμέλια να κατασκευαστούν με αργούς λίθους από τα λατομεία του Λιθωμένου Φιδιού, της Κορώνης και του Αλμυρού, για τη λιθοδομή των τοίχων να χρησιμοποιηθούν τούβλα από το κεραμοποιείο του Δηλαβέρη στον Πειραιά, πλάκες Τήνου για τα υπέρθυρα, πλακοειδείς λίθοι για ανακουφιστικούς θόλους και, γωνιαίοι ή παραγωνιαίοι λίθοι του Πειραιά, της Κορώνης, του Αλμυρού και άλλα για τις γωνίες, τις κλειδώσεις των διασταυρώσεων των τοίχων, της θύρας, τα παράθυρα, τα ερμάρια, τις παραστάδες και τις λοιπές προσόψεις. Παράλληλα, για τις πλακοστρώσεις να χρησιμοποιηθούν σχιστές, λευκές μαρμάρινες πλάκες Κοκκιναρά, Πεταλιών και άλλα, γρανιτικοί κυβόλιθοι Μικράς Ασίας, κυβόλιθοι Περιστερίου, πλάκες από τσιμέντο και πλάκες Μελίτης για τις ταράτσες. Οι κλίμακες και οι νιπτήρες να κατασκευαστούν με λευκά μάρμαρα Πεντέλης ενώ οι φάτνες και τα ποτιστήρια των ίππων με φαιά.

Στα ανατολικά της πλατείας Ασκήσεων μεταφέρθηκε τη δεκαετία του 1930 και το στρατιωτικό νοσοκομείο. Μέχρι τότε στεγαζόταν σε τρία μισθωμένα κτίρια, που βρίσκονταν στο τετράγωνο μεταξύ των οδών Φαρών, Κανάρη, Κοραή, Πλάτωνος. Γύρω στα 1892, το νοσοκομείο διηύθυνε ο διακεκριμένος γιατρός Περδικίδης. Ακόμη, παλιότερα, το 19^ο αιώνα και, συγκεκριμένα, ως το 1852, λειτουργούσε στην Φυτειά, από όπου μεταφέρθηκε στην ενορία του Αγίου Ιωάννου Προδρόμου, κοντά στην σημερινή αγορά της πόλης.¹⁶

Στις αρχές του 20ού αιώνα, πολλοί αξιωματικοί και στρατιώτες του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού δήλωσαν εθελοντές και έλαβαν μέρος στον Μακεδονικό Αγώνα. Ξεχωριστή μορφή του αγώνα αυτού, που πέρασε την πύλη του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού υπήρξε ο ανθυπολοχαγός Σαράντος Αγαπηνός (Τέλλος Άγρας) από τους Γαργαλιάνους Τριφυλίας, που απαγχονίστηκε αφού τον συνέλαβαν οι Βούλγαροι σε παγίδα στο Τέχοβο το 1907.¹⁷ Επειδή τον βασάνισαν και, εν συνεχεία, τον κρέμασαν από μία καρυδιά, το

¹⁶ ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας, «Στρατόπεδο Παπαφλέσσα» φ. 8

¹⁷ Ου. Λυμπεροπούλου, «Μεσσήνιοι στον Μακεδονικό Αγώνα» στην εφημερίδα *Θάρρος*, αρ .φ. 12346, 9-8-2009, σελ. 11

χωριό Τέχοβο σήμερα λέγεται Καρυδιά- Άγρας και αποτελεί προάστιο του καλλικρατικού δήμου Έδεσσας.

Επίσης περίοπτη θέση στο πάνθεον των ηρώων του μεγάλου Μακεδονικού Αγώνα κατέχει η εξαμελής ομάδα υπαξιωματικών του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού, υπό την ηγεσία του Λάκωνα ανθυπολοχαγού Ν. Τσοτάκου ή Καπετάν- Γέρμα. Πολέμησαν αυτοί ηρωικά και, έπεσαν μέχρι ενός το 1907 στο Βογάτσικο του Κιλκίς. Ακόμη, αξίζει να μνημονευθεί ο ανθυπολοχαγός Μαρίνος Λυμπερόπουλος ή Καπετάν Κρόμπας, αδερφός των γνωστών βιβλιοδετών της πόλης μας, Κωνσταντίνου και Δημητρίου, ο οποίος έπεσε ηρωικά το 1905, μαχόμενος για την απελευθέρωση της Μακεδονίας στο Πεταλινό του Μεριχόβου.¹⁸ Εκτός από τη δράση αξιωματικών του συντάγματος κατά την διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα, σημαντική υπήρξε η συμμετοχή του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού και στους Βαλκανικούς Πολέμους. Στους πολέμους, που διπλασίασαν την έκταση της Ελλάδας, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού έγραψε σελίδες μεγαλείου και δόξας, πολεμώντας ηρωικά σε όλες τις νικηφόρες μάχες του στρατού μας.

Με τον νόμο ΓΕ΄ της 7^{ης} Ιανουαρίου 1912, καθορίστηκε η σύνθεση του Συντάγματος, το οποίο απαρτιζόταν από τρία τάγματα, των τριών λόχων το καθένα και δύο ουλαμούς πολυβόλων. Την διοίκηση του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού ασκεί ο συνταγματάρχης Αναστάσιος Στυμφαλιάδης, τον οποίο διαδέχθηκε ο συνταγματάρχης Πεζικού Αριστοτέλης Αναγνωστόπουλος (1912-1915).¹⁹ Παράλληλα, την περίοδο εκείνη, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, όπως και άλλα συντάγματα από γειτονικές περιοχές, υπάχθηκε στην IV μεραρχία.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1912, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, του οποίου η συνολική δύναμη ήταν 10.500 άνδρες, απέπλευσε από την Καλαμάτα με τα πλοία «Ερυσσός», «Αργολίς», «Μυκάλη» και «Καλυψώ» για το λιμάνι του Βόλου, όπου ήταν ο χώρος συγκέντρωσης στρατού και στόλου. Τις επόμενες μέρες κινήθηκε προς τον βορρά. Μετά από ένα πολυήμερο ταξίδι, η IV μεραρχία, υπό την ηγεσία του υποστράτηγου Κωνσταντίνου Μοσχόπουλου, στάθμευσε στα Γιαννωτά, όπου το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού ανέλαβε τις προφυλακές.

Η ιστορία του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού δεν σταματά στους Βαλκανικούς Πολέμους. Αναλυτικά, συνεχίστηκε στην Μ. Ασία, όπου «πρωταγωνίστησε» στη νικηφόρα προέλαση του στρατού μας, έφθασε μέχρι τα πρόθυρα της Άγκυρας και οι

¹⁸ Ου. Λυμπεροπούλου, «Μεσσήνιοι στον Μακεδονικό Αγώνα» στην εφημερίδα *Θάρρος*, αρ.φ. 12346, 9-8-2009, σελ. 11

¹⁹ ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας «*Στρατόπεδο Παπαφλέσσα*» φ. 9

στρατιώτες, όταν γύρισαν ύστερα από δέκα χρόνια μετά την μικρασιατική καταστροφή, γύρισαν αγνώριστοι στα σπίτια τους.

Τέλος, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού έλαβε μέρος και στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940, όταν η πατρίδα μας δοξάστηκε νικώντας μία αυτοκρατορία. Διοικητής του συντάγματος υπήρξε ο Συνταγματάρχης (ΠΖ) Βενετσάνος Κετσέας. Με θυελλώδεις επιθέσεις απώθησε ιταλικές δυνάμεις, συνέλαβε αιχμαλώτους και άφθονα λάφυρα πολεμικού υλικού πριν συνεχίσει την προέλασή του προς την Βόρειο Ήπειρο.

2.2. Οι μάχες στην Μακεδονία και η συμβολή του 9^{ου} Σ.Π.

2.2.1. Οι πρώτες επιτυχίες

Το σύνθημα για την έναρξη των πολεμικών επιχειρήσεων κατά την πρώτη μέρα του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου έλεγε «Κωνσταντίνος ίσον Κωνσταντινούπολις». Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, το σύνθημα αυτό απηχούσε τους εθνικούς πόθους των Ελλήνων²⁰.

Μόλις έφτασε η διαταγή για προέλαση, το πρωί της 5^{ης} Οκτωβρίου, η θεσσαλική στρατιά κινήθηκε έχοντας στην πρώτη γραμμή την I, II, III και IV μεραρχία, την ανεξάρτητη ταξιαρχία ιππικού και τα ανεξάρτητα τάγματα ευζώνων. Το βράδυ, έφθασαν στα πρόθυρα της πόλης Ελασσόνας, κοντά στα τότε σύνορα του ελληνικού βασιλείου.²¹ Τα περισσότερα τουρκικά συνοριακά φυλάκια βρέθηκαν έρημα ενώ μερικά συνοριακά, πρόβαλαν αντίσταση. Την επόμενη μέρα οι ελληνικές δυνάμεις κινήθηκαν για την κατάληψη της Ελασσόνας, την οποία κατέλαβαν μετά από μάχη τεσσάρων ωρών. Επειδή οι Τούρκοι ήταν οχυρωμένοι στα υψώματα, δύο από τις ελληνικές μεραρχίες κινήθηκαν κυκλωτικά προς ανατολή και δύση. Αφού προηγήθηκε μονομαχία με το πυροβολικό οι Τούρκοι, που βάλλονταν από δύο πλευρές, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν και η καταδίωξη συνεχίστηκε μέχρι τις 2 μ.μ. Έτσι, καταλήφθηκε η Ελασσόνα.

Μετά την κατάληψη της Ελασσόνας, τα ελληνικά στρατεύματα κινήθηκαν και έφτασαν στα στενά του Σαρανταπόρου. Το σχέδιο ήταν το εξής: Κατά μέτωπο θα βιάδιζαν η I, η II και η III ελληνική μεραρχία. Η IV θα προσπαθούσε, προχωρώντας προς τα Σέρβια, να προηγηθεί του εχθρού από τα δυτικά και να του ανακόψει την υποχώρηση. Στην ίδια περιοχή έπρεπε να κινηθούν η ταξιαρχία ιππικού και το απόσπασμα ευζώνων,

²⁰ Βλ και Λήμμα συντάξεως «Βαλκανικοί πόλεμοι» στην εγκυκλοπαίδεια *Νέα Δομή*, τ. 7 (1996), σελ. 122

²¹ Ε. Χεκίμογλου, «Η έναρξη των Βαλκανικών πολέμων», στο: *Έθνος της Κυριακής*, αρ. φ. 2515, 21-10-2012, σελ. 34-37

υπό τη διοίκηση του Γεννάδη. Παράλληλα, άλλες ελληνικές δυνάμεις είχαν παραταχθεί στα ανατολικά των στενών με τη διαταγή να προχωρήσουν προς το Λιβάδι Ελασσόνας, όπου βρισκόταν τουρκικό τάγμα και, στη συνέχεια, να κατευθυνθούν προς τα Σέρβια.²²

Η προέλαση των ελληνικών δυνάμεων στο Σαραντάπορο ξεκίνησε το πρωί της 9^{ης} Οκτωβρίου 1912, στις 7:30 π.μ. Οι μεραρχίες I, II και III προχωρούσαν με δυσκολία, με βραδύ ρυθμό, καθώς δέχονταν την επίθεση πυρός του εχθρικού πυροβολικού, το οποίο, ευρισκόμενο σε θαυμάσιες θέσεις παρατήρησης, προκάλεσε μεγάλες απώλειες στους Έλληνες. Από τις 2 μ.μ, το ελληνικό πυροβολικό, που είχε καθυστερήσει εξαιτίας του ανώμαλου εδάφους, υποστήριξε την προέλαση του πεζικού, το οποίο προχώρησε και έφτασε, τελικά, σε μικρή απόσταση από τις εχθρικές θέσεις. Το ανατολικό απόσπασμα ευζώνων προχώρησε ως τη θέση «Προφήτης Ηλίας» χωρίς να συναντήσει ουσιαστικά εμπόδια εκτός από μία πυκνή ομίχλη, που το σταμάτησε.

Συγχρόνως, η IV μεραρχία, εκτελώντας κυκλωτική κίνηση στα δυτικά της τουρκικής παράταξης, συγκρούστηκε με διάφορες τουρκικές μονάδες και έλαβε θέση κοντά στα στενά της Πόρτας. Οι Τούρκοι, αισθανόμενοι την απειλή, υποχώρησαν στη διάρκεια της νύχτας βορειότερα. Μόνο οι τουρκικές δυνάμεις, που βρίσκονταν στο Λιβάδι, δεν πρόλαβαν να ειδοποιηθούν και υποχώρησαν την 10^η Οκτωβρίου, δίνοντας τρίωρη μάχη με μονάδες της πρώτης ελληνικής μεραρχίας και εγκαταλείποντας το πυροβολικό, που έπεσε στα χέρια των Ελλήνων. Παρόλες τις ατέλειες στην εκτέλεση της κυκλωτικής κίνησης, η μάχη αυτή θεωρείται σαν μεγάλη επιτυχία της ελληνικής στρατηγικής.

Η παρουσία του ελληνικού στρατού στο Ράχοβο, μετά την κυκλωτική κίνηση της IV μεραρχίας ανησύχησε τον Τούρκο διοικητή, Ταχσίν πασά και το βράδυ, εκμεταλλευόμενοι το σκοτάδι, οι Οθωμανοί υποχώρησαν από την αμυντική γραμμή. Στις 10 Οκτωβρίου, κατά τις 4 το απόγευμα, η IV μεραρχία κατέλαβε τα Σέρβια, όπου και διανυκτέρευσε. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη- χρονολογικά- σημαία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, που έπεσε στα ελληνικά χέρια κατά τους Βαλκανικούς, προήλθε από τα Σέρβια. Παράλληλα, είναι αξιομνημόνευτη συμμετοχή υπαξιωματικών του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού Καλαμάτας, στη μάχη των Σερβίων. Από αυτούς ξεχωρίζουν ο ανθυπολοχαγός Μιχαήλ Σούμπασης, ο οποίος διακρίθηκε και σε άλλες πολεμικές επιχειρήσεις, ο ανθυπολοχαγός Ιωάννης Παπαδόπουλος και ο, επίσης ανθυπολοχαγός, Θ.

²² Ν. Οικονόμου, «Οι επιχειρήσεις του στρατού Θεσσαλίας», στην: *ΙΕΕ*, τ.14, (1978), σελ. 292

Στρατηγόπουλος. Επίσης, ο Βασίλειος Κοπελούζος, ανθυπασπιστής και ο Μ. Φωκέας, επιλοχίας.

Ας προσθέσουμε ότι στην σημαντική μάχη του Σαραντάπορου διακρίθηκαν δύο μορφές από το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, ο ανθυπολοχαγός Μιχαήλ Σούμπασης και ο επιλοχίας Νικόλαος Μπουκέας. Επίσης έπεσε μαχόμενος ο ανθυπολοχαγός Χαράλαμπος Σαμπακλής. Βέβαια, ολόκληρη η μεραρχία και, ειδικότερα το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, προκάλεσε το νικηφόρο αποτέλεσμα, με την κυκλωτική κίνηση, που τρομοκράτησε και οδήγησε σε φυγή τον εχθρό.

Επιπλέον η μάχη του Σαραντάπορου στάθηκε η πρώτη σημαντική νίκη του ελληνικού στρατού στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο. Τα στενά του Σαραντάπορου, παρά την ανωμαλία στη μορφολογία του εδάφους, ήταν ωστόσο η πιο κατάλληλη θέση, εκεί όπου οι Οθωμανοί, με υπέρτερες στρατιωτικές δυνάμεις τους, θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν νικηφόρα και να ανακόψουν την προέλαση του ελληνικού στρατεύματος. Οι απώλειες των Ελλήνων ήταν 182 νεκροί και πάνω από 1000 τραυματίες. Οι Τούρκοι είχαν επίσης σημαντικές απώλειες σε νεκρούς, τραυματίες και αιχμαλώτους και, ακόμη, σε πολεμικό υλικό.²³

Οι επιτυχίες της στρατιάς Θεσσαλίας συνεχίστηκαν και στις 12 Οκτωβρίου, ακολούθησε η κατάληψη της Κοζάνης, των Γρεβενών και της Σιάτιστας από τμήματα του ελληνικού στρατού. Μετά την κατάληψη της Κοζάνης, το Γενικό Στρατηγείο μετέφερε την έδρα του στην πόλη και άρχισε να οργανώνει τις νέες επιθέσεις.

Υπήρχε η δυνατότητα για το στράτευμα να συνεχίσει την προέλασή του με κατεύθυνση προς το Μοναστήρι ή να βαδίσει ανατολικά, προς την Βέροια και την Θεσσαλονίκη. Το απόγευμα της 14^{ης} Οκτωβρίου, έφτασε στο στρατηγείο ο βασιλιάς Γεώργιος και εκδόθηκε διαταγή πορείας του στρατού προς τη Βέροια και την Θεσσαλονίκη. Οι μεραρχίες θα ακολουθούσαν παράλληλες διαδρομές.

Ο ελληνικός στρατός στις 15 Οκτωβρίου 1912, μετά από μικρή αντίσταση στον ποταμό Τριπόταμο και την τοποθεσία Καστανιά, προχώρησε προς την Βέροια, την οποία απελευθέρωσε την ίδια μέρα. Για την απελευθέρωση της πόλης σημαντική υπήρξε η συμβολή της IV μεραρχίας και, ιδιαίτερα, του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού, το οποίο υπήρξε τμήμα της. Η επόμενη πόλη, που ελευθερώθηκε, υπήρξε η Κατερίνη ταυτόχρονα με την Βέροια. Τις δύο επόμενες μέρες έγινε ανάπτυξη του στρατού στην πεδιάδα Βέροιας-Νάουσας και σε αναγνωρίσεις.

²³ Ν. Οικονόμου, «Η μάχη του Σαραντάπορου» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 291

2.2.2. Η μάχη των Γιαννιτσών

Ο ελληνικός στρατός συνέχισε την νικηφόρα προέλασή του στην κεντρική Μακεδονία και στις 18 Οκτωβρίου 1912 κατέλαβε την Έδεσσα, την οποία βρήκε κενή, επειδή την είχαν εγκαταλείψει οι Οθωμανοί υποχωρώντας προς τα Γιαννιτσά. Ο κύριος όγκος του ελληνικού στρατεύματος έχοντας σαφείς πληροφορίες για τις θέσεις των εχθρών, ακολούθησε πορεία με κατεύθυνση προς τις βόρειες όχθες της λίμνης των Γιαννιτσών. Η πορεία αυτή είχε την III μεραρχία στα νότια, την II και την IV στο κέντρο και την VI στα βόρεια. Από την άλλη πλευρά, οι Οθωμανοί στρατοπέδευαν και τοποθέτησαν οχυρώσεις στη δεξιά όχθη του ποταμού Αξιού. Παράλληλα, σημειώνεται ότι η περιοχή συγκέντρωνε πολλά πλεονεκτήματα, επειδή περικλειόταν βόρεια από τη δυτική πλευρά του όρους Πάϊκο και στα νότια από το έλος των Γιαννιτσών. Εξάλλου, η περιοχή είχε υπάρξει θέατρο αιματηρής μάχης κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908).²⁴

Την 19^η Οκτωβρίου 1912, καθώς οι εμπροσθοφυλακές των II, III και IV μεραρχίας πλησίασαν τα δυτικά των Γιαννιτσών, δέχτηκαν πυρά από τις οθωμανικές προφυλακές, που ήταν οχυρωμένες ανάμεσα στο Καδίνοβο και την Καρυώτισσα. Τα πυρά συνεχίστηκαν για αρκετές ώρες χωρίς δυνατότητα απάντησης από το ελληνικό στράτευμα. Καθώς η μέρα έφευγε, η μάταιη αναζήτηση άλλου περάσματος του ρυακιού της περιοχής, η κόπωση, η κακοκαιρία και ο συνωστισμός, που δημιουργήθηκε στη δεξιά όχθη από την προσπάθεια τεσσάρων μεραρχιών, καθυστέρησε σημαντικά την προέλαση του ελληνικού στρατού. Επίσης το σκοτάδι της νύχτας επέτρεψε να πλησιάσουν και να λάβουν θέσεις και οι υπόλοιπες δύο ελληνικές μεραρχίες.²⁵

Κατά την επιχείρηση των Γιαννιτσών, η IV μεραρχία τοποθετήθηκε βόρεια, στα ΒΔ υψώματα των Γιαννιτσών. Προχωρώντας, παρά το ότι βαλλόταν από εχθρικά πυρά, κατάφερε να υπερिσχύσει των οθωμανικών τμημάτων και το απόγευμα βρέθηκε πριν την κύρια οθωμανική τοποθεσία. Μπροστά από τις θέσεις αυτές, διεξήχθη ένας λυσσαλέος αγώνας, διότι οι Οθωμανοί ήθελαν να υπερασπιστούν την ιερή πόλη τους, την πόλη στην οποία είχε ταφεί ένας επιφανής στρατηγός του 14^{ου} αιώνα, ο Γαζή Εβρέν. Το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, ως τμήμα της IV μεραρχίας, επιτέθηκε από τα δεξιά στους εχθρούς και τους προξένησε σοβαρά πλήγματα. Κατά το βράδυ της 20ής Οκτωβρίου, ο εχθρός παραδέχθηκε την ανωτερότητα των Ελλήνων, εγκαταλείποντας την προσπάθεια. Για να

²⁴ Βλ και λήμμα συντάξεως «Γιαννιτσά» στην *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 8 (1975), σελ. 38

²⁵ Ν. Οικονόμου, «Η μάχη των Γιαννιτσών» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 294

ανακοπεί όμως η προέλαση του ελληνικού στρατού, οι Οθωμανοί, υποχωρώντας, κατέστρεψαν, βάσει οργανωμένου σχεδίου, τις ξύλινες γέφυρες του Αξιού με αποτέλεσμα να προκληθεί καθυστέρηση στην διέλευση του ελληνικού στρατού.

Στο τέλος της μάχης των Γιαννιτσών οι απώλειες των Ελλήνων είχαν ανέλθει σε 200 νεκρούς και 800 τραυματίες ενώ, στον αντίποδα, οι απώλειες των Οθωμανών υπολογίζονταν σε 250 νεκρούς, 1000 τραυματίες και περίπου 3000 αιχμαλώτους. Ακόμη, στα χέρια των Ελλήνων περιήλθαν 11 κανόνια και μερικές πολεμικές σημαίες.

Οι απώλειες του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού Καλαμάτας, στη μάχη αυτή, ήταν, λόγω του πρωταγωνιστικού ρόλου που διαδραμάτισε, σημαντικές. Αρχικά, ο ήρωας του Σαρανταπόρου, ανθυπολοχαγός Μιχαήλ Σούμπασης, έπεσε στη μάχη. Επιπλέον, στους νεκρούς συγκαταλέγονται ο ταγματάρχης Ηλίας Ηλιόπουλος και οι ανθυπολοχαγοί Γρηγόριος Σγουρός, Κωνσταντίνος Γαλανόπουλος και, τέλος, ο επιλοχίας Μ. Μωκέας. Φυσικά, πολλοί ήταν και οι ανώνυμοι στρατιώτες, που συμμετείχαν σε αυτήν την τεράστια μάχη.

Ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος, στην ημερήσια διαταγή, συγκρίνει την κομβική μάχη των Γιαννιτσών με την αντίστοιχη του Σαρανταπόρου και χαρακτηρίζει τη μάχη των Γιαννιτσών «... νέον τίτλον τιμής και δόξης». Επίσης, ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄ χαρακτήρισε την μάχη στα Γιαννιτσά «πρωτοφανή εις μεγαλοπρέπεια, πείσμα και ανδρείαν». Τέλος, ο απεσταλμένος της αθηναϊκής εφημερίδας «Σκριπ» σχολίαζε ότι «Η μάχη των Γενιτσών δύναται να χαρακτηριστεί ως η μεγαλύτερα ή πεισματωδέστερα των μέχρι τούδε μαχών.».²⁶

2.2.3. Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

Η νίκη των Ελλήνων στα Γιαννιτσά άνοιξε το δρόμο για την κατάληψη της Θεσσαλονίκης. Στις 25 Οκτωβρίου, οι ευρωπαίοι πρόξενοι της Θεσσαλονίκης και ο Τούρκος στρατηγός Σαδίκ παρουσιάστηκαν στον ελληνικό στρατό στην περιοχή Γέφυρα και ζήτησαν να παραδώσουν την πόλη, υπό όρους, στον ελληνικό στρατό. Συγκεκριμένα, πρότειναν να αποσυρθεί ο στρατός τους, με τον οπλισμό του, ως το τέλος του πολέμου, στο Καραμπουρνού. Από την πλευρά του ο διάδοχος απέρριψε την πρόταση και αντιπρότεινε την παράδοση του οθωμανικού στρατού αφοπλισμένου, πλην των αξιωματικών, οι οποίοι επιτρεπόταν να έχουν το ξίφος τους. Η μεταφορά τους θα γινόταν με δαπάνες της ελληνικής κυβέρνησης σε κάποιο λιμάνι της Μ. Ασίας και υπήρχε

²⁶ Ν. Οικονόμου «Η μάχη των Γιαννιτσών» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 295.

προθεσμία για απάντηση ως τις 6 π.μ. της 26^{ης} Οκτωβρίου. Όμως, με όλα αυτά χανόταν πολύτιμος χρόνος και απειλείτο η κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τον βουλγαρικό στρατό. Λέγεται ότι ο Βενιζέλος τηλεγράφησε στον Κωνσταντίνο, ο οποίος βιάδιζε προς το Μοναστήρι και του τόνισε να εγκαταλείψει την μέχρι τώρα πορεία και να σπεύσει στην Θεσσαλονίκη. Ακόμη ότι σε περίπτωση απώλειας της πόλης τον καθιστούσε προσωπικώς υπεύθυνο.

Η απελευθέρωση της πόλης της Θεσσαλονίκης πραγματοποιήθηκε στις 26 Οκτωβρίου 1912, ανήμερα του πολιούχου της πόλης, Αγίου Δημητρίου. Την ίδια μέρα υπογράφηκε το πρωτόκολλο παράδοσης της πόλης στον ελληνικό στρατό. Το πρωτόκολλο είχε γραφθεί στην γαλλική γλώσσα. Ο συντάκτης του ήταν ο Ίων Δραγούμης, έφεδρος δεκανέας τότε. Εκτός από τον Δραγούμη συνυπέγραψαν οι αξιωματικοί Ιωάννης Μεταξάς και Βίκτωρ Δούσμανης, από την ελληνική πλευρά ενώ, από την οθωμανική ο Ταζίν πασά, στο διοικητήριο της Θεσσαλονίκης. Την επόμενη (27 Οκτωβρίου), υπεγράφη συμπληρωματικό πρωτόκολλο, με το οποίο παραδινόταν όλη η φρουρά της Θεσσαλονίκης, η οποία ανέρχονταν σε 25.000 άνδρες και 1.000 αξιωματικούς με όλο τον οπλισμό τους.

Την ίδια μέρα, ο Βούλγαρος στρατηγός Todorov, τα στρατεύματα του οποίου προήλαυναν προς την ίδια κατεύθυνση με τα ελληνικά, ζητεί να επιτραπεί η είσοδος σε δύο βουλγαρικά τάγματα, με σκοπό να ξεκουραστούν.²⁷ Όμως, έπειτα μπαίνουν στην πόλη και άλλες, μικρότερες μονάδες του βουλγαρικού στρατού καθώς και άτακτοι. Η παραμονή τους μέσα στην Θεσσαλονίκη, η οποία εντασσόταν στους κυριότερους στόχους των Βουλγάρων μαζί με την Κωνσταντινούπολη, σκόπευε στον εκβιασμό της ελληνικής κυβέρνησης, ώστε να της αποσπάσει την αρχαία πόλη της Μακεδονίας.

Στις 28 Οκτωβρίου, στις 11 το πρωί, ο αρχιστράτηγος, διάδοχος Κωνσταντίνος, εισήλθε στην πόλη, που είχε παραδοθεί στον ελληνικό στρατό. Την επομένη (29 Οκτωβρίου) έφτασε στην Θεσσαλονίκη και ο βασιλιάς Γεώργιος και η ελληνική σημαία υψώθηκε στον Λευκό Πύργο.²⁸ Φυσικά, δεν είχε λείψει μία διάσταση απόψεων του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου σχετικά με την επιχείρηση της Θεσσαλονίκης. Ενώ δηλαδή ο Κωνσταντίνος επιθυμούσε να συνεχίσει την προέλαση του στρατού προς βορρά, ο Βενιζέλος επέμεινε στην άμεση κατάληψη της πόλης. Διότι πληροφορήθηκε ότι το βουλγαρικό επιτελείο κίνησε προς νότο μία μεραρχία, με σκοπό την κατάληψη της

²⁷ Ανυπόγραφο άρθρο, «Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης», στο περιοδικό *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, τ. 125, χ.χ σελ. 11-14.

²⁸ Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 223

Θεσσαλονίκης, της οποίας άλλωστε η παράδοση στους Έλληνες έγινε λίγες ώρες πριν την άφιξη των Βουλγάρων.

Η ενέργεια αυτή κόστισε στην Ελλάδα την απώλεια του Μοναστηρίου, αλλά διέσωσε για τον ελληνισμό την πρωτεύουσα της Μακεδονίας. Ακόμη η κατάληψη της Θεσσαλονίκης σηματοδοτεί το τέλος της πρώτης φάσης της ελληνικής εκστρατείας κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο. Ένα θετικό στοιχείο υπήρξε πως η κατάσταση του ανεφοδιασμού του στρατού βελτιώθηκε σημαντικά μετά την απελευθέρωση της πόλης της Θεσσαλονίκης καθώς μαζί με την Πρέβεζα, αποτέλεσαν τις δύο βάσεις ανεφοδιασμού και υποστήριξης, όπου τα εφόδια κατέφθαναν με πλοία. Στο μεταξύ, λίγο πριν την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, είχαν απελευθερωθεί η Χαλκιδική και περιοχές των Σερρών και της Καβάλας. Τα εδάφη αυτά υπερασπίζονταν από σώματα εθελοντών, που εξουδετέρωσαν μικρές τουρκικές φρουρές της περιοχής.²⁹

Λίγες μέρες μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης, δημοσιεύθηκαν δηλώσεις του βασιλιά Γεωργίου στον ανταποκριτή του πρακτορείου «Χαβάς» για την Θεσσαλονίκη. Ο βασιλιάς εξέφρασε την ικανοποίησή του για τη φυσική ομορφιά της πόλης και το κλίμα.

2.2.4. Οι επιχειρήσεις στην Δ. Μακεδονία

Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης ήταν ο κύριος και αντικειμενικός στόχος του ελληνικού στρατού στο χώρο της Μακεδονίας, ο οποίος χώρος αποτελούσε ένα από τα περισσότερο νευραλγικά σημεία του ελληνικού μετώπου. Αυτό, που απέμενε, ήταν η εκκαθάριση των τουρκικών δυνάμεων στα βόρεια σύνορα της Κοζάνης.

Με διαταγή του ελληνικού στρατηγείου, ο- μέχρι τότε- ενιαίος στρατός της Θεσσαλίας διαιρέθηκε σε τρία τμήματα. Το αριστερό ή δυτικό θα είχε έδρα την Κοζάνη, το δεξιό ή ανατολικό, αποτελούμενο από αποσπάσματα ευζώνων και ιππικού είχε ως βάση την Θεσσαλονίκη, ώστε να φρουρεί την πόλη και την ενδοχώρα της και το κεντρικό συναπαρτιζόταν από την I, II, III και IV μεραρχία και ένα σύνταγμα ιππικού. Το κεντρικό τμήμα θα μετακινούνταν στην δυτική Μακεδονία για να συνεχίσει τις επιχειρήσεις, σε συνεργασία με το δυτικό τμήμα. Βαδίζοντας προς τα δυτικά, οι τέσσερις μεραρχίες συγκεντρώθηκαν στις 2 Νοεμβρίου στην Έδεσσα. Την ίδια μέρα οι Τούρκοι έφτασαν στα πρόθυρα της Σιάτιστας και η επίθεσή τους, στις 4 Νοεμβρίου κατά του ελληνικού στρατεύματος, αποκρούστηκε μετά από κοπιαστική μάχη.

²⁹ Κ. Βακαλόπουλου, ό.π., σελ. 381

Ο ελληνικός στρατός συνέχισε την νικηφόρα προέλασή του προς τα βόρεια, και οι τέσσερις κεντρικές μεραρχίες, στις 5 Νοεμβρίου, επιτέθηκαν και κατέλαβαν το χωριό Οστροβο. Την επόμενη, η IV μεραρχία, έχοντας εξέλθει προς την πεδιάδα της Φλώρινας, ενεπλάκη σε μάχη με τους Τούρκους στο Γκορνίτσοβο και τα υψώματα του Καραλί-Δερβέν. Οι Τούρκοι, λόγω των απωλειών τους, προέβαιναν σε υποχωρήσεις. Αυτό, βέβαια, δεν σήμαινε ότι οι ελληνικές απώλειες ήταν ήσσονος σημασίας.

Τελικά, οι ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Φλώρινα στις 7 Νοεμβρίου 1912. Σαφέστερα, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, όπως και η υπόλοιπη IV μεραρχία, βάδισε προς τα δυτικά και έφτασε στην πόλη. Το Γενικό Στρατηγείο παρέμεινε στην Φλώρινα και, στη συνέχεια, σχεδίασε, ώστε η I και η IV μεραρχία να επέστρεφαν μαζί με το Στρατηγείο στην Θεσσαλονίκη και να σχηματιζόταν στρατιά από την III, IV και VI μεραρχία, μαζί με το 1^ο σύνταγμα ιππικού. Η αποστολή της III μεραρχίας θα ήταν ο αποκλεισμός των υποχωρούντων Τούρκων στην Κορυτσά και η απόκρουση κάθε επιθετικής ενέργειάς τους. Τέλος, στις 29 Νοεμβρίου, επιχειρήθηκε έξοδος των αποκλεισμένων μουσουλμάνων στην Κορυτσά. Η απόπειρα αποκρούστηκε, αλλά οι παρενοχλήσεις συνεχίστηκαν. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις κράτησαν τρεις μέρες και στις 7 Δεκεμβρίου 1912 η III μεραρχία μπήκε ορμητικά στην πόλη και την ελευθέρωσε.³⁰

Εν τω μεταξύ, από τις 26 Νοεμβρίου είχε μεταφερθεί, μέσω του σιδηροδρόμου, στην Θεσσαλονίκη το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, όπου, από τις 5 Δεκεμβρίου, ανέλαβε ορισμένες φρουρές στην πόλη.

2.3. Το 9^ο Σ.Π. στην Ήπειρο

Μετά από αλλεπάλληλες πανωλεθρίες των Οθωμανών, στην Τσατάλτζα υπογράφεται από την Οθωμανική Αυτοκρατορία και τους Βαλκάνιους συμμάχους, πλην της Ελλάδος, ανακωχή (3 Δεκεμβρίου 1912). Την Ελλάδα δεν την ενδιέφερε το γεγονός αυτό παρά μόνο η συνέχιση του πολέμου, διότι δεν ήθελε να εγκαταλείψει την πολιορκία των Ιωαννίνων, η οποία είχε ξεκινήσει από τα τέλη Οκτωβρίου του 1912³¹, ούτε και να εμποδίσει το ναυτικό στην τόσο πολύτιμη δράση του, η οποία πραγματοποιείτο στο Αιγαίο.

Στο πεδίο του στρατού ξηράς η κακή εξέλιξη της κατάστασης υπαγόρευε την αναγκαστική λήξη των επιχειρήσεων στην Ήπειρο. Αφενός οι εχθροί κρατούσαν τα

³⁰ Ι. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σελ. 231

³¹ Βλ και λήμμα σύνταξης «Βαλκανικοί πόλεμοι» στην: εγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος-Λαρούς», τ. 7, (1998), σελ. 222

Ιωάννινα και είχαν ενισχυθεί από την οθωμανική φρουρά του Μοναστηρίου, που έφτασε εκεί μετά την κατάληψη της Κορυτσάς από τους Έλληνες. Ο δεύτερος λόγος ήταν ότι η περιοχή της Θεσσαλονίκης δεν έπρεπε να μείνει αφύλακτη, καθώς καθημερινά αυξάνονταν τα επεισόδια με Βουλγάρους στρατιώτες, που επιχειρούσαν να επεκτείνουν τη ζώνη κατοχής τους προς δυσμάς. Τέλος, τον Ιανουάριο του 1913, ο αρχιστράτηγος μαζί με το Γενικό Στρατηγείο αναχωρεί με ατμόπλοιο, προκειμένου να αναλάβει τη διεύθυνση των επιχειρήσεων στην Ήπειρο.

Η IV μεραρχία, μέρος της οποίας υπήρξε και το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, έφτασε στην Ήπειρο στις 14 Δεκεμβρίου 1912, αποβιβαζόμενη στο λιμάνι της Πρέβεζας. Μέχρι το τέλος του έτους είχε φτάσει, αν και ελλιπής, η VI μεραρχία. Κατά συνέπεια, ο στρατός της Ηπείρου ενισχύθηκε σημαντικά. Άμεσα, ο διοικητής της στρατιάς Ηπείρου, Κ. Σαπουντζάκης, αποφάσισε να συγκεντρώσει το μεγαλύτερο μέρος του πυροβολικού, στοχεύοντας να πλήξει τα πολυβολεία του αντιπάλου στο Μπιζάνι, μία ισχυρά αμυντική τοποθεσία εξοπλισμένη με μόνιμα πολυβολεία, τα οποία είχαν κατασκευαστεί υπό την επίβλεψη Γερμανών μηχανικών, για λογαριασμό του στρατού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η φύση του εδάφους καθώς και η δύναμη πυρός των εχθρικών πυροβόλων απέκλειαν την κατά μέτωπο επίθεση εναντίον του, εκτός αν συνδυαζόταν με μία κυκλωτική κίνηση.

Κατά την αυγή του 1913, αποφασίστηκε ότι η IV μεραρχία θα επετίθετο κατά των υψωμάτων της οχυρής θέσης Μπιζανίου- Μανωλιάσσας. Από τις 7 έως τις 10 Ιανουαρίου 1913, η IV μεραρχία επιτέθηκε στον τομέα της Μανωλιάσσας χωρίς όμως κάποιο αποτέλεσμα. Συγχρόνως, η ορεινή πυροβολαρχία, η οποία κάλυπτε την επίθεση της IV μεραρχίας, δεν είχε μεγάλο βεληνεκές και δεν μπόρεσε να δράσει αποτελεσματικά. Ένας ακόμη ανασταλτικός παράγοντας υπήρξε η σφοδρή κακοκαιρία της 9^{ης} Ιανουαρίου. Συγκεκριμένα, η IV μεραρχία αδυνατούσε να κινηθεί λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών. Η τελευταία υποχώρηση των Οθωμανών, μετά από επίθεση των ευζώνων, ήταν η υποχώρησή τους προς την ορεινή τοποθεσία του Μπιζανίου.³²

Στις 10 Ιανουαρίου, έφτασε στην Ήπειρο ο διάδοχος Κωνσταντίνος. Συγκεκριμένα, μετά την άφιξή του στην Φιλιπιάδα της Άρτας, ανέλαβε τη γενική αρχηγία του στρατού. Με την ίδια διαταγή ο Κ. Σαπουντζάκης διοριζόταν διοικητής τμήματος στρατιάς, που το αποτελούσαν η VI και η VIII μεραρχία, όπως μετονομάστηκε

³²Ν. Οικονόμου, «Οι επιχειρήσεις στην Ήπειρο» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 305.

η μεραρχία Ηπείρου. Την επόμενη, αν και το Γενικό Στρατηγείο είχε διατάξει την παύση των επιχειρήσεων, η επίθεση συνεχιζόταν. Από τις 11 έως 13 Ιανουαρίου 1913, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας επιχειρήσε να επιτεθεί πάνω στο όμορο και βραχώδες ύψωμα «Άγιος Ηλίας», χωρίς όμως να πετύχει κάτι ουσιαστικό ενώ, παράλληλα είχε και σοβαρές απώλειες.

Στα τέλη Ιανουαρίου του 1913, ο ανταποκριτής της αθηναϊκής εφημερίδας «Σκριπ» στο μέτωπο της Ηπείρου αναφέρει «Η χθεσινή άφιξις του πρωθυπουργού, κ. Βενιζέλου». Στον υπότιτλο διαβάζουμε: «Τηλεγράφημα του διαδόχου δια τας μάχας εις το Μπιζάνι». ³³

2.3.1. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων

Σύμφωνα με μυστικό σχέδιο, το οποίο είχε καταρτίσει ο λοχαγός, τότε, Ιωάννης Μεταξάς, η κύρια προσπάθεια κατάληψης των Ιωαννίνων δεν έπρεπε να γίνει στο Μπιζάνι, αλλά από το δυτικό πλευρό προς την Μανωλιάσα και τον Άγιο Ιωάννη.³⁴ Με βάση το ίδιο σχέδιο, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας συμπεριλήφθηκε στις δυνάμεις της II μεραρχίας και έθεσε το 3^ο του τάγμα υπό την διοίκηση του συνταγματάρχη Δημητρίου Αντωνιάδη, στην 1^η φάλαγγα προς Μανωλιάσα. Το υπόλοιπο σύνταγμα, έφιππο, στάθηκε στην οδό Πρέβεζας- Ιωαννίνων, σε ένα σημείο υπό το όνομα Άνω Θεριακίσι.

Το σχέδιο ήταν να γίνει αιφνιδιαστική επίθεση το πρωινό της 20ής Φεβρουαρίου 1913, με 3 φάλαγγες της I, της II και της III μεραρχίας εναντίον του δεξιού άκρου του εχθρού επίθεση, προκειμένου γρήγορα να καταληφθούν τα υψώματα Μανωλιάσης- Αγίου Νικολάου- Τσουκάς- Μουσπίνας. Στη συνέχεια, σχεδίαζαν μία σύντομη διείσδυση μέχρι την περιοχή Δουρούτης- Σαδοβίτσης, μίας πεδιάδος στα νότια του Μπιζανίου. Στόχος αποτελούσε να ξεπεράσουν, με κυκλωτική κίνηση, την τοποθεσία από τα δυτικά και να μπορέσουν να καταλάβουν ευκολότερα τα Ιωάννινα. Με τον τρόπο αυτό, θα παρέκαμπταν την οχυρωμένη αυτή τοποθεσία από τα δυτικά και θα επιχειρούσαν απρόσκοπτα την κατάληψη των Ιωαννίνων.

Η γενική επίθεση εκδηλώθηκε το πρωί της 20ής Φεβρουαρίου, σε άσχημες καιρικές συνθήκες. Το III τάγμα του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού, εκείνο το πρωί, κατέλαβε την πετρώδη τοποθεσία του Αγίου Ηλία και μέχρι το μεσημέρι, είχε ολοκληρωθεί η κατάληψη της Μανωλιάσσας. Στις επιθέσεις αυτές συμμετείχαν η ταξιαρχία Μετσόβου,

³³ Ανυπόγραφο άρθρο «Άφιξις Ελευθερίου Βενιζέλου» στην εφημερίδα *Σκριπ*, αρ. φ. 258, 31-1-1913.

³⁴ Ανυπόγραφο άρθρο «Πολεμικόν Σχέδιον 115/Γ» στην εφημερίδα *Σκριπ*, αρ. φ. 277, 19-2-1913

με 6 τάγματα και οι I, II και III φάλαγγα του Β' τμήματος. Η II φάλαγγα, αφού το πρωί μπήκε στο στενό της Μανωλιάσας, το απόγευμα καταδίωξε τους αντιπάλους, οι οποίοι υποχωρούσαν από τα υψώματα προς τα Ιωάννινα. Στη συνέχεια, κατέλαβε το στρατόπεδο στον Άγιο Ιωάννη, απέκοψε τα τηλεφωνικά καλώδια της γραμμής Ιωαννίνων- Μπιζανίου, απομονώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον Οθωμανό διοικητή στην έδρα του. Το βράδυ ήταν στις νότιες παρυφές της πόλης.

Όμως, το βράδυ της ίδιας μέρας, έφτασε στις προφυλακές της II μεραρχίας ένα αμάξι, στο οποίο επέβαιναν ο επίσκοπος της περιοχής με Τούρκους αξιωματούχους. Έφεραν μαζί τους μία επιστολή, υπογεγραμμένη από προξένους των Μ. Δυνάμεων στα Ιωάννινα και που περιείχε πρόταση του Εσάτ πασά προς τον Κωνσταντίνο³⁵ για άνευ όρων παράδοση της πόλης και του Μπιζανίου. Το πρωί, οι απεσταλμένοι, με οδηγό τον ταγματάρχη Ι. Βελισσαρίου, έφθασαν στο στρατηγείο της II μεραρχίας. Λίγο πιο μετά οδηγήθηκαν στο χάνι του Εμίν- Αγά, όπου έδρευε το ελληνικό στρατηγείο. Ο Κωνσταντίνος συμφώνησε αμέσως και δόθηκε διαταγή κατάπαυσης του πυρός σε όλες τις μονάδες. Με τα τηλεγραφήματα του Στρατηγείου προς τον βασιλιά, τον πρωθυπουργό και το υπουργείο Στρατιωτικών ανακοινώθηκε στην Αθήνα η χαρμόσυνη είδηση ενώ, ελληνικά τάγματα παρήλαυναν στους δρόμους της ηπειρωτικής πρωτεύουσας.

Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική. Διότι, εκτός από την εξουδετέρωση κάθε εχθρικής απειλής στην περιοχή και την κυρίευση σημαντικού πολεμικού υλικού, είχε και έντονη επίδραση στο ελληνικό γόητρο, το οποίο μετά την επιτυχία αυτή, εξυψώθηκε διεθνώς.

Επακολούθησε η κατάληψη της Β. Ηπείρου, η οποία πραγματοποιήθηκε μεταξύ 27^{ης} Φεβρουαρίου και 5^{ης} Μαρτίου 1913, χωρίς δυσχέρειες.³⁶ Οι Οθωμανοί υποχωρούσαν όλο και περισσότερο προς την ενδοχώρα της Αλβανίας. Το Αργυρόκαστρο και το Τεπελένι κυριεύθηκαν από την VIII μεραρχία, που έφτασε μέχρι τις όχθες του ποταμού Αώου. Άλλα στρατεύματα κατέλαβαν την Πρεμετή και την Κλεισούρα και κατ' αυτόν τον τρόπο έληξε ο αγώνας για την κατάληψη της Βορείου Ηπείρου.

Ο στρατός της Ηπείρου άρχισε να μεταφέρεται, σταδιακά, στην Μακεδονία, όπου υπήρχαν σύννεφα πολέμου με τους Βουλγάρους. Μεταξύ των μονάδων, που επέστρεψαν στην Μακεδονία, ήταν και το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού. Συγκεκριμένα, μετά την κατάληψη των Ιωαννίνων, επέστρεψε, στις 4 Μαρτίου 1913, στην Πρέβεζα ενώ, στις 13 Μαρτίου επιβιβάστηκε σε πλοίο για τον Πειραιά.

³⁵ Κ. Βακαλόπουλου, ό.π. σελ. 382

³⁶ Α. Βακαλόπουλου, ό.π, σελ. 348

Στις 5 Μαρτίου 1913, δολοφονείται ο βασιλιάς Γεώργιος στην Θεσσαλονίκη, σε κεντρικό δρόμο της πόλης από έναν φρενοβλαβή, τον Α. Σχινά. Τα κίνητρα του δολοφόνου παρέμειναν άγνωστα, αφού ο δράστης αυτοκτόνησε λίγο αργότερα. Η δολοφονία του Γεωργίου συγκλόνισε, όπως ήταν φυσικό, το λαό. Το γεγονός, πάντως, ότι έγινε στην Θεσσαλονίκη, όπου είχε παραμείνει ο βασιλιάς για μεγάλο χρονικό διάστημα, συνέβαλε σε μεγάλο βαθμό στην ελληνική απόφαση να εδραιώσει την κυριαρχία της στην Θεσσαλονίκη και γενικότερα στην Μακεδονία. Στο θρόνο ανεβαίνει ο διάδοχος, υπό το όνομα Κωνσταντίνος ΙΒ΄. Η ορκωμοσία του ήταν σε κλίμα πανηγυρικό, παρά το εθνικό πένθος, στη Βουλή, στις 11 το πρωί της 8^{ης} Μαρτίου 1913. Στις 20 Μαρτίου, το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού συμμετείχε ως τιμητικό άγημα στην κηδεία του δολοφονηθέντος βασιλιά Γεωργίου στο τέλος της πομπής.

2.4. Η συνθήκη του Λονδίνου και οι συνέπειές της

Η κατάρρευση του οθωμανικού μετώπου κατά τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο υπήρξε ολοκληρωτική στις περιοχές διεξαγωγής των μαχών. Επίσης, η δράση του ελληνικού στόλου στο βορειοανατολικό Αιγαίο είχε αποκαταστήσει την κυριαρχία της χώρας μας στη θάλασσα και παράλληλα είχε εγκλωβίσει τις τουρκικές δυνάμεις στα στενά του Ελλησπόντου. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, προσπαθώντας να διατηρήσει απεγνωσμένα τα τελευταία προπύργιά της στην ευρωπαϊκή ήπειρο, ζήτησε, στις 4 Νοεμβρίου, τη μεσολάβηση των Μ. Δυνάμεων, απαιτώντας την κατάπαυση του πυρός.

Πριν ακόμα υπάρξει γενική ευρωπαϊκή κοινοποίηση του αιτήματος αυτού, η Πύλη δήλωσε ότι θα έρθει σε απευθείας συνομιλίες με το αντίπαλο στρατόπεδο. Τελικά, το πρωτόκολλο ανακωχής υπογράφηκε στις 3 Δεκεμβρίου του 1912, μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, Βουλγαρίας, Σερβίας και Μαυροβουνίου.³⁷ Η Ελλάδα, διαχωρίζοντας τη θέση της, εξέφρασε τη διαφωνία της ως προς τους όρους του πρωτοκόλλου και συνέχιζε ακόμη την εκκαθάριση στο μέτωπο της Ηπείρου. Σημειώνεται ότι, όσο η Ελλάδα συνέχιζε τις πολεμικές επιχειρήσεις, οι Ιταλοί συνέχιζαν να κατέχουν τα Δωδεκάνησα δήθεν προσωρινά.

Σύμφωνα με το κείμενο της συμφωνίας για ανακωχή, οι διαπραγματεύσεις για την προκαταρκτική συνθήκη ειρήνης μεταξύ των εμπόλεμων κρατών είχαν οριστεί να αρχίσουν στο Λονδίνο στις 13 Δεκεμβρίου 1912, αλλά προέκυψαν, στην πορεία τους, εμπόδια εξαιτίας των εδαφικών διεκδικήσεων των βαλκανικών κρατών. Η κοινή

³⁷ Κ. Βακαλόπουλου, ό.π., σελ. 378

απόφαση των κρατών της Βαλκανικής συμφωνούσε μία χρονικά προγενέστερη, αλλά σχετική απόφαση των Μ. Δυνάμεων. Η απόφαση αυτή της Ευρώπης για διατήρηση του βαλκανικού statusquo μετά τις νικηφόρες μάχες του πολέμου, κρίθηκε ως μη εφαρμόσιμη. Η νέα πραγματικότητα και η διαρρύθμιση νέου εδαφικού καθεστώτος κρίθηκαν απαραίτητες. Στις 16 Δεκεμβρίου, στο παλάτι του Αγίου Ιακώβου, στο Λονδίνο, ξεκινούσαν οι εργασίες της συνδιάσκεψης ανάμεσα στους εκπροσώπους του συνασπισμού των βαλκανικών κρατών και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Αντιπρόσωποι της Ελλάδος στη συνδιάσκεψη αυτή υπήρξαν ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος, ο πληρεξούσιος, τραπεζίτης και μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδος, Στέφανος Σκουλούδης και οι πρεσβευτές στο Λονδίνο και τη Βιέννη Ιωάννης Γεννάδιος και Γεώργιος Στρέϊτ. Παράλληλα, τεχνικοί σύμβουλοι της ελληνικής πλευράς ήταν ο Παναγιώτης Δαγκλής, ο οποίος είχε υπάρξει αρχηγός του Γενικού Επιτελείου και ο Νικόλαος Πολίτης, που ήταν καθηγητής Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού.³⁸ Στις συζητήσεις σχετικά με τα διεκδικούμενα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η ελληνική αντιπροσωπεία έπρεπε να αντιμετωπίσει διπλωματικά την πίεση της Βουλγαρίας. Οι Έλληνες εκπρόσωποι όφειλαν να διατηρήσουν τα κεκτημένα και να διεκδικήσουν νέες περιοχές στο μεγαλύτερο μέρος της αλύτρωτης ελληνικής Μακεδονίας. Πέρα από την Θεσσαλονίκη και την Χαλκιδική, θα έπρεπε η Ελλάδα να επιμείνει για την προσάρτηση της Έδεσσας, της Καστοριάς, της Κορυτσάς, των Σερρών και της νήσου Θάσου.³⁹

Οι συζητήσεις στις διαπραγματεύσεις των βαλκανικών συμμάχων και της Πύλης συνάντησαν σοβαρά εμπόδια. Οι αντιπρόσωποι των βαλκανικών χωρών απαιτούσαν τα εδάφη, που εκτείνονταν από τον Εύξεινο Πόντο και τον Ελλήσποντο ως την Αδριατική, χωρίς όμως σε αυτά να ανήκει η χερσόνησος της Καλλίπολης, την οποία ο σουλτάνος φαινόταν ότι έχανε. Μία δεύτερη απαίτηση των βαλκάνιων συμμάχων αφορούσε τα νησιά του Αιγαίου, τα οποία θα έπρεπε να παραχωρηθούν στους συμμάχους. Όπως ήταν φυσικό, η Πύλη αρνήθηκε τις προτάσεις και αντιπρότεινε τη διατήρηση του βιλαετίου της Αδριανούπολης και την ανακήρυξη της Μακεδονίας σε αυτόνομη επαρχία, αλλά με οθωμανική διοίκηση. Επιπλέον, αρνήθηκε να μιλήσει για την Κρήτη και τα νησιά του Αιγαίου. Εξαιτίας της οθωμανικής αδιαλλαξίας οι συνομιλίες διακόπηκαν μέχρι τις 17 Ιανουαρίου, όταν, χωρίς να έχουν συζητήσει, απέστειλαν διακοίνωση, η οποία αφορούσε τις οθωμανικές υποχωρήσεις που έπρεπε να

³⁸ Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 260

³⁹ Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 264

εφαρμοστούν. Πιο συγκεκριμένα, τα εδάφη δυτικά της Αδριανουπόλεως έπρεπε να παραχωρηθούν και η τύχη των νησιών έπρεπε να εξεταστεί εκ μέρους των Μ. Δυνάμεων.

Βέβαιο είναι ότι όλες οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις είχαν εστιάσει την προσοχή τους στα Βαλκάνια, η καθεμία βέβαια για διαφορετικούς λόγους. Αρχικά, η Αυστροουγγαρία αγωνιζόταν για τη διάσπαση της βαλκανικής συμμαχίας και την αντικατάστασή της από ένα νέο πλέγμα σχέσεων, το οποίο θα βοηθούσε στην ενίσχυση της επιρροής της. Η συμπαράσταση της Ρουμανίας και, ιδίως, της Βουλγαρίας, η αποκοπή της Σερβίας από τις δαλματικές ακτές και η δημιουργία μίας ανεξάρτητης Αλβανίας χρησιμοποιήθηκαν ως διπλωματικά μέσα από την Βιέννη, τα οποία θα τη βοηθούσαν να επιτύχει τον σκοπό της. Αν και το Βελιγράδι δεν ευνοούσε τις επιδιώξεις της Βιέννης, η προσέγγιση της Βουλγαρίας ήταν δυνατή και το σχέδιο για την Αλβανία εφαρμόσιμο. Οι ρωσικές επιδιώξεις, αν και σε πρώτη φάση είχαν ευνοήσει τη δημιουργία ενός πανσλαβικού σχεδίου για την απαλλαγή των βαλκανικών λαών από την καταπιεστική κυριαρχία των Οθωμανών, μετά τις πρώτες επιτυχίες στο βαλκανικό μέτωπο, η Ρωσία μετέβαλε την πολιτική της. Αναλυτικά, η Πετρούπολη, χωρίς να εγκαταλείψει τις αρχές της, φαινόταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Βουλγάρους και, ακόμη, να συγκρουστεί με την Αυστροουγγαρία, προκειμένου η Σερβία να αποκτήσει διέξοδο στην Αδριατική. Από την πλευρά της, η Γαλλία επέμενε συνεχώς για την αποκατάσταση της ειρήνης το ταχύτερο δυνατό και τελούσε στάση αναμονής απέναντι στα τετελεσμένα.

Για να χαραχθεί ο νέος βαλκανικός χάρτης έπρεπε να ληφθούν υπ' όψιν κάποιοι αντικειμενικοί παράγοντες ως προς το γεγονός της στρατιωτικής κατοχής, η οποία θα συνδυαζόταν με την εθνολογική ταυτότητα των λαών, αλλά και τις αντικρουόμενες πιέσεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων. Αυτές σχετιζόνταν με την Αδριανούπολη, η οποία πιθανόν θα ανήκε στην Βουλγαρία, την Κωνσταντινούπολη, που θα αποτελούσε τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα Ιωάννινα, την Θεσσαλονίκη και τα νησιά του Αιγαίου, εδάφη που θα εντάσσονταν στην Ελλάδα. Τέλος, για την Αλβανία προβλεπόταν ότι θα ήταν ανεξάρτητη, αλλά υπό την επικυριαρχία της Πύλης.⁴⁰ Την απόφαση, που αφορούσε τα νησιά του ελληνικού αρχιπελάγους, υποστήριζε η Γαλλία, η Μ. Βρετανία και η Ρωσία ενώ, αντίθετη άποψη εξέφραζαν η Γερμανία, η Αυστροουγγαρία και η Ιταλία.

⁴⁰Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 266

Ο σκοπός της συλλογικής διακοίνωσης των Μ. Δυνάμεων ήταν η εξομάλυνση των αντίθετων απόψεων και η παροχή στην Πύληνός αποτελέσματος προφανώς καλύτερου από εκείνο, που είχαν ήδη προτείνει. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία, έχοντας εξασφαλίσει τη σύμφωνη γνώμη των ανάλογων υπουργών είχε πάρει την απόφαση να υποχωρήσει, αλλά στις 23 Ιανουαρίου 1913, μία πολιτική αναταραχή καθυστέρησε την εξέλιξη των διαπραγματεύσεων. Σαφέστερα, εκδηλώθηκε στρατιωτικό πραξικόπημα από τον στρατηγό Εμβέρ μπέη, που ήταν ο αρχηγός των Νεότουρκων.⁴¹ Η κυβέρνησή του αποδέχτηκε, αν και με επιφυλάξεις, τη διακοίνωση των Μ. Δυνάμεων στις 30 Ιανουαρίου, όταν πια οι αντιπρόσωποι των βαλκανικών κρατών είχαν εγκαταλείψει το Λονδίνο. Καθώς είχαν σταματήσει οι συνομιλίες και πλησίαζε η μέρα λήξης της ανακωχής των εμπόλεμων κρατών, η Οθωμανική Αυτοκρατορία ξεκίνησε πάλι εχθροπραξίες, αλλά οι νέες στρατιωτικές αποτυχίες τους, τους υποχρέωσαν να αποδεχθούν τη νέα πραγματικότητα καθώς οι βαλκάνιοι σύμμαχοι πέτυχαν την κατάληψη των Ιωαννίνων, της Αδριανούπολης, του Σκούταρι και ακόμη του Αργυροκάστρου, του Τεπελενίου και της νήσου Σάμου.

Στις 20 Μαρτίου 1913, η συνδιάσκεψη των πρεσβευτών στο Λονδίνο συνέταξε και υπέβαλε τις εισηγήσεις για τη σύναψη μίας οριστικής συνθήκης ειρήνης μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και των εκπροσώπων των βαλκάνιων συμμάχων. Στους συμμάχους παραχωρήθηκαν όλα τα εδάφη, τα οποία βρίσκονταν δυτικά της γραμμής Αίνου- Μηδείας και παρέμειναν τα νησιά στη δικαιοδοσία των Μ. Δυνάμεων. Επίσης, δεν λήφθηκε καμία πρόνοια για το θέμα της νήσου Κρήτης. Οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι, αναγκαστικά, συμμετείχαν στο οθωμανικό χρέος, ανάλογα με τα εδάφη, τα οποία θα εντάσσονταν ως τμήματα στις επικράτειές τους. Ακόμη, οι Μ. Δυνάμεις θα ρύθμιζαν τα εδαφικά όρια και το καθεστώς του αλβανικού κράτους. Η απάντηση της Πύλης, η οποία δόθηκε στις 5 Απριλίου, προς τις εισηγήσεις της συνδιάσκεψης ήταν θετική. Επιπλέον, οι τέσσερις σύμμαχοι συναίνεσαν αρχικά, στις 21 Απριλίου 1913, αλλά χρειάστηκε να ασκηθεί πίεση των Μ. Δυνάμεων για αυτό.

Η τελική συνθήκη ειρήνης υπογράφηκε στην πρωτεύουσα της Μ. Βρετανίας στις 17 Μαΐου 1913 και οι διατάξεις της συνθήκης, τις οποίες περιέκλειε, στηρίζονταν στις εισηγήσεις της πρεσβευτικής συνδιάσκεψης.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 της συνθήκης, ο σουλτάνος παραχωρεί στους βαλκάνιους συμμάχους όλες τις κτήσεις του, οι οποίες βρίσκονταν δυτικά της γραμμής

⁴¹Βλ και λήμμα συντάξεως «Νεότουρκοι» στην εγκυκλοπαίδεια *Νέα Δομή*, τ. 24 (1996), σελ. 122

Αίνου- Μηδείας ενώ, εξαιρέθηκε η Αλβανία,⁴² η οποία κατείχε και εκμεταλλευόταν τη θάλασσα του Οτράντο. Επίσης, με το άρθρο 3, οι Μ. Δυνάμεις είχαν την ευθύνη για το ζήτημα των συνόρων της Αλβανίας και την επίλυση των πάσης φύσεως προβλημάτων της χώρας αυτής. Ακόμη, βάσει του άρθρου 4, η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραιτούνταν από κάθε δικαίωμα, είτε επικυριαρχίας είτε οποιοδήποτε άλλου, αναφορικά με την Κρήτη, χωρίς όμως να την παραχωρήσουν στην Ελλάδα, καθώς είναι επιφυλακτικοί για την τροπή της πολιτικής της.⁴³ Το άρθρο 5 της συνθήκης καθιστούσε υπεύθυνες τις Μ. Δυνάμεις για τον καθορισμό της τύχης, την οποία θα είχαν τα νησιά του Αιγαίου καθώς και η χερσόνησος του Άθω. Επιπλέον, με βάση το άρθρο 6, θα ιδρυόταν διεθνής επιτροπή με έδρα το Παρίσι, η οποία θα ήταν επιφορτισμένη με τα οικονομικά προβλήματα. Τέλος, με βάση το άρθρο 7 προβλέπονταν ειδικές συμβάσεις ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα κράτη, οι οποίες θα ρύθμιζαν θέματα σχετικά με τους αιχμαλώτους, την απόδοση δικαιοσύνης, την εθνικότητα και την εμπορία.

Το περιεχόμενο του κειμένου της συνθήκης του Λονδίνου περιέπλεκε περισσότερο, παρά ρύθμιζε τα εκκρεμή ζητήματα. Συγκεκριμένα, εξαιτίας των ασαφειών και των κενών, εγείρονταν ερωτήματα σχετικά με τα βαλκανικά κράτη, τα οποία ζητούσαν μία θέση ανάμεσα στα άλλα. Ευχή της χώρας μας ήταν ο νέος χάρτης της Ευρώπης να ήταν βασισμένος στην εθνολογική σύνθεση και στην ιστορική παράδοση χωρίς την επικράτηση άλλων κριτηρίων.

Απέναντι στα αρνητικά χαρακτηριστικά του κειμένου της συνθήκης του Λονδίνου και στην αδυναμία της να απαντήσει στα ερωτήματα τα οποία εγείρονταν, η κυβέρνηση Βενιζέλου στάθηκε επιφυλακτική. Ο Έλληνας πρωθυπουργός υποστήριξε ότι έπρεπε να επιλυθεί άμεσα το ζωτικό θέμα της Βόρειας Ηπείρου και των νησιών και είχε αναγκαστεί να συνυπογράψει την προκαταρκτική συνθήκη υπό την πίεση του Βρετανού υπουργού Εξωτερικών και από τον κίνδυνο να διαλυθεί η συνδιάσκεψη. Επρόκειτο για μία παρατυπία, την οποία η ελληνική κυβέρνηση, λογικά, θα κατήγγειλε την επόμενη της υπογραφής, επαναλαμβάνοντας τις επιφυλάξεις της ελληνικής πλευράς και παράλληλα, τονίζοντας ότι πρόκειται για ζητήματα, τα οποία ήταν εκ διαμέτρου αντίθετα με την αρχή της αυτοδιάθεσης.

Η νικηφόρα πορεία των ελληνικών δυνάμεων και η κατοχή των περιοχών από τον ελληνικό στρατό δεν θα ήταν επαρκής, αντίθετα με τις ελληνικές προσδοκίες και προτροπές, ώστε να επιτρέψει την ένωση των περιοχών της Β. Ηπείρου με την Ελλάδα.

⁴² Θ. Βερέμη & Ι. Κολλιόπουλου, *ό.π.* σελ. 324

⁴³ Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 387

Ένα δεύτερο πρόβλημα της κυβέρνησης Βενιζέλου ήταν το πρόβλημα καθορισμού των μελλοντικών ελληνοαλβανικών συνόρων. Το κρίσιμο αυτό ζήτημα εισήλθε στη φάση ιδιαίτερης οξύτητας καθώς οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να ιδρύσουν αυτόνομο αλβανικό βασίλειο. Η ελληνική κυβέρνηση κατέφυγε σε πρόταση για διεξαγωγή δημοψηφίσματος, η οποία όμως απορρίφθηκε, με αποτέλεσμα την επιλογή διάφορων, αυθαίρετων ωστόσο, εισηγήσεων, οι οποίες πήγαζαν από τα διπλωματικά συμφέροντα των Δυνάμεων και ήταν ξένες προς την περιοχή της Ελλάδος. Οι Μ. Δυνάμεις διαφωνούσαν για το διαχωριστικό σημείο των ελληνοαλβανικών συνόρων ενώ, η Ιταλία συνέχιζε την κατοχή των νοτίων νησιών του αρχιπελάγους, καθυστερώντας κατ' αυτόν τον τρόπο το ζήτημα της Βορείου Ηπείρου.

Από την πλευρά τους η Μ. Βρετανία και η Γαλλία υπέβαλαν αντίστοιχες εισηγήσεις για τα ελληνοαλβανικά σύνορα και την τύχη των νησιών. Ο Άγγλος αντιπρόσωπος Grey, στην εισήγησή του, απέδιδε την Κορυτσά, το ακρωτήριο Στύλος και τη νησίδα Σάσωνα στην αλβανική επικράτεια και τα νησιά του Αιγαίου εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο και την Θάσο, στην Ελλάδα, ενώ, για τα Δωδεκάνησα οριζόταν ότι οι Μ. Δυνάμεις θα επέλυαν το πρόβλημα μετά την επιστροφή τους από την Ιταλία στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, όρος που υπήρχε στη συνθήκη της Λωζάννης, που υπεγράφη στις 2 Οκτωβρίου 1912.⁴⁴ Τέλος, η Γαλλία θεωρούσε ότι αφού ο χώρος του υπό σύσταση αλβανικού κράτους και τα σύνορά του θα κατέβαιναν τόσο χαμηλά, η Ελλάδα θα όφειλε να εξασφαλίσει τουλάχιστον τα Δωδεκάνησα.

Παρά τις ελληνικές προσδοκίες, η τύχη των Δωδεκανήσων δεν ήταν δυνατό να καθοριστεί εύκολα, εξαιτίας της διπλωματικής εμπλοκής, που ακολούθησε τον ιταλοτουρκικό πόλεμο του 1911.⁴⁵ Η συνθήκη, η οποία είχε υπογραφεί τότε στην Λωζάννη, όριζε την εκκένωση της Δωδεκανήσου από τις ιταλικές δυνάμεις και αντίστοιχα, η Τριπολίτιδα και η Κυρηναϊκή θα εκκενώνονταν από τους αξιωματικούς, τα στρατεύματα και τους πολιτικούς υπαλλήλους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Εξαιτίας όμως του ανταρτοπολέμου στην Λιβύη, που διεξαγόταν κατά παράβαση των διαταγών του σουλτάνου, η ιταλική κυβέρνηση δεν είχε, μέχρι την υπογραφή της συνθήκης του Λονδίνου, εφαρμόσει τα προβλεπόμενα, εγκαταλείποντας τα κατεχόμενα νησιά. Η παρουσία στρατού της Ιταλίας είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία αποβίβασης ελληνικών δυνάμεων, έτσι ώστε να υπάρξει ανακήρυξη προσαρτήσεως στο ελληνικό βασίλειο, έστω

⁴⁴ Βλ και λήμμα του Σ. Λυκούδη, «Λωζάννη» στο Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ηλίου*, τ. 14, (1975), σελ. 35

⁴⁵ Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 389

και μονομερής για τα Δωδεκάνησα. Μετά τη διάψευση των εθνικών ελπίδων του για προσάρτηση στην Ελλάδα, ο ελληνισμός στα Δωδεκάνησα εξέφραζε με κάθε τρόπο την αντίθεσή του απέναντι στην παρατεινόμενη ιταλική κατοχή. Από την πλευρά της η ιταλική κυβέρνηση επέμενε ολοένα και σαφέστερα στην κατακράτηση των νησιών. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των αντιπροσώπων Αγγλίας και Γαλλίας, οι οποίοι εισηγήθηκαν την επίλυση του ζητήματος της Δωδεκανήσου, κατά την διάρκεια της πρεσβευτικής συνδιάσκεψης του Λονδίνου και οι οποίοι έλαβαν από τον Ιταλό ομόλογό τους την απάντηση ότι η διάσκεψη, που είχε συγκληθεί, είχε ως σκοπό να ρυθμίσει τα θέματα, που αφορούσαν το Βαλκανικό και όχι τον ιταλοτουρκικό πόλεμο.⁴⁶ Η τελική απόφαση της συνδιάσκεψης ευνοούσε απόλυτα τις ιταλικές θέσεις και οι Μ. Δυνάμεις θα αποφάσιζαν, από κοινού, για την τύχη των Δωδεκανήσων, μετά την εκπλήρωση του άρθρου 2 της συνθήκης της Λωζάννης, το οποίο προέβλεπε την αποχώρηση της Ιταλίας, αφού πρώτα θα είχε επιτευχθεί η ειρήνευση στις βορειοαφρικανικές κτήσεις της.⁴⁷

⁴⁶Ι. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σελ. 318

⁴⁷Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 390

Γ' Κεφάλαιο

Β' Βαλκανικός Πόλεμος

3.1. Τα αίτια του Β' Βαλκανικού Πολέμου

3.1.1. Οι βουλγαρικές αξιώσεις

Όλοι οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι έλαβαν εδάφη από την διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όμως, μερικές από τις χώρες ισχυρίστηκαν ότι τα εδαφικά τους κέρδη ήταν ελάχιστα. Η Βουλγαρία αμφισβητούσε την κυριαρχία της Θεσσαλονίκης από την Ελλάδα και της υπόλοιπης Μακεδονίας από την Ελλάδα και την Σερβία. Τα όνειρα των Σέρβων για διέξοδο στην Αδριατική είχαν ναυαγήσει και διαμαρτύρονταν μαζί με τους Μαυροβούνιους και τους Έλληνες για τη δημιουργία του νέου βασιλείου της Αλβανίας. Η Ελλάδα, παρά την απόκτηση των Ιωαννίνων, της Θεσσαλονίκης και της νήσου Κρήτης, είχε μείνει ανικανοποίητη, διότι είχε στερηθεί τη μεγάλη περιοχή της Βορείου Ηπείρου και την παράκτια εδαφική έκταση από την ανατολική Μακεδονία, την οποία χρησιμοποιούσε η Βουλγαρία για διέξοδο στο Αιγαίο. Τέλος, δεν είχαν περιληφθεί στο νησιωτικό ελληνικό χώρο τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος, τα οποία επέμεναν να κρατούν οι Μ. Δυνάμεις και των οποίων η θέση ήταν μεγάλης στρατηγικής σημασίας για την άμυνα των Στενών του Ελλησπόντου. Η μεγάλη δυσαρέσκεια ώθησε τους συμμάχους να στρέφονται ο ένας εναντίον του άλλου.

Εφόσον η Βουλγαρία πρόβαλε υπερβολικές αξιώσεις και υπήρχε άρνηση για συζήτηση εκ μέρους της για μείωση της έκτασης την οποία θεωρούσε δική της, η κυβέρνηση των Αθηνών έλαβε την ευκαιρία να επαναφέρει την πρότασή της για τη δημιουργία ελληνοσερβικής συμμαχίας. Έπειτα από μερικές διακριτικές βολιδοσκοπήσεις, που έκανε ο Έλληνας πρεσβευτής στο Βελιγράδι, στο γενικό γραμματέα του σερβικού υπουργείου Εξωτερικών, οι δύο άνδρες συμφώνησαν ότι μόνο μέσο αποφυγής του βουλγαρικού κινδύνου ήταν η περίπτωση συμμαχίας.

3.1.2. Η ελληνοσερβική συμμαχία

Στις 10 Μαρτίου 1913, στην Θεσσαλονίκη, ο Έλληνας πρίγκιπας Νικόλαος πρότεινε στον διάδοχο Αλέξανδρο της Σερβίας, την δημιουργία ενιαίου ελληνοσερβικού διπλωματικού μετώπου κατά της Βουλγαρίας. Αφού η ελληνική και η σερβική αντιπροσωπεία θα δημιουργούσαν συνοριακή γραμμή προς την κατεύθυνση της Ελλάδας τόσο ανάμεσά τους, όσο και προς την κατεύθυνση της Βουλγαρίας, θα πρότειναν στη βουλγαρική κυβέρνηση επίλυση του προβλήματος της διανομής των εδαφών, τα οποία

είχαν καταληφθεί, με τετραμερείς ενδοσυμμαχικές διαπραγματεύσεις. Σε περίπτωση αρνήσεως, τα δύο μέρη ήταν υποχρεωμένα να υπερασπιστούν ενόπλιως τα προκαθορισμένα σύνορα προς την Βουλγαρία.⁴⁸

Μετά τις αρχικές συνεννοήσεις, ο πρέσβης Κορομηλάς και ο Σέρβος πρεσβευτής στην Αθήνα, Boskovic, υπέγραψαν πρωτόκολλο, το οποίο θα αποτελούσε την βάση για την συνθήκη φιλίας και αμυντικής συμμαχίας. Πριν συμπληρωθούν δέκα ημέρες από την σύναψη του προκαταρκτικού πρωτοκόλλου, υπογράφηκε στην Θεσσαλονίκη, τον Μάιο του 1913, η ελληνοσερβική συνθήκη.⁴⁹

Η συνθήκη αυτή, μία συνθήκη ειρήνης, φιλίας και αμοιβαίας προστασίας, υπογράφηκε στην Θεσσαλονίκη με μικρή καθυστέρηση, επειδή υπήρξε εμπλοκή με τη σερβική κυβέρνηση, η οποία θεωρούσε τη στρατιωτική σύμβαση ως ασύμφορη και δεν την επικύρωνε. Η υπογραφή έγινε στην Θεσσαλονίκη την 1^η Ιουνίου 1913 από τον Έλληνα πρέσβη στο Βελιγράδι, Ι. Αλεξανδρόπουλο και το Σέρβο ομόλογό του στην Αθήνα, Boskovic. Η συμμαχία είχε καθαρά αμυντικό χαρακτήρα. Στο κείμενο γραφόταν: «Η Α.Μ., ο βασιλεύς των Ελλήνων και η Α.Μ., ο βασιλεύς της Σερβίας, θεωρούντες ότι έχουν καθήκον να επαγρυπνώσι επί της ασφαλείας των λαών των και επί της ησυχίας των βασιλείων των θεωρούντες επιπλέον εν τη σταθερά αυτών επιθυμία προς διατήρησιν ειρήνης διαρκούς εν τη βαλκανική χερσονήσω, ότι το λυσιτελέστερον μέσον προς τούτο, είναι να συνδεθώσι διά στενής αμυντικής συμμαχίας. Απεφάσισαν να συνομολογήσωσι συμμαχίαν ειρήνης, φιλίας και αμοιβαίας προστασίας, υποσχόμενοι αλλήλοις όπως ουδέποτε δώσωσιν έννοιαν επιθετικήν εις την καθαρώς αμυντικήν συμφωνίαν των».

Σε άλλο σημείο, το κείμενο της συνθήκης όριζε, κατά το άρθρο 1, την αμοιβαία εγγύηση για τα εδάφη των δύο χωρών καθώς και την παροχή στρατιωτικής βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης εναντίον του συμμάχου. Με βάση το άρθρο 2, κατά την διανομή των κτήσεων, οι οποίες θα παραχωρούνταν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία μετά τον πόλεμο, τα μέλη της συμμαχίας δεν θα έπρεπε να έρθουν σε συνεννόηση με την Βουλγαρία, αλλά να ενωθούν και να εκφράσουν μαζί τις εδαφικές τους διεκδικήσεις,⁵⁰ σύμφωνα με το άρθρο 3. Η κοινή θέση των συμμαχικών χωρών απέναντι στην Βουλγαρία οριζόταν κυρίως με τα άρθρα 4 και 5. Εκεί, οριζόταν ότι θα χάραζαν συνοριακές γραμμές και προς την Βουλγαρία και προς την Σερβία. Αν η Βουλγαρία δεν

⁴⁸ Βλ και λήμμα συντάξεως «Βαλκανικοί πόλεμοι» στην *MEE*, τ. 10, (1975) σελ. 411

⁴⁹ Ι. Ανδρεάδη, ό.π.σελ. 406.

⁵⁰ Α. Βακαλόπουλου, ό.π., σελ. 318

δεχόταν το διακανονισμό αυτό, τα δύο μέρη της συμμαχίας θα βοηθούσαν αμοιβαία με όλες τις στρατιωτικές τους δυνάμεις.

Η ελληνοσερβική συνθήκη συμμαχίας συμπληρώθηκε, ταυτόχρονα από μία υπογραφή στρατιωτικής συμβάσεως, η οποία είχε ως θέμα την προετοιμασία και την εξασφάλιση στρατιωτικών μέτρων αμύνης. Στο κείμενο της συμβάσεως αναφερόταν ότι τα δύο κράτη θα παρείχαν αμοιβαία στρατιωτική υποστήριξη και, ειδικά, η Ελλάδα δήλωσε ότι θα παρείχε βοήθεια και με το στρατό και το στόλο της. Επίσης βαρύτητα είχε το άρθρο 5, το οποίο μιλούσε για αυστηρή ουδετερότητα του ενός από τους συμβαλλόμενους, αν ο άλλος κήρυττε πόλεμο εναντίον τρίτου κράτους, χωρίς την προηγούμενη συναίνεσή του. Ωστόσο, παρά την ουδετερότητα, θα πραγματοποιείτο επιστράτευση 40.000 ανδρών στην περίπτωση της Ελλάδος και 50.000 στην περίπτωση της Σερβίας.

Η ελληνοσερβική συμμαχία σήμανε και τη διάλυση του ενιαίου βαλκανικού μετώπου. Οι πρώην σύμμαχοι βρίσκονταν αντιμέτωποι. Έλληνες και Σέρβοι αφενός και Βούλγαροι αφετέρου. Όμως, ο επερχόμενος πόλεμος δεν θα οφειλόταν σε αυτή τη διπλωματική ενέργεια, καθώς οι δύο συμβαλλόμενες κυβερνήσεις αποφάσισαν να προκρίνουν τον αμυντικό χαρακτήρα της συμφωνίας τους και σε καμία περίπτωση να μην αναλάβουν πόλεμο κατά της Βουλγαρίας. Ο νέος πρωθυπουργός της Βουλγαρίας, Danev και ο ίδιος ο βασιλιάς Φερδινάνδος, που ήταν ο βασικός ρυθμιστής των διπλωματικών διαδικασιών, δεν φαινόταν διατεθειμένοι να δεχτούν συμβιβαστικό, ειρηνικό διακανονισμό των εδαφικών τους διαφορών.⁵¹ Ούτε η έκκληση του Ρώσου τσάρου είχε αποδώσει κάποιο σημαντικό αποτέλεσμα, εφόσον η Βουλγαρία δεν δεχόταν τη ρωσική διαιτησία. Μετά από μία τελευταία συνάντηση του Ρώσου αυτοκράτορα με τους ηγεμόνες των κρατών, ο Φερδινάνδος δήλωσε ότι αδυνατούσε να εγκαταλείψει τους αδερφούς Μακεδόνες και, παράλληλα, επικαλέστηκε την συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, του 1878. Μετά την οριστική απώλεια της ειρηνευτικής διαδικασίας, στις 17 Ιουνίου, τα βουλγαρικά στρατεύματα προσέβαλαν τις ελληνικές και σερβικές προφυλακές στη Γευγελή και τη Νιγρίτα. Ήταν αυτή η πρώτη επίσημη εχθροπραξία του Β' Βαλκανικού Πολέμου.

⁵¹ I. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σ. 275.

3.2. Οι δύο αντίπαλοι στρατοί

Μετά τις επιχειρήσεις στην Ήπειρο και με την ανησυχία μίας ενδεχόμενης ελληνοβουλγαρικής αναμέτρησης, το μεγαλύτερο μέρος του ελληνικού στρατεύματος είχε βρεθεί στην Κεντρική Μακεδονία. Μέχρι τις 7 Απριλίου 1913, είχε ολοκληρωθεί η μετάβαση της II, IV και VI μεραρχίας και του 4^{ου} συντάγματος, ενώ, λίγες μέρες μετά μεταφέρθηκε στην Θεσσαλονίκη η II βαριά τοπομαχική μοίρα.

Μετά την έναρξη των εχθροπραξιών, μεταφέρθηκε τμηματικά στο μέτωπο και η VIII μεραρχία, έτσι ώστε η συνολική δύναμη του ελληνικού στρατού, που αντιμετώπισε τους Βουλγάρους, να φτάσει εν τέλει τους 3.205 αξιωματικούς και τους 144.725 άνδρες. Αρχηγός του στρατού υπήρξαν ο βασιλιάς και επιτελάρχης ο αντιστράτηγος Βίκτωρ Δούσμανης. Οι απώλειες επρόκειτο να αναπληρωθούν από τους γυμναζόμενους της κλάσης 1913, από τους οποίους 22.304 βρέθηκαν στο μέτωπο. Από αυτούς, οι 7.200 ήταν αποσπασμένοι στο φρούριο Θεσσαλονίκης, 8.200 στα στρατεύματα κατοχής και 6.145 στις υπηρεσίες των μετόπισθεν. Επομένως, η συνολική δύναμη της Ελλάδος στην πρώτη γραμμή των επιχειρήσεων, σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, κυμαινόταν σε ένα επίπεδο μεταξύ 120- 130 χιλιάδων ανδρών σε σύνολο 195.000 μόνιμων, εφέδρων και επιστρατευμένων⁵².

Στο διάστημα μεταξύ των δύο πολέμων, οι σχέσεις μεταξύ των δύο στρατευμάτων ήταν προβληματικές και διάφορα επεισόδια, πήραν τη μορφή μικρής μάχης. Το πιο πρώιμο γεγονός υπήρξε το επεισόδιο στο όρος Παγγαίο, κοντά στην Καβάλα, τον Μάιο του 1913 μεταξύ των στρατών Ελλάδος και Βουλγαρίας και με υπαιτιότητα της δεύτερης. Θύματα στα επεισόδια του Παγγαίου υπήρξαν, από το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, ο ανθυπολοχαγός Π. Ηλιόπουλος και ο λοχαγός Μ. Μίχαλος, καθώς και πολλοί άλλοι αξιωματικοί και στρατιώτες.

Έπειτα από τα γεγονότα αυτά, οι δύο αντίπαλοι, μέσα σε πνεύμα συναίνεσης, συμφώνησαν να χαραχθεί γραμμή διαχωρισμού μεταξύ των στρατευμάτων τους για να αποφευχθούν οι στρατιωτικές προστριβές στα σύνορα. Η βουλγαρική κυβέρνηση έδωσε, για το θέμα αυτό, σχετικές οδηγίες στον στρατηγό Ιβανον. Ο τελευταίος έφτασε στην Θεσσαλονίκη στις 18 Μαΐου 1913 και, ευτυχώς, υπήρξε διαλλακτικός στις συζητήσεις, τις οποίες πραγματοποίησε με τον Βίκτωρα Δούσμανη, που ήταν ο αρχηγός του ελληνικού επιτελείου. Στις 21 Μαΐου 1913 υπογράφηκε πρωτόκολλο, το οποίο καθόριζε

⁵² Βλ και Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 526

την διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις θέσεις του ελληνικού και του βουλγαρικού στρατού.⁵³

Στις 25 Μαΐου, η κυβέρνηση της Βουλγαρίας άλλαξε και η νέα, που προέκυψε, υπήρξε περισσότερο φιλοπόλεμη. Μέχρι τις 10 Ιουνίου, στα παλαιά σύνορα Σερβίας-Βουλγαρίας, παρατάχθηκαν δύο βουλγαρικές στρατιές, σε σχηματισμό ταγμάτων. Ο ελληνικός στρατός είχε να αντιμετωπίσει την II βουλγαρική στρατιά, η οποία ήταν υπό την διοίκηση του αντιστράτηγου Ιβανονκαι είχε έδρα τις Σέρρες. Τμήμα της στρατιάς αυτής υπήρξε η III μεραρχία, με έδρα το Κιλκίς, ενώ συγχρόνως δύο ταξιαρχίες είχαν παραταχθεί μεταξύ Δοϊράνης και Κιλκίς. Άλλες μεραρχίες υπήρχαν στην ανατολική Μακεδονία και Θράκη. Συνολικά, πάντως, είχαν παραταχθεί απέναντι στον ελληνικό στρατό 80 τάγματα, αλλά, στην πρώτη γραμμή υπήρχαν μόνο 48 ενώ, τα υπόλοιπα ήταν απομακρυσμένα από τον κυρίως χώρο του μετώπου

3.3. Ο ακήρυχτος Πόλεμος

Στις 15 Ιουνίου 1913, το Γενικό Στρατηγείο της Βουλγαρίας διέταξε τους διοικητές να προβούν σε διπλή επίθεση. Η μία θα γινόταν εναντίον των Ελλήνων και η δεύτερη εναντίον των Σέρβων, κατά την πάγια τακτική των Βουλγάρων.⁵⁴ Τη νύχτα της 16^{ης} προς 17^η Ιουνίου 1913, τα βουλγαρικά στρατεύματα προσβάλλουν τα σερβικά στην περιοχή της Γευγελή και τα ελληνικά στις Ελευθερές, τη Νιγρίτα, την Αμφίπολη και το Καρασούλι. Αντικειμενικοί σκοποί των επιτιθέμενων ήταν η πόλη της Θεσσαλονίκης και το Μοναστήρι.⁵⁵

Ο νέος πόλεμος μεταξύ Βουλγαρίας και Σερβίας-Ελλάδας άρχισε, αν και ακήρυχτος. Τμήματα της ελληνικής φρουράς Θεσσαλονίκης εκκαθαρίζουν τις εστίες αντίστασης στην πόλη, ενώ άλλα τμήματα, προωθημένα σε διάφορα μέρη της Μακεδονίας και απαλλαγμένα από ενοχλήσεις στα νώτα τους, δίνουν αλληπάλληλες μάχες εναντίον των Βουλγάρων και τους καταδιώκουν ως τα παλιά σύνορά τους. Σημειώνεται ότι ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, από γεωστρατηγική άποψη, οφειλόταν στις βλέψεις της Αυστρίας και της Γερμανίας για έξοδο στο Αιγαίο μέσω της Βουλγαρίας. Όμως, οι συμφωνίες του Βενιζέλου στο Βελιγράδι και οι νίκες του ελληνικού στρατού στην ανατολική Μακεδονία οδήγησαν στην συντριβή της Σόφιας.

⁵³ Βλ και λήμμα συντάξεως «Βαλκανικοί πόλεμοι» στην *MEE*, τ. 10, (1975) σελ. 413

⁵⁴ Ν. Οικονόμου «Ο ακήρυχτος πόλεμος 16-18 Ιουνίου 1913» στην *IEE*, τ. 14 (1978), σελ. 341

⁵⁵ Βλ Λήμμα σύνταξης «Βαλκανικοί πόλεμοι», στην *MEE* τ. 10, (1975) σελ. 415 και Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 350 και Ε. Κωφού «Αγώνες για την απελευθέρωση 1830-1913» στο «Μακεδονία: 4000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού» (1986), σελ. 464

Στις 18 Ιουνίου ο Κωνσταντίνος, ευρισκόμενος στην Θεσσαλονίκη, εξέδωσε γενική διαταγή στην οποία τονιζόταν ότι οι ελληνικές δυνάμεις θα εγκατέλειπαν την άμυνα και θα διενεργούσαν αντεπίθεση. Η διαταγή αυτή συμπληρώθηκε με το βασιλικό διάταγμα της 20ής Ιουνίου. Το διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό αναφερόταν στον αρχικό σκοπό των πολέμων, δηλαδή την απελευθέρωση των αλύτρωτων αδερφών. Συμπλήρωνε δε ότι ήταν ευτύχημα ο αγώνας των κρατών, που στεφανώθηκε από την νίκη, ότι κατέλυσαν την τυραννία και ότι τα ελληνικά όπλα θριάμβευσαν σε ξηρά και θάλασσα. Στο ίδιο διάταγμα τονιζόταν ότι, ενώ τα άλλα κράτη συμφώνησαν σε φιλική διανομή των εδαφών, η άπληστη Βουλγαρία αρνήθηκε την συνεννόηση, προσπαθώντας να σφετεριστεί αυτή μόνη τα αποτελέσματα του Βαλκανικού Πολέμου. Τέλος, υπογραμμίζει ότι ο ελληνικός στρατός θα συνεχίσει τους αγώνες του, για να σώσει τους λαούς, οι οποίοι είχαν απαλλαγεί από την οθωμανική κυριαρχία, αλλά, τώρα, κινδύνευαν από την στάση της Βουλγαρίας.

3.4. Η μάχη του Κιλκίς- Λαχανά

Οι τέσσερις ελληνικές μεραρχίες είχαν ξεκινήσει το πρωί της 19^{ης} Ιουνίου, με κατεύθυνση το Κιλκίς. Ο ελληνικός στρατός είχε χρησιμοποιήσει τις τέσσερις μεραρχίες του κέντρου, τις II, III, IV και IV, για να εκπορθήσει τις προσωρινές, αλλά ισχυρές οχυρώσεις των Βουλγάρων στα υψώματα μπροστά από το Κιλκίς. Η IV μεραρχία, στην οποία υπαγόταν το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, είχε ως νέο διοικητή τον Ν. Δελαγραμμάτικα. Η ίδια μεραρχία, από κοινού με την V και κάτω από τα εχθρικά πυρά, πέρασε το Γαλλικό ποταμό και προχώρησε έως το σιδηροδρομικό σταθμό του Σαλαμαντλί- Καβακλί. Την επόμενη μέρα, η IV μεραρχία, επειδή ήταν προωθημένη περισσότερο, περίμενε να φτάσουν και οι υπόλοιπες στο ύψος της. Ξεκίνησαν στις 9:30 το πρωί και ως το μεσημέρι κατέλαβαν με επίθεση τα υψώματα της Κρηστώνας. Καθώς πλησίαζαν στο κύριο σημείο, δηλαδή μπροστά από την πόλη του Κιλκίς, καθηλώθηκαν από το εχθρικό πυροβολικό.⁵⁶ Τελικά, γύρω στις 5 το απόγευμα, οι δυνάμεις προχώρησαν σε απόσταση 800 έως 1000 μέτρων από τα βουλγαρικά χαρακώματα.

Μόλις ανέτειλε η 21^η Ιουνίου επιτέθηκαν και οι υπόλοιπες μεραρχίες εναντίον των εχθρών. Η IV μεραρχία, με όλες τις μονάδες της, βαδίζοντας στην πρώτη γραμμή, κατέλαβε με μάχη εκ του συστάδην ένα- ένα τα χαρακώματα των αντιπάλων, αλλά είχε μεγάλες απώλειες αξιωματικών. Τα ελληνικά στρατεύματα κατέλαβαν με επίθεση τα

⁵⁶ Ν. Οικονόμου, «Η μάχη του Κιλκίς- Λαχανά», στην: *ΙΕΕ*, τ. 14, (1978), σελ. 339.

υψώματα Αρμπουτζή προς το Κιλκίς. Οι Βούλγαροι υποχώρησαν προς τη Δοϊράνη και τον ποταμό Στρυμόνα. Ο αρχιστράτηγος Κωνσταντίνος διέταξε τη γενική καταδίωξη του εχθρού. Η καταδίωξη εκτελέστηκε από την IV και V μεραρχία. Αυτές, αφού διέσχισαν την πόλη του Κιλκίς, έφτασαν το βράδυ στα χωριά του Καρκάτ, όπου και διανυκτέρευαν. Αναλυτικότερα, οι συνολικές απώλειες των Ελλήνων κατά την τριήμερη μάχη ανήλθαν σε 5.662 νεκρούς και τραυματίες. Αιχμαλωτίστηκαν περίπου 500 Βούλγαροι και περιήλθαν στον ελληνικό στρατό 3 εχθρικά πυροβόλα και πλήθος πολεμικού υλικού. Ο τριήμερος αγώνας είχε κοστίσει στις 2 μεραρχίες 2.701 νεκρούς και τραυματίες.⁵⁷

Στη μάχη του Κιλκίς έπεσαν ο ηρωικός συνταγματάρχης Ν. Καμπάνης, ο ταγματάρχης Α. Κουτήφαρης, από τα Βαρούσια της Αβίας, ο λοχαγός Δ. Χρυσομάλλης, ο υπολοχαγός Ι. Τζαβάρας, ο ανθυπασπιστής Ν. Βλαχογιάννης, ο δεκανέας Ν. Κοκκινάκης και ένα πλήθος από στρατιώτες του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού. Η θυσία τους στην μάχη του Κιλκίς αποτελεί πρότυπο αυτοθυσίας.

Τέλος, ταυτόχρονα με την μάχη του Κιλκίς, η Χ μεραρχία κατέλαβε την Γευγελή και αποκαταστάθηκε η επαφή με τα σερβικά στρατεύματα. Επιπλέον, τις ίδιες μέρες, διεξήχθη και η μάχη του Λαχανά. Η μάχη αυτή, όπως και του Κιλκίς, είχε σαν αποτέλεσμα την συντριβή του βουλγαρικού στρατού. Ακριβέστερα, η ελληνική νίκη στο Κιλκίς συνδύαστηκε με την κατάληψη από το ελληνικό δεξιό των υψωμάτων του Λαχανά, που ολοκληρώθηκε το απόγευμα της 21^{ης} Ιουνίου. Την ίδια μέρα, στο άκρο αριστερό της ελληνικής παράταξης, οι ελληνικές δυνάμεις εκτόπισαν τους Βουλγάρους, που κρατούσαν τα υψώματα του Καλινόβου.

Ο ίδιος ο βασιλιάς Κωνσταντίνος, μετά τη μάχη Κιλκίς- Λαχανά, αναφέρει: «Είχα φοβερές απώλειες, περίπου δέκα χιλιάδες άνδρες εκτός μάχης και διακόσιους αξιωματικούς, οκτώ διοικητές συνταγμάτων, από τους οποίους οι έξι νεκροί. Δεν είναι φρικτό; Αλλά, ο σκοπός το άξιζε. Επί δέκα μέρες τους κατεδίωξα, ημέρα και νύχτα, ο στρατός μου πεθαμένος από την κούραση, σε σημείο που μερικοί άνδρες αυτοκτόνησαν, επειδή δεν μπορούσαν πια να περπατήσουν. Αλλά, οι Βούλγαροι ήταν τελειωμένοι οριστικά.».⁵⁸

⁵⁷ Ι. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σελ. 462.

⁵⁸ Ανυπόγραφο άρθρο «Αι δηλώσεις του βασιλέως» στην εφημερίδα *Ακρόπολη*, αρ. φ. 6122, 23-6-1913.

Την 23^η Ιουνίου, η IV μεραρχία κατάφερε να καταλάβει τα βουλγαρικά χαρακώματα νότια του Κιλκίς. Για την ακρίβεια, έφθασε ως τα υψώματα της τοποθεσίας Κιουρκούτ.⁵⁹

Στις 24 Ιουνίου 1913, η IV μεραρχία ανέβηκε στο όρος Μπέλλες και, μέχρι το βράδυ είχε συγκεντρωθεί στην κορυφή «Σειμέν- Καγιασί». Την επόμενη μέρα παρέμεινε εκεί, χωρίς όμως να δράσει. Στην ίδια περιοχή η μάχη του Κωστουρίνα στοίχισε στις ελληνικές δυνάμεις πολλούς νεκρούς και ακόμη περισσότερους τραυματίες. Στις 26 Ιουνίου 1913, η IV μεραρχία διατάχθηκε, αρχικά, να παραμείνει στο Μπέλλες και συγκεκριμένα, στις θέσεις όπου βρισκόταν μέχρι την κατάληψη του Κωστουρίνα. Όμως, αργότερα, έλαβε νέα διαταγή. Συγκεκριμένα, διατάχθηκε να κατέβει την κοιλάδα της Στρωμνίτσας και η εμπροσθοφυλακή της, αφού πέρασε τον ποταμό της περιοχής, κατάφερε να κυριεύσει την ομώνυμη πόλη και αφού καταδίωξε τους αντιπάλους, οι οποίοι υποχωρούσαν, απέκτησε ως λάφυρα έξι βουλγαρικά πυροβόλα.

3.5.Η συνέχιση της προέλασης

Μετά την κατάληψη της Στρώμνιτσας, τροποποιήθηκαν η διάρθρωση και οι άξονες πορείας του ελληνικού στρατού. Τρεις από τις μεραρχίες, η IV, η II και η V στράφηκαν προς τα ανατολικά, παρακολουθώντας τη ροή του ποταμού Στρωμνιτσιώτη, μέχρι τη συμβολή του με τον Στρυμόνα. Μετά από τρεις μέρες, έφτασαν στο Πετρίτσι, όπου βρίσκονταν συγκεντρωμένες και άλλες δυνάμεις μαζί με την ταξιαρχία του ιππικού.

Σύμφωνα με διαταγή του γενικού Στρατηγείου, η οποία εκδόθηκε την 29^η Ιουνίου 1913, οι μεραρχίες I, II, IV και V, αλλά και το ιππικό θα ακολουθούσαν την κοιλάδα του Στρυμόνα, βαδίζοντας προς τις πηγές του.

Επειδή και οι βουλγαρικές φάλαγγες χρησιμοποίησαν για τις κινήσεις τους την κοιλάδα της Στρώμνιτσας, στις 27 Ιουνίου, η IV μεραρχία, μέρος της οποίας αποτελούσε και το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού Καλαμάτας, χτύπησε αιφνιδιαστικά βουλγαρική φάλαγγα, η οποία βάδιζε στο δρόμο Ηλιοβίτσας- Πετριτσίου και συνέλεξε 12 πυροβόλα και 52 αιχμαλώτους. Οι απώλειές της IV μεραρχίας ήταν 34 νεκροί και 46 τραυματίες. Το ίδιο βράδυ η IV μεραρχία έφθασε στην περιοχή Σούσιτσα- Κολεσίνου, όπου και διανυκτέρευσε.

Την επόμενη μέρα (28 Ιουνίου) όλες οι μεραρχίες οδοιπόρησαν, ακολουθώντας παράλληλες πορείες. Το ίδιο βράδυ η IV μεραρχία έφτασε στο Μπαγίκοβο, η V στο

⁵⁹ Ν. Οικονόμου, «Επιχειρήσεις ελληνικού στρατού» στην *ΙΕΕ*, τ. 14, σελ. 346

Κοναρένε και η II στο Νόβο Σέλα. Τελικά, την 1^η Ιουλίου, η I μεραρχία πέρασε τους ποταμούς Στρωμνιτσιώτη και Στρυμόνα και έφτασε στην περιοχή του Γενί- Τσιφλίκ, όπου και διανυκτέρευσε. Την επόμενη μέρα, η ταξιαρχία του ιππικού έφτασε μέχρι το Μίχνοβο, όπου συναντήθηκε με την II μεραρχία. Στις 3 Ιουλίου μόνο η IV μεραρχία κινήθηκε, για να φτάσει τις προωθημένες άλλες μεραρχίες μέσα από δύσβατη περιοχή και, στη συνέχεια, διανυκτέρευσε σε ύψωμα κοντά στο Τσαπάρεβο.⁶⁰

Στις 5 Ιουλίου 1913, διεξήχθησαν κινήσεις της αριστερής στρατιάς, η οποία ήταν γνωστή ως στρατιά Δαμιανού και είχε προσχωρήσει σε αυτήν η IV μεραρχία. Η IV μεραρχία έφτασε ως προς την γραμμή Βρακοπόβιτσα, στο ύψωμα 1500. Παράλληλα, τη νύχτα της 6^{ης} προς 7^{ης} Ιουλίου 1913, η IV μεραρχία, τμήμα της οποίας υπήρξε το 9^ο Σύνταγμα Πεζικού, βρισκόταν στα δυτικά του Στρυμόνα, όπου απέκρουσε αιφνιδιαστική επίθεση του εχθρού και το άλλο πρωί προήλασε προς το ρέμα της Βρέττας.

Η IV μεραρχία κινήθηκε στην περιοχή και στις 7 Ιουλίου έφτασε στα υψώματα Ροζολίν, όπου αντιμετώπισε τέσσερα βουλγαρικά συντάγματα, μαζί με σώμα κομιτατζήδων. Η μεραρχία επιτέθηκε με λόγχη και, παρά το απότομο του εδάφους, είχε μικρές απώλειες και εκτόπισε τους εχθρούς από τη θέση τους. Το βράδυ εγκατέστησε προφυλακές στο Τσιγκανέ- Καλεσί, όπου και διανυκτέρευσε. Την επόμενη ξεκίνησε από το Τσιγκανέ- Καλεσί και έφτασε στα υψώματα Τζαμί- Τεπέ, όπου ενίσχυσε ένα άλλο τμήμα της ανατολικής στρατιάς, την μεραρχία X.⁶¹

Σημαντική για τον ελληνικό στρατό υπήρξε η διάβαση των στενών της Κρέσνας. Αυτά αποτελούν τις «σιδηρές πύλες» του Στρυμόνα. Στο σημείο αυτό η κοίτη του ποταμού περνά μέσα από μία χαράδρα με ψηλά και απρόσιτα βράχια. Ο αμαξωτός δρόμος, που διασχίζει το πέρασμα, αλλάζει αναγκαστικά κάθε λίγο όχθη, εξαιτίας του δύσκολου και ανώμαλου εδάφους. Οι Βούλγαροι οχυρώθηκαν πέρα από την βόρεια έξοδο των στενών, αφού πρώτα φρόντισαν να καταστρέψουν τις γέφυρες του Στρυμόνα, του οποίου τα νερά περνούν μέσα από τα στενά της Κρέσνας. Μία από τις ελληνικές μεραρχίες είχε προωθηθεί το πρωί της 8^{ης} Ιουλίου, μέχρι τη θέση Χούσταβα, όπου και διανυκτέρευσε. Μετά από τρεις ημέρες έφτασαν και οι τρεις μεραρχίες, οι οποίες, μέσα από δύσκολες συνθήκες, είχαν περάσει τα στενά της Κρέσνας.

Στο μεταξύ, η IV μεραρχία, ευρισκόμενη πιο αριστερά από τις υπόλοιπες, ξεκίνησε στις 8 Ιουλίου από το Τσιγκανέ- Καλεσί, για να φτάσει το βράδυ στα υψώματα Τζαμί- τεπέ. Εκεί ενίσχυσε ένα άλλο τμήμα της ανατολικής στρατιάς, τη μεραρχία X,

⁶⁰ ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας, «Επιχειρήσεις κατά τον Β' Βαλκανικό», φ. 20

⁶¹ Ν. Οικονόμου, «Η συνέχιση της προέλασης» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 351

εκτοπίζοντας, στις 11 Ιουλίου, με τη λόγχη τους Βουλγάρους από το ύψωμα 1257, το οποίο αποτελούσε σημείο- «κλειδί» στα υψώματα του Ρούγκεν.⁶² Οι εναπομείναντες Βούλγαροι ανασυντάχθηκαν στο ύψωμα 1050.

Το πρωί της 12^{ης} Ιουλίου, οι ελληνικές δυνάμεις είχαν φτάσει στην γραμμή Πρέντελ- Χαν- Πορογός- Μαχαλά σε δύο φάλαγγες. Η μία από αυτές επιτέθηκε στα υψώματα του Πρεντέλ- Χαν, εκτοπίζοντας από το σημείο αυτό βουλγαρικό σύνταγμα. Το απόσπασμα της VI μεραρχίας στην αριστερή φάλαγγα έφτασε στο Πορογός- Μαχαλά και ενώθηκε με την μεραρχία, που είχε απομείνει εκεί. Όλη η δύναμη επιτέθηκε στην περιοχή του Ογνιάρ- Μαχαλά, την οποία υπερασπιζόνταν δύο βουλγαρικές ταξιαρχίες. Ο εχθρός υπερείχε αριθμητικά ενώ, οι Έλληνες κατάφεραν να κρατήσουν τις πρώτες γραμμές, πολεμώντας με ηρωισμό μέχρι το βράδυ. Οι Βούλγαροι κατέφυγαν στη γραμμή των υψωμάτων της περιοχής, τα οποία εγκατέλειψαν μετά από επίθεση των Ελλήνων, υποχωρώντας προς την περιοχή Τζουμαγιά.⁶³ Και τις επόμενες μέρες, οι συμπλοκές με μικρές βουλγαρικές μονάδες, που προσπαθούσαν να ανακαταλάβουν υψώματα στα βόρεια της πεδιάδας του Σιμιτλή, δεν έληξαν. Η II και η IV μεραρχία έφυγαν για να βοηθήσουν τις μεραρχίες της αριστερής ομάδας, η οποία είχε υποστεί μία ξαφνική βουλγαρική επίθεση. Τέλος, οι ελληνικές δυνάμεις απέκρουσαν, στις 17 Ιουλίου, επίθεση 8.000 ανδρών του βουλγαρικού στρατού στο Πρέντελ- Χαν. Σε αυτές τις θέσεις βρήκε τον ελληνικό στρατό η ανακωχή και λήξη του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου.

Στις μάχες αυτές, από τη IV μεραρχία διακρίθηκε ιδιαίτερα το 9^ο ΣΠ Καλαμάτας. Μεταξύ των θυμάτων υπήρξαν ο ανθυπολοχαγός Γαρίδης και ο δεκανέας Παπανικολάου. Ακόμη, έπεσαν μαχόμενοι ο ανθυπολοχαγός Γ. Βεντήρης, οι ανθυπασπιστές Μ. Μιχαλακόπουλος και Ι. Μαντάς, αλλά και πλήθος στρατιωτών. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτής της μάχης στην Τζουμαγιά, έχασε τη ζωή του μαχόμενος ο ταγματάρχης Βελισσαρίου, ο οποίος αποτελεί μία εξέχουσα φιγούρα των βαλκανικών πολέμων. Στο πρόσωπό του συγκέντρωνε μεγάλη αγάπη εκ μέρους των συμπολεμιστών του.

Δύο μήνες αργότερα και, συγκεκριμένα 20 Σεπτεμβρίου 1913, η IV μεραρχία μετατίθεται στο Σιδηρόκαστρο των Σερρών. Η επιστροφή της στο Ναύπλιο πραγματοποιήθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 1913.

Εκτός από τις πόλεις, που ελευθέρωσε η IV μεραρχία σε συνεργασία με κάποιες άλλες, υπήρχαν και σημαντικές πόλεις της ανατολικής Μακεδονίας και δυτικής Θράκης,

⁶² Ν. Οικονόμου, «Η διάβαση των στενών της Κρέσνας», στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 352.

⁶³ Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 415

που χαιρέτησαν τις ελληνικές δυνάμεις, καθώς προήλυναν.⁶⁴ Την ίδια περίοδο, ο στρατός, με πολλές απώλειες, αλλά πείσμα και επιμονή κατέλαβε το Σιδηρόκαστρο Σερρών στις 27 Ιουνίου. Οι Βούλγαροι άφησαν στα χέρια των Ελλήνων τέσσερα βαριά πυροβόλα. Μέσα στο Σιδηρόκαστρο βρέθηκαν από το στρατό τα πτώματα του μητροπολίτη Μελενίκου, Γενναδίου, δύο ιερέων και 11 προκρίτων, οι οποίοι είχαν σφαγεί από τους Βουλγάρους. Μετά την κατάληψη του Σιδηροκάστρου, το Γενικό Στρατηγείο έλαβε πληροφορίες για την εκκένωση της ανατολικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους, μετά τις παραπλανητικές κινήσεις του στόλου στην Καβάλα.

Έτσι, μία μικρή δύναμη από τον ελληνικό στρατό κινήθηκε για να ανακαταλάβει τις Σέρρες, οι οποίες, μετά από μία μικρή αναβολή, καταλαμβάνονται. Οι Βούλγαροι παραδίδουν την πόλη στις φλόγες, καταστρέφουν εκκλησίες και συλλαμβάνουν επιφανείς Έλληνες, από τους οποίους οι περισσότεροι εκτελέστηκαν, όπως ο γυμνασιάρχης Παπαπαύλου, που, κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στον Ελ. Βενιζέλο, τον παρακάλεσε να μην εγκαταλείψει την πόλη στο έλεος των Βουλγάρων.⁶⁵

Στις 30 Ιουνίου, ελληνικές δυνάμεις κατευθύνθηκαν στη Δράμα, στο σταθμό της Αγγίστης. Την επόμενη συνέχισαν την πορεία τους και, αφού έδωσαν μάχη με κομιτατζήδες στο δρόμο Δράμας- Προσοτσάνης, έφτασαν το βράδυ στην Δράμα και την κατέλαβαν. Η βουλγαρική φρουρά της περιοχής είχε υποχωρήσει σιδηροδρομικώς προς Ξάνθη.

Άλλες ελληνικές δυνάμεις ξεκίνησαν την 1^η Ιουλίου από τις Σέρρες, με κατεύθυνση το Νευροκόπι. Το ίδιο βράδυ έφτασαν προς την Μπάνιτσα και την επομένη, καθώς βάδιζαν προς το χωριό Βροντού, δέχτηκαν πυρά από τα βουλγαρικά τμήματα. Μετά από αντεπίθεση, έδιωξαν τον εχθρό από τις θέσεις τους και κατέλαβαν την Βροντού. Επίσης, στις 6 Ιουλίου, ελληνικές δυνάμεις κατέλαβαν το Νευροκόπι και συνέχισαν την πορεία τους προς τα βορειοδυτικά. Στις 11 Ιουλίου 1913, ο ελληνικός στρατός κατέλαβε την Χρυσούπολη. Οι κάτοικοι των περιοχών αυτών τους δέχονταν με ενθουσιασμό, σαν ελευθερωτές.

Σημαντική υπήρξε και η βοήθεια του ελληνικού ναυτικού κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο στην κατάληψη πόλεων της ανατολικής Μακεδονίας και δυτικής Θράκης. Σαφέστερα, την 24^η Ιουνίου 1913, περνούσαν επιδεικτικά και επανειλημμένα έξω από το λιμάνι της Θάσου, το ελληνικό πλοίο «Υδρα» και ένας μεγάλος αριθμός

⁶⁴ Κ. Βακαλόπουλου, ό.π, σελ. 347

⁶⁵ Ε. Κωφού, «Αγώνες για την απελευθέρωση 1830-1913» στο «Μακεδονία: 4000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού» (1986), σελ. 477

μεταγωγικών. Οι Βούλγαροι, παρακολουθώντας τις κινήσεις των πλοίων, θεώρησαν ότι οι ελληνικές μεραρχίες φτάνουν στην Κεραμωτή της Καβάλας, απέναντι από την Θάσο. Έτσι, εκκένωσαν την Καβάλα, λαμβάνοντας ως ομήρους τον μητροπολίτη Αθανάσιο και 30 προκρίτους. Στις 26 Ιουνίου, όταν επιβεβαιώθηκε η υποχώρησή του αντιπάλου, ο στόλος κατέλαβε το λιμάνι της πόλης με τα αντιτορπιλικά πλοία «Δόξα», «Πάνθηρ» και «Ιέραξ». Επίσης, στις 12 Ιουλίου, ο ελληνικός στόλος καταλαμβάνει τα λιμάνια της Μάκρης, του Πόρτο Λάγος και του Δεδέ- Αγάτς (Αλεξανδρούπολη).⁶⁶

3.6. Η συνθήκη του Βουκουρεστίου

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος αποδείχθηκε πολύ πιο αιματηρός και σκληρός από τον Α΄ για στρατιώτες και ιδίως για αμάχους, καθώς τη βιαιότητα και τον φανατισμό της σύγκρουσης των αντίπαλων στρατευμάτων, ακολουθούσε επίθεση εναντίον αμάχων.

Μετά τη σύναψη ανακωχής με τη Βουλγαρία, ο πρωθυπουργός της χώρας, Ελευθέριος Βενιζέλος, επισκέφθηκε το βασιλιά Κωνσταντίνο στο Γενικό Στρατηγείο, για να συζητήσουν τους όρους της ειρήνης, πριν μεταβούν στο Βουκουρέστι, για την υπογραφή της τελικής συμφωνίας ειρήνης.⁶⁷

Οι βουλγαρικές δυνάμεις, κατά τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, είχαν ηττηθεί σε όλα τα πεδία των μαχών εναντίον των ελληνικών και σερβικών δυνάμεων. Ωστόσο, για να προλάβει την κατάρρευση του βουλγαρικού στρατού, η ρωσική κυβέρνηση αξίωσε από την Ελλάδα και την Σερβία την άμεση κατάπαυση των εχθροπραξιών ενώ, ταυτόχρονα σύστησε να στείλουν αντιπροσώπους στην Πετρούπολη, με σκοπό τη διευθέτηση των διαφορών. Αλλά, ούτε η Ελλάδα ούτε η Σερβία έστειλαν αντιπροσώπους, επειδή δεν επιθυμούσαν να επιτρέψουν στις μεγάλες δυνάμεις ανάμειξη στην διατύπωση των όρων της συνθήκης ειρήνης. Τέλος, υποστήριξαν ότι όλη η ευθύνη για τα γεγονότα βαραίνει την Βουλγαρία, γνώμη την οποία αποδέχθηκε και η κυβέρνηση της Ρουμανίας.

Στο τέλος, όταν τα ρουμανικά στρατεύματα βρίσκονταν έξω από την Σόφια, ο βασιλιάς Κάρολος της Ρουμανίας ανέλαβε να μεσολαβήσει για μία γενική ανακωχή των εμπολέμων και την αποστολή αντιπροσώπων στο Βουκουρέστι. Ο νέος βασιλιάς της Βουλγαρίας, Γεώργιος, έκανε δεκτή την πρόταση του Καρόλου για την αποστολή Βούλγαρων αντιπροσώπων στην πρωτεύουσα της Ρουμανίας, με τον όρο ότι η Βουλγαρία θα συναινούσε ως προς την υπογραφή της προκαταρκτικής ειρήνης πριν υπογραφεί η

⁶⁶ Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 349

⁶⁷ Θ. Βερέμη & Ι. Κολλιόπουλου, *ό.π.*, σελ. 354

σύναψη της ανακωχής. Η άποψη αυτή υιοθετήθηκε από τα άλλα δύο βαλκανικά κράτη, την Σερβία και το Μαυροβούνιο. Η ελληνική κυβέρνηση, θέτοντας θέμα αποδοχής της ειρήνης εκ των προτέρων από την Βουλγαρία, αποσκοπούσε στο να μην υπάρξει κάποια αλλαγήσχετικά με τα κεκτημένα του πολέμου υπέρ της Βουλγαρίας στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων.

Επειδή η Βουλγαρία, μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, δεν είχε την υποστήριξη των Μ. Δυνάμεων και επειδή υπήρξε η ηττημένη χώρα, στον πόλεμο που αυτή προκάλεσε, αναγκάστηκε να δεχτεί τους όρους των αντιπάλων και οι αντιπρόσωποι της Ελλάδος, της Σερβίας, του Μαυροβουνίου, της Ρουμανίας και βέβαια, της Βουλγαρίας, στις 30 Ιουλίου συνήλθαν στην ρουμανική πρωτεύουσα για τις διαπραγματεύσεις.⁶⁸

Οι Βούλγαροι, φροντίζοντας για την εξασφάλιση της ευρύτερης το δυνατόν διεξόδου προς το Αιγαίο, στην πρώτη συνάντηση, πρότειναν ως συνοριακό σημείο την κάθετη γραμμή, η οποία αρχίζει από τον κόλπο του Ορφανού και φτάνει στην συμβολή της σερβοβουλγαρικής μεθορίου. Η εισήγηση αυτή ήταν αντίθετη με τις ελληνικές θέσεις, οι οποίες υποδείκνυαν τη γραμμή Μάκρης- Πέρελικ. Η ελληνική κυβέρνηση στήριζε την αποδοχή της ελληνικής πρότασης στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της περιοχής αυτής. Εξάλλου, ήταν μία πρόταση, που συμφωνούσε και με την αρχή της ισορροπίας ανάμεσα στα τρία κράτη, τα οποία μετείχαν στον πόλεμο, τη Βουλγαρία, την Σερβία και την Ελλάδα.⁶⁹

Το πιο ακανθώδες ζήτημα, το οποίο απασχόλησε τις διαπραγματεύσεις στο Βουκουρέστι, υπήρξε το ζήτημα της τύχης της Καβάλας. Η Βουλγαρία προσπάθησε να ματαιώσει την παραχώρησή της στην Ελλάδα, έχοντας βέβαια την υποστήριξη της Ρωσίας και της Αυστρίας στο θέμα αυτό. Η Αγγλία και η Ιταλία στάθηκαν ουδέτερες ενώ, η Γαλλία και η Γερμανία υποστήριξαν παρασκηνιακά την Ελλάδα και το ζήτημα λύθηκε υπέρ της χώρας μας.

Η συνθήκη ειρήνης, που υπογράφηκε στο Βουκουρέστι στις 10 Αυγούστου 1913, κατακύρωσε την Καβάλα και την περιοχή της στην Ελλάδα ενώ, στη Σερβία και τη Ρουμανία τις περιοχές, που είχαν κατακτήσει στον πόλεμο κατά της Βουλγαρίας. Επίσης, η Βουλγαρία κατάφερε, παρά την συντριβή της στον Β΄ Βαλκανικό, να εξασφαλίσει διέξοδο στο Αιγαίο, μέσω του λιμανιού του Δεδέ- Αγάτς (Αλεξανδρούπολη). Η συνθήκη του Βουκουρεστίου, ανάμεσα σε διάφορες λεπτομέρειες, ρύθμισε τα ελληνοβουλγαρικά

⁶⁸ Θ. Βερέμη & Ι. Κολλιόπουλου, *ό.π.*, σελ. 356

⁶⁹ Ι. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σελ. 515-517

σύνορα έχοντας σαν βάση την οροθετική γραμμή από τα νέα βουλγαροσερβικά σύνορα (κορυφογραμμή Μπέλες) μέχρι τις εκβολές του Νέστου στο Αιγαίο πέλαγος.

Λίγο διάστημα μετά την υπογραφή της ειρήνης, η ελληνική και η ρουμανική κυβέρνηση αναγνώρισαν από κοινού την προνομιακή μεταχείριση των Βλάχων της Ηπείρου και της δυτικής Μακεδονίας και ο Βενιζέλος, σε επιστολή προς τον Ρουμάνο ομόλογό του, ανέφερε ότι η Ελλάδα συμφωνεί να δοθούν προνόμια, δηλαδή αυτονομία στα σχολεία και τις εκκλησίες των Βλάχων της Ηπείρου και της Μακεδονίας, να συναινέσει για τη σύσταση επισκοπής τους ενώ, η ρουμανική κυβέρνηση, υπό την επίβλεψη της ελληνικής, θα αποκτούσε την δυνατότητα να επιχορηγεί όλα τα εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά ιδρύματα. Ήταν μία παραχώρηση της Ελλάδος αναγκαία, για να εξασφαλιστεί η υποστήριξη της Ρουμανίας στο ζήτημα της Καβάλας.⁷⁰

Όμως, από τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο, μετέωρα παρέμεναν τα ουσιαστικά θέματα της τύχης των νησιών του αρχιπελάγους, της ρύθμισης των συνόρων Ελλάδος-Αλβανίας και της χερσονήσου του Αγίου Όρους. Το μέλλον των νησιών του βορείου Αιγαίου συνδέθηκε από τις Μ. Δυνάμεις με την οριοθέτηση των νοτίων συνόρων της Αλβανίας ενώ, το καθεστώς των Δωδεκανήσων με αυτό της Β. Ηπείρου. Παρά το γεγονός ότι η συνθήκη του Λονδίνου, η οποία περιείχε αποφάσεις για τα νησιά, δεν μπόρεσε να εφαρμοστεί λόγω του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου, οι Μ. Δυνάμεις δήλωσαν στην ελληνική κυβέρνηση ότι ήταν αποφασισμένες, λόγω ελληνικού στρατού κατοχής, να αναγνωρίσουν την κυριαρχία της Ελλάδας στα νησιά του Αιγαίου, εκτός από την Ίμβρο, την Τένεδο και το Καστελλόριζο. Για την πραγματοποίηση της απόφασης αυτής, η εκκένωση των περιοχών αυτών από τον ελληνικό στρατό θα έπρεπε να ολοκληρωθεί μέχρι τις 31 Μαρτίου 1914. Στο τέλος της διακοίνωσης των Μ. Δυνάμεων αναφέρεται: «Η οριστική εις την Ελλάδα παραχώρησις των νήσων, ας αι έξ δυνάμεις απεφάσισαν να αφίσουν υπό την κατοχή της, δε θα καταστεί πραγματική, παρά όταν τα ελληνικά στρατεύματα εκκενώσουν τα παραχωρηθέντα εις την Αλβανίαν εδάφη, δυνάμει του από 17 Δεκεμβρίου 1913 πρωτοκόλλου της Φλωρεντίας, ως και την νήσον Σάσσωνα και όταν η ελληνική κυβέρνησις ρητώς υποσχεθεί ότι ουδεμίαν θα αντιτάξει αντίστασιν και ότι δε θα υποστηρίξει ή ενθαρρύνη αμέσως ή εμμέσως ουδενός είδους αντίστασιν κατά του υπό των έξ δυνάμεων καθιδρυθέντος εν τη μεσημβρινή Αλβανία καθεστώτος.»⁷¹

⁷⁰ Θ. Βερέμη & Ι. Κολλιόπουλου, ό.π. σελ. 349 και Κ. Σβολόπουλου «Η συνθήκη του Βουκουρεστίου», στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 353

⁷¹Ι. Ανδρεάδη, ό.π., σελ. 581

Στην πραγματικότητα, η ελληνική κυβέρνηση αντιμετώπισε έναν πρωτοφανή και διεθνή εκβιασμό, καθώς δημιουργήθηκε το δίλημμα της ελληνικής κυριαρχίας είτε στα νησιά του Αιγαίου είτε στην Βόρεια Ήπειρο. Τέλος, υποχρεώθηκε να συμμορφωθεί εγγράφως με τις υποδείξεις των ευρωπαϊκών δυνάμεων και, εν συνεχεία, να διατάξει την αποχώρηση του στρατού της από την Β. Ήπειρο.

Οι Βορειοηπειρώτες αγανάκτησαν και αρνήθηκαν να συμβιβαστούν με τα νέα δεδομένα, τα οποία συνιστούσαν καθαρή παραβίαση των εθνικών δικαιωμάτων τους. Κήρυξαν την αυτονομία τους και ύψωσαν παντού ελληνικές σημαίες. Στο Αργυρόκαστρο εξελέγη μία προσωρινή κυβέρνηση, η οποία, αφού συγκροτήθηκε σε σώμα, είχε ως πρόεδρο τον Γεώργιο Χρηστάκη- Ζωγράφο και υπουργό Εξωτερικών τον Αλέξανδρο Καραπάνο,⁷² ενώ τη στρατιωτική διοίκηση ανέλαβε ο συνταγματάρχης Σπυρομήλιος, από την Χιμάρα. Έγινε μία απόπειρα από την νεοεκλεγείσα κυβέρνηση, για συνεννόηση με τον Ολλανδό συνταγματάρχη Tompson, τον αντιπρόσωπο του νέου μονάρχη της ανεξάρτητης Αλβανίας προκειμένου να παραχωρηθεί αυτονομία στις επαρχίες Αργυροκάστρου και Κορυτσάς. Οι δυνάμεις της Entente απάντησαν στην ελληνική κυβέρνηση, στις 24 Απριλίου 1914, απαιτώντας την εκκένωση της Β. Ηπείρου⁷³. Επίσης, υποσχέθηκαν ότι θα επηρεάσουν την Πύλη, ώστε να σεβαστεί την συλλογική απόφαση των Δυνάμεων.

Παρόλα αυτά, η Οθωμανική Αυτοκρατορία αρνούταν να παραχωρήσει τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου στο ελληνικό κράτος, ισχυριζόμενη ότι τα νησιά αυτά αποτελούν φυσική προέκταση των εδαφών τους.⁷⁴ Μετά από πολλές προσπάθειες, οι οποίες ακυρώνονταν την επόμενη μέρα και μετά από σχέδια για συνομιλίες, τα οποία όμως ναυάγησαν, με το άρθρο 12 της συνθήκης της Λωζάννης (1923), η οθωμανική πλευρά αναγνώρισε την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Αιγαίου.

Όταν ο ελληνικός στρατός, το Νοέμβριο του 1912, απελευθέρωσε την χερσόνησο του Άθω, η Ρωσία, ως η μοναδική ομόδοξη δύναμη, συνιστούσε να παραχωρηθεί αυτονομία στο Άγιο Όρος, κάτω από την προστασία όλων των ορθόδοξων κρατών. Ακόμη, προβλεπόταν ότι η αυτόνομη κυβέρνηση θα απαρτιζόταν από αντιπροσώπους των μονών ενώ, ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως θα είχε την εποπτεία. Οι Σλάβοι μοναχοί στο Άγιο Όρος, με υπόμνημα προς την πρεσβευτική

⁷² Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 320

⁷³ Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 409

συνδιάσκεψη, ζητούσαν τη σύσταση αυτόνομης πολιτείας στην αθωνική χερσόνησο, με μόνιμη ουδετερότητα, κάτω από την προστασία του τσάρου και των χριστιανικών κρατών της Βαλκανικής χερσονήσου. Τελικά, τον Αύγουστο του 1913, η συνδιάσκεψη αποφάσισε, για το ζήτημα του Αγίου Όρους, καθεστώς «αυτονομίας ουδετέρας και ανεξαρτήτου». Η κρατική εξουσία θα ασκείτο από συμβούλιο αντιπροσώπων των μονών και κανένα πολεμικό πλοίο δεν θα δικαιούτο να σταθμεύσει στα χωρικά ύδατα της χερσονήσου, παρά μόνο σε περιπτώσεις ανωτέρας βίας.⁷⁵

Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την συνθήκη της Λωζάννης, αναγνωρίστηκε με έμμεσο τρόπο από όλες τις δυνάμεις η κυριαρχία της Ελλάδος στην αθωνική χερσόνησο, εφόσον αυτή βρισκόταν δυτικά από την ελληνοτουρκική μεθόριο, που χαραχτηκε το 1923. Χρειάζονταν και πάλι νέες, αίσιες διεθνείς συγκυρίες, ώστε να μπορέσει ο Βενιζέλος να επιδιώξει την προσάρτηση και την ενσωμάτωση στην ελληνική επικράτεια των υπόλοιπων αλύτρωτων περιοχών.⁷⁶ Το ξεκίνημα είχε γίνει, αλλά η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πλησίαζε.

⁷⁵ Ι. Ανδρεάδη, *ό.π.*, σελ. 536

⁷⁶ Κ. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 410

Δ΄ Κεφάλαιο

Ο απολογισμός των Βαλκανικών Πολέμων

4.1. Προσάρτηση νέων εδαφών στο ελληνικό κράτος

Η συνθήκη του Βουκουρεστίου ως προς το σημείο, που δικαίωσε τον ελληνικό αγώνα, αποτέλεσε ένα βήμα, προς την εκπλήρωση του εθνικού οράματος. Σημαντικά τμήματα του ελληνισμού, σε διάφορα σημεία της χώρας, ήταν ακόμα κάτω από τη βουλγαρική ή την οθωμανική κυριαρχία. Η τύχη της Β. Ηπείρου, όπως και των νησιών του Αιγαίου δεν είχε προσδιοριστεί σαφώς και αποτελούσαν εκκρεμή ζητήματα. Οποσδήποτε, όμως, με τη συμμετοχή της Ελλάδος στο πολεμικό μέτωπο, τα σύνορα του ελληνικού βασιλείου επεκτάθηκαν από την Μελούνα του Ολύμπου ως τον ποταμό Νέστο, το όρος Μπέλες και την λίμνη Πρέσπα.

Με τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους, η επιφάνεια του ελληνικού κράτους διπλασιάστηκε, καθώς από 63.211 έφθασε στα 120.308 τετραγωνικά χιλιόμετρα. Οι κάτοικοι της ελληνικής επικράτειας αυξήθηκαν από 2.631.952 σε 4.718.221.⁷⁷ Λόγω της αύξησης του πληθυσμού, αυξήθηκε και η δύναμη του στρατού. Με τον τρόπο αυτό αντί των οκτώ μεραρχιών, που είχε παρατάξει η Ελλάδα στην έναρξη των Βαλκανικών Πολέμων, η δύναμη του στρατού ανήλθε σε 15 μεραρχίες κατανεμημένες σε 5 σώματα στρατού.

Η Ελλάδα απαλλάχθηκε από τα στενά όρια του μικρού ελληνικού βασιλείου και την οικονομική καχεξία. Η προσάρτηση της νότιας Μακεδονίας με τα αστικά κέντρα και τις αναπτυσσόμενες βιομηχανίες συνέθεταν μία αισιόδοξη εικόνα στο πεδίο της οικονομίας. Πριν τους Βαλκανικούς, οι εξαγωγές της χώρας ήταν αποκλειστικά εξαρτημένες από την σταφίδα ενώ, μετά το 1913, προστέθηκαν τα καπνά της Μακεδονίας, το λάδι και οι ελιές των νησιών του Αιγαίου και άλλα προϊόντα⁷⁸.

Τέλος, τα ηρωικά κατορθώματα και οι νίκες του ελληνικού στρατού και του στόλου, η παράλληλη αναδιοργάνωση και η αύξηση των δυνάμεών του οδήγησαν, ώστε η μικρή εκείνη βαλκανική δύναμη να εξελιχθεί σε έναν από τους παράγοντες- ρυθμιστές, αγαθός σύμμαχος αλλά και ένθερμος υπερασπιστής των εθνικών του δικαιωμάτων στην χερσόνησο του Αίμου.

⁷⁷ Α. Βακαλόπουλου, ό.π, σελ. 410

⁷⁸ Κ. Σβολόπουλου «Η συνθήκη του Βουκουρεστίου» στην *ΙΕΕ*, τ. 14 (1978), σελ. 355

4.2. Η Μακεδονία μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου

Με την συνθήκη του Βουκουρεστίου, η ιστορία της μακεδονικής γης ολοκλήρωσε ένα μεγάλο κύκλο, ο οποίος είχε ανοίξει τον 14^ο αιώνα, όταν η περιοχή κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς⁷⁹ και έκλεισε με την τελική κατάργηση της Οθωμανικής κυριαρχίας. Οι παράγοντες, οι οποίοι συνέβαλαν μετά την απελευθέρωση στο πολιτικό μέλλον της Μακεδονίας, πήγαζαν από το ιστορικό της παρελθόν και την πολυεθνική σύνθεση, η οποία χαρακτήριζε τον πληθυσμό της. Παρά την εντύπωση, που είχε καλλιεργηθεί για διάστημα μισού αιώνα περίπου, οι περιοχές, που περιλαμβάνονται από το Σκάρδο ως το Αιγαίο και την Πίνδο ως το Νέστο, δεν είχαν ούτε ιστορική, ούτε εθνολογική συνάφεια, αν και κατά καιρούς εκφράστηκαν απόψεις σχετικά με την ένταξη του χώρου αυτού ως συνόλου, στο ένα ή στο άλλο βαλκανικό κράτος ενώ, συγχρόνως υπήρχε και η άποψη για την πορεία του ως ενιαίου αυτόνομου ή ανεξάρτητου κράτους. Αυτά ήταν πολιτικά προγράμματα ή ελιγμοί των Βαλκανικών κρατών και των ευρωπαϊκών δυνάμεων, οι οποίες επεδίωκαν να αποκτήσουν τον έλεγχο της στρατηγικής αυτής γεωγραφικής περιοχής.

Αν αφήσουμε στην άκρη και απομονώσουμε προς στιγμή το πολιτικό πρόβλημα, που δημιουργήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, προβάλλει αυθόρμητα η μόνη αλήθεια, ότι αυτό, που αυθαίρετα κατέληγε να αποκαλείται «Μακεδονία» δεν είχε ούτε ιστορική προέλευση, ούτε εθνολογική, οικονομική ή πολιτική ισχύ, συνοχή και ενότητα. Κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας, στα Βαλκάνια θα μπορούσε ίσως κάποιος να διακρίνει, γενικά, δύο διαφορετικές μεταξύ τους περιοχές, τη βόρεια, της οποίας ο πληθυσμός είχε σλαβική προέλευση και μεσαιωνικές ιστορικές καταβολές, και την νότια, με πληθυσμό ελληνικής καταγωγής, με ιστορικές ρίζες και παράδοση, που ξεκινά από την κλασσική αρχαιότητα και το ελληνικό Βυζάντιο. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στα σημεία επαφής των περιοχών αυτών υπήρχε μεγάλη ανάμειξη και εθνολογική ρευστότητα καθώς και σφετερισμός ιστορικών τίτλων. Αλλά, οι θεωρούμενες σαν «μακεδονικές» περιοχές δεν αποτελούσαν με κανέναν τρόπο ενιαίο σύνολο. Αν οι δύο λαοί, Έλληνες και Βούλγαροι, για πολιτικούς λόγους τις θεωρούσαν και τις διεκδικούσαν σαν σύνολο, αποτελούσε σφάλμα. Διότι, ωθούσε τους δύο λαούς στην προβολή υπέρμετρων και αβάσιμων διεκδικήσεων και φόρτισαν τις λαϊκές μάζες σε τέτοιο βαθμό, με αποτέλεσμα, όταν ήρθε η στιγμή του τελικού διακανονισμού να μην υπάρξει περιθώριο συμβιβασμού. Έτσι, ο χαρακτήρας της λύσης, που επεβλήθη με την ισχύ των

⁷⁹ Α. Βακαλόπουλου, *ό.π.*, σελ. 22 και Ι. Τουράτσογλου «*Τουρκοκρατία στην Μακεδονία*» στο «*Μακεδονία: 4000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού*» (1986), σελ. 93

όπλων, ήταν τέτοιος, ώστε να αφήσει βαθιά τραύματα, που επηρέασαν για δεκαετίες την πολιτική σκηνή στα Βαλκάνια.

Γενικά, η λύση που δόθηκε στο πρώτο τέταρτο του 20ού αιώνα, δεν μπορεί από το να θεωρείται σαν η φυσιολογική κατάληξη μίας μακρόχρονης πορείας. Η τουρκική κυριαρχία καταλύθηκε. Οι βόρειες βαλκανικές, σλαβικές περιοχές, εντάχθηκαν στα όρια των σλαβικών βαλκανικών χωρών. Συμπτωματικά, η νότια περιοχή, που περιήλθε στο ελληνικό κράτος, συνέπιπτε με τα όρια της λεγόμενης «ιστορικής Μακεδονίας» του αρχαίου κόσμου, με μόνο μία μικρή λωρίδα, που παρέμεινε εντός της σερβικής και της βουλγαρικής περιοχής. Στην νότια Μακεδονία περιλαμβάνονταν, εκτός από τους ελληνόφωνους πληθυσμούς, μεγάλες μάζες σλαβοφώνων ατόμων, οι οποίοι όμως είχαν διατηρήσει ακέραια την ελληνική τους συνείδηση. Θα αποτελούσε, όμως, άστοχη γενίκευση η διατύπωση ότι οι στρατιωτικές επιχειρήσεις του 1912-1913 είχαν πετύχει την τέλεια τομή ανάμεσα στο σλαβικό και ελληνικό πληθυσμό της Μακεδονίας. Αυτό δεν είναι δυνατόν, εφόσον πολυάριθμοι ελληνικοί πληθυσμοί παρέμειναν αποκλεισμένοι στην σερβική ή βουλγαρική Μακεδονία, απ' όπου αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην ελληνική ζώνη, αφήνοντας πίσω τους ελάχιστα ελληνικά ίχνη.⁸⁰ Ακόμη, μεγαλύτερες όμως ομάδες πληθυσμού, βουλγαρικής συνείδησης ως επί το πλείστον, είχαν παραμείνει στο νότο, από όπου έμελλε να ακολουθήσουν, σταδιακά, τον αντίστροφο δρόμο, προς βορρά, δηλαδή προς την βουλγαρική Μακεδονία. Παραμένει πάντως γεγονός ότι η προσπάθεια ολόκληρων γενεών Μακεδόνων, που αγωνίστηκαν για την απελευθέρωση του τόπου τους, είχε ολοκληρωθεί.

Η ιστορία της μακεδονικής γης, ως ενιαίου γεωγραφικού χώρου, φτάνει στο τέλος της με την απελευθέρωση και της ένταξη των τριών τμημάτων της στις τρεις γειτονικές χώρες. Από το σημείο αυτό και ύστερα, το κάθε τμήμα ακολουθεί, αναμφίβολα, την ιστορική πορεία της αντίστοιχης χώρας και του λαού της. Παρά το γεγονός ότι Έλληνες και Σέρβοι δήλωναν την απόφασή τους να μην εκφράσουν μεγαλύτερες διεκδικήσεις, που να αφορούν το μακεδονικό χώρο, οι Βούλγαροι, αναντίρρητα, είχαν αποφασίσει να ανακτήσουν τη Μακεδονία και να λάβουν πίσω τα εδάφη, που θεωρούσαν ότι τους ανήκαν.⁸¹ Η ευκαιρία φάνηκε ένα χρόνο μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου, με την οποία έληξαν οι Βαλκανικοί. Τον Ιούλιο του 1914 ξέσπασε ο ευρωπαϊκός πόλεμος και οι διεκδικήσεις των Βουλγάρων αναζωπυρώνονται.

⁸⁰ Ι. Ανδρεάδη, ό.π.σελ. 589

⁸¹ Κ. Βακαλόπουλου, ό.π, σελ. 408

Ε΄ Κεφάλαιο

Ο Τύπος

5.1. Ο ρόλος του Τύπου:

Μία βασική και προσιτή πηγή πληροφόρησης του λαού για τα γεγονότα, που συνέβησαν κατά την εποχή των Βαλκανικών Πολέμων, ήταν ο Τύπος. Χάρη σε αυτόν, υπήρχε μία νοερή επικοινωνία του απλού και άμαχου πληθυσμού με τα ηρωικά μέτωπα του πολέμου. Τα γεγονότα αυτά αποτυπώνονταν και ζωντάνευαν στα ημερήσια φύλλα, τα οποία στην Αθήνα αριθμούσαν τα δεκαπέντε ενώ, στον Πειραιά, κυκλοφορούσαν μόνο δύο ημερήσιες εφημερίδες. Το σχήμα των φύλλων ήταν πολύ μεγάλο και κάθε εφημερίδα αριθμούσε τέσσερα φύλλα, με εξαίρεση την εφημερίδα «Νέα Ημέρα», στην οποία ο αριθμός των φύλλων κυμαινόταν μεταξύ 10 και 12. Ακόμη, η τιμή πώλησης των εφημερίδων ήταν τα πέντε λεπτά.

Εκτός από τις εφημερίδες κυκλοφορούσαν περιοδικά και ημερολόγια. Τα περιοδικά ήταν πάνω από 90. Αντλούσαν τα ονόματά τους από το ιστορικό και ένδοξο παρελθόν. Παραδείγματα των ονομασιών αυτών ήταν τα «Ελλάς», «Η ελληνική επιθεώρησις», «Ο Ελληνομνήμων», «Ο Ρωμήος»⁸² και άλλα. Επίσης, κυκλοφορούσαν 15 ημερολόγια, από τα οποία «ξεχώριζαν» τα «Εθνικόν Ημερολόγιον» και το «Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον» και συγχρόνως, κυκλοφορούσαν άλλα δύο ακόμη ημερολόγια, τα οποία κάλυπταν αποκλειστικά τις πολεμικές επιχειρήσεις.⁸³

Επιπλέον, πληροφορίες για τον πόλεμο έδιναν, με τις ανταποκρίσεις τους, οι δημοσιογράφοι, που είχαν σταλεί στα πολεμικά μέτωπα και τηλεγραφήματα από το εξωτερικό. Παράλληλα, επίσημη πηγή πληροφόρησης ήταν τα πολεμικά ανακοινωθέντα του υπουργείου Στρατιωτικών και οι ανακοινώσεις του υπουργείου Εξωτερικών.

Ο Τύπος των Βαλκανικών Πολέμων συνέβαλε ουσιαστικά στην καλλιέργεια της εθνικής συνείδησης, στην ομόνοια και στην ομοψυχία του ελληνικού λαού. Τα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων, που αναφέρονταν στην βαλκανική εποποιΐα, δηλαδή στις νικηφόρες προελάσεις και τα κατορθώματα των ελληνικών δυνάμεων σε όλα τα μέτωπα του πολέμου, ενθουσίαζαν το λαό και γέμιζαν με υπερηφάνεια τους συγγενείς των πολεμιστών. Οι κεντρικοί τίτλοι των εφημερίδων, όπως το «Εμπρός», η «Πατρίς», η «Ακρόπολις», η «Εστία», ο «Νουμάς» και η «Σφαίρα» καθώς αποτύπωναν τις νίκες του

⁸² Μερακλή, Μ. «Σουρής, Γεώργιος» στο «Ελληνική ποίηση», τ. 3, (1987) σελ. 280

⁸³ ΓΕΣ/ΔΙΣ «Βαλκανικοί πόλεμοι», φ. 16, υποφ. 2.

ελληνικού στρατού, κινούνταν σε κλίμα δοξαστικό και συνέβαλαν καθοριστικά στην ψυχική ανάταση και το αγωνιστικόφρόνημα του άμαχου πληθυσμού, ο οποίος αγωνιούσε και ζητούσε την δυναμική εκείνη, που θα οδηγούσε την χώρα προς την εθνική ολοκλήρωση.

Ένα πρώτο άρθρο της εφημερίδας «Εστία», τον Αύγουστο του 1912, διαπιστώνει την απελπιστική κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και προβλέπει χρεοκοπία των Νεότουρκων,⁸⁴ καθώς αυτά που υποσχέθηκαν στο Σύνταγμά τους, αποδείχθηκαν, τελικά, μη εφαρμόσιμα.

Ακόμη, η εφημερίδα «Εμπρός», στο φύλλο της 6^{ης} Οκτωβρίου 1912, αναφέρει «Ο Ελληνικός Στρατός προχωρεί». «Ασπασμός ελευθερίας προς τους αλύτρωτους». Το φύλλο αναφέρεται στη μακεδονική γη, στην Ήπειρο και την Χαλκιδική, τρεις περιοχές των οποίων αναφέρει χαρακτηριστικά γνωρίσματά τους. Επίσης, στο ίδιο φύλλο τονίζεται ο «Άγιος και ιερός αγώνας διεξαγόμενος προς την τυραννίαν, τας αλυσίδας, τους διωγμούς του τουρκικού αίσχους». Ακόμη, στο φύλλο της 11^{ης} Οκτωβρίου, διαβάζουμε «Ο Ελληνικός Στρατός κατέλαβε τα Σέρβια. Πανωλεθρία των Τούρκων καθ' όλην την γραμμήν». Στις 27 Οκτωβρίου, η ίδια εφημερίδα δημοσιεύει ένα τηλεγράφημα περί καταλήψεως της Θεσσαλονίκης και, προσθέτει ότι ο βασιλιάς μεταβαίνει εκεί «διά εκτάκτου τραίνου». Παράλληλα, η εφημερίδα, συνεχίζοντας να δημοσιεύει πολεμικά νέα, πληροφορεί για τις πρώτες επιτυχίες του ελληνικού στόλου.

Η εφημερίδα «Ακρόπολις», του Βλάσση Γαβριηλίδη, στο φύλλο της 27^{ης} Οκτωβρίου 1912, γράφει «Αναστάσεως ημέρα. Ο διάδοχος, επικεφαλής του ελληνικού στρατού, εισήλθεν εις την Θεσσαλονίκη». Λίγο καιρό αργότερα, στις 5 Δεκεμβρίου, το ίδιο έντυπο αναφέρει διπλωματικές ειδήσεις, σχετικά με τις διαπραγματεύσεις της ειρήνης μεταξύ Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και βαλκανικών λαών, οι οποίες αναβλήθηκαν. Συγχρόνως, η εφημερίδα «Πατρίς», την 5^η Οκτωβρίου 1912 έχει ως κεντρικό τίτλο «Τα Βαλκάνια κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Τουρκίας. Αι εχθροπραξίαί ηρχισαν». Σε άλλο σημείο ανέφερε ότι «Η Πύλη δηλοί ότι ουδένα αντιπρόσωπο των Βαλκανίων θα δεχθεί.». Στις 15 Οκτωβρίου, αναφερόμενη στο μέτωπο, γράφει «Τετραήμερος υπό βροχήν μάχη» και, ως υπότιτλο έχει «Η αντοχή του στρατού μας εις την Ήπειρον».⁸⁵ Τέλος, αλλού αναφέρει «Η θηριωδία των Τούρκων από τον πόλεμον εις την Μακεδονίαν»

⁸⁴Ανυπόγραφο άρθρο «Περί Νεοτούρκων» στην εφημερίδα *Εστία*, αρ. φ. 3288, 6-8-1912.

⁸⁵Ανυπόγραφο άρθρο «Η πολιορκία εν Μπιζανίω» στην εφημερίδα *Πατρίς*, αρ. φ. 199, 21-1-1913.

Επιπλέον, με την έλευση του 1913, η εφημερίδα του Πειραιά «Σφαίρα» κυκλοφορεί υπό τον τίτλο «Η Ελλάς του 1912». Στο εξώφυλλο υπάρχει ένας χάρτης, με τις περιοχές που καταλήφθηκαν ως την έλευση του 1913. Στο άρθρο γράφει ότι ο στρατός μας κατάφερε πολύνεκρες, αλλά και δαφνοστεφανωμένες νίκες, οι οποίες τόνωσαν την εθνική συνείδηση. Επίσης, η εφημερίδα «Ακρόπολις», κινούμενη στο ίδιο κλίμα με τις προηγούμενες και με την ευκαιρία της κατάληψης των Ιωαννίνων, (21 Φεβρουαρίου 1913) πανηγυρίζει, γράφοντας στον τίτλο «Ημίθειοι του εθνικού μας αγώνος».

Πολλές φορές, οι εφημερίδες είχαν στα εξώφυλλά τους μία έγχρωμη λιθογραφία, ένα γεγονός μεγάλης σημασίας, κυρίως όμως το πορτραίτο του επόμενου βασιλιά Κωνσταντίνου Β΄, που αποτελούσε το σύμβολο της αντίστασης και της εθνικής αναγέννησης. Επίσης, στις εσωτερικές σελίδες παρουσιάζονταν λεπτομέρειες από σημαντικές μάχες, όπως αυτές καταγράφονταν από τους πολεμικούς ανταποκριτές.⁸⁶ Παράλληλα, δημοσιεύονταν συνεχώς κατάλογοι πεσόντων, τραυματιών ή νοσηλευόμενων, που αφορούσαν άμεσα πολλούς ενώ, συγχρόνως δημοσίευαν τα συναισθήματα και τις εντυπώσεις των κατοίκων των απελευθερωμένων περιοχών.

Οι κάτοικοι αυτοί, καθώς βίωναν το ιδανικό της ελευθερίας, εξέφραζαν χαρά, ενθουσιασμό, συγκίνηση, αγάπη για το στράτευμα, το οποίο, μετά από διαδοχικές νίκες, βγαίνει για πρώτη φορά δυνατό στο ελληνικό κράτος. Παράλληλα, οι περισσότεροι από τους κατοίκους επευφημούσαν τους στρατιώτες, δίνοντας συχνά τις ευχές τους. Ο ίδιος ο διάδοχος και διάφοροι άλλοι πρίγκιπες, ύστερα από την σχετική εκπαίδευση, μετέχουν τώρα στην αίγλη των πολεμικών επιτυχιών και γίνονται αποδέκτες πολλών λαϊκών αισθημάτων. Οι εφημερίδες παρουσίαζαν ένα πολύχρωμο πλήθος ανθρώπων, χαμογελαστό και σε κατάσταση ενθουσιασμού.

Τα άρθρα, τα σχόλια, οι ειδήσεις και οι αναλύσεις από τον ξένο Τύπο είχαν ως στόχο να παρουσιάσουν στους αναγνώστες τους την αντίδραση των ευρωπαϊκών λαών μπροστά στις ραγδαίες εξελίξεις του βαλκανικού χώρου. Σημαντικά γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων προξενούσαν το θαυμασμό των Ευρωπαίων παρατηρητών, προσελκύνοντας συγχρόνως το ενδιαφέρον του ξένου Τύπου.⁸⁷

Το κυρίως τμήμα των εφημερίδων ήταν αφιερωμένο στον πόλεμο και αφορούσαν συγκεκριμένη μερίδα πολιτών, όπως οι δημοσιεύσεις για επιτάξεις ζώων, οχημάτων και ακινήτων. Επίσης, δημοσιεύονταν και ειδήσεις για την καθημερινή ζωή

⁸⁶ ΓΕΣ/ΔΙΣ «Βαλκανικοί πόλεμοι», φ. 18, υποφ. 4

⁸⁷ Ε. Κωφού «Ο Τύπος των Βαλκανικών Πολέμων» στην εφημερίδα *Τα Νέα*, αρ. φ. 4567, 12-10-2002, σελ. 33

των πολιτών, χωρίς βέβαια να απομονώνονται σε ιδιαίτερες σελίδες της εφημερίδας, αλλά να βρίσκονται διάσπαρτα σε όλο το δημοσίευμα. Τέλος, ο Τύπος παρουσίαζε πολεμικές ειδήσεις, στο μέτωπο των συμμάχων της Ελλάδας και στους δύο πολέμους. Στον Α΄ Βαλκανικό, όμως, δεν υπήρχαν πολλές ειδήσεις για την Ρουμανία, εφόσον δεν συμμετείχε, πράγμα το οποίο εξέλειψε στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, αφού η χώρα υπήρξε σύμμαχος της Ελλάδος κατά της Βουλγαρίας. Σημειώνεται ότι, καθώς πλησίαζε η διάσκεψη του Βουκουρεστίου, ο Τύπος ήταν στραμμένος προς την Ρουμανία, όπου ανταποκριτές, με συνεχείς και λεπτομερείς ανακοινώσεις, παρουσίαζαν το κλίμα των διαπραγματεύσεων.⁸⁸

⁸⁸Ε. Κωφού, « Ο Τύπος των Βαλκανικών Πολέμων» στην εφημερίδα *Τα Νέα*, αρ. φ. 4567, 12-10-2002, σελ. 34

Επίλογος

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι συνέβαλαν αποφασιστικά στην παγίωση των βαλκανικών κρατών στο σημερινό statusquo, με όσες βέβαια ανακατατάξεις προέκυψαν στις επακόλουθες δεκαετίες.

Για τις χώρες, που έλαβαν μέρος σε αυτούς, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι ήταν μία μεγάλη περιπέτεια. Εξάιρεση αποτέλεσε η Ρουμανία, η οποία εισήλθε και εξήλθε στον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο αλώβητη. Όμως, οι υπόλοιπες χώρες, είτε ανήκαν στους νικητές, είτε στους ηττημένους, πλήρωσαν βαρύ τίμημα σε ανθρώπινες ζωές, μαχητών αλλά και αμάχων.

Οι πόλεμοι της διετίας 1912-1913 απέδειξαν ότι η ομοψυχία και η αγάπη προς την πατρίδα είναι συχνά κινητήριοι μοχλοί, ώστε να συντελεστεί ένα μεγαλειώδες επίτευγμα. Ο ελληνικός στρατός ήταν ο μεγάλος νικητής, διότι μέσα από αμέτρητες δυσκολίες και κακουχίες, κατόρθωσε να προχωρήσει, να πολεμήσει, να ελευθερώσει τις αλύτρωτες περιοχές του ελληνικού βορρά και του Αιγαίου πελάγους, με ελληνικό πληθυσμό, να μεγαλώσει τα όρια της Ελλάδος και να εκπληρώσει- σε μεγάλο βαθμό- τους πόθους του ελληνικού λαού. Η ιστορία του 9^{ου} Συντάγματος Πεζικού και τα επιτεύγματά του στα πεδία των μαχών κατά τους Βαλκανικούς δεν είναι παρά ένα μέρος αυτής της τεράστιας επιτυχίας.

Πηγές και Βιβλιογραφία

A. Πηγές

1. Αδημοσίευτες πηγές

Αρχείο Γενικού Επιτελείου Στρατού/Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ)

Γενικά Αρχεία του Κράτους Ν. Μεσσηνίας

Λεύκωμα «Η Καλαμάτα 1830-1940», των Α. Μηλίτση- Νίκα και Χ. Θεοφιλοπούλου.

Αρχείο Βιβλιοθήκης Εφημερίδων της Βουλής

Αρχείο Στρατιωτικού Μουσείου Καλαμάτας

2. Εφημερίδες

Ακρόπολις

Εμπρός

Έθνος της Κυριακής

Εστία

Εφημερίδα της Κυβερνήσεως

Θάρρος

Πατρίς (Αθήνα)

Σκριπ

Σφαίρα

3. Περιοδικά

Στρατιωτική Επιθεώρηση

4. Εγκυκλοπαίδειες και λεξικά

Νέα Δομή

Λεξικόν νέας ελληνικής γλώσσας

Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια (ΜΕΕ)

Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «Ήλιος»

Πάπυρος- Λαρούς

5. Διαδικτυακές πηγές

<http://www.sansimera.gr>

<http://www.zsgiannina.gr>

B. Βιβλιογραφία

Ανδρεάδης, Ι. *Ιστορία των Βαλκανικών πολέμων. Διπλωματικά δρώμενα*, Αθήνα 2016

Ανυπόγραφο άρθρο «Περί Νεοτούρκων» στην εφημερίδα *Εστία*, αρ. φ. 3288, 6-8-1912.

Ανυπόγραφο άρθρο «Η πολιορκία εν Μπιζανίω» στην εφημερίδα *Πατρίς*, αρ. φ. 199, 21-1-1913

Ανυπόγραφο άρθρο «Αφιξίς Ελευθερίου Βενιζέλου» στην εφημερίδα *Σκριπ*, αρ. φ. 258, 31-1-1913.

Ανυπόγραφο άρθρο «Πολεμικόν Σχέδιον 115/Γ» στην εφημερίδα *Σκριπ*, αρ.φ. 277, 19-2-1913

Ανυπόγραφο άρθρο «Αι δηλώσεις του βασιλέως» στην εφημερίδα *Ακρόπολη*, αρ. φ. 6122, 23-6-1913

Βακαλόπουλος, Α. *Νέα Ελληνική ιστορία 1204-1985*, Θεσσαλονίκη 2005

Βακαλόπουλος, Α. *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, τ. 1-10, Θεσσαλονίκη 1989

Βακαλόπουλος, Κ. *Ιστορία της Ηπείρου*, Θεσσαλονίκη 2002

Βακαλόπουλος, Κ. *Ιστορία της μείζονος Θράκης*, Θεσσαλονίκη 2004

Βακαλόπουλος, Κ. *Ιστορία της Ελλάδος. Επίτομη- Συνθετική*, Θεσσαλονίκη 2004

Βακαλόπουλος, Κ. *Ιστορία της μείζονος Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2005

Βακαλόπουλος, Κ. *Νεοελληνική ιστορία (1204-1940)*, Θεσσαλονίκη 2006

Βακαλόπουλος, Κ. *Το μακεδονικό ζήτημα και η ιστοριογραφική ανάλυση*, Θεσσαλονίκη 2007.

Βεντήρη, Γ. *Η Ελλάς του 1910-1920*, Αθήνα 1932.

Βερέμη, Θ. & Κολλιοπούλου, Ι. *Ελλάς, η σύγχρονη συνέχεια*, Αθήνα 2006.

Βλάχου, Ν. *Ιστορία των Κρατών της χερσονήσου του Αίμου (1908-1914)*, Αθήνα 1955.

Δερτιλή, Γ.Β. *Ιστορία του ελληνικού πολιτικού κράτους 1830-1920*, 2 τ. Αθήνα 2004..

Ενεπεκίδης, Π. *Η δόξα και ο διχασμός. Από τα μυστικά αρχεία της Βιέννης, 1908-1916*, Αθήνα 1961.

Κωφού, Ε. «Αγώνες για την απελευθέρωση 1830-1913» στο «*Μακεδονία: 4000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμού*», Αθήνα 1986, σελ. 477-484

Κωφού, Ε. «Ο Τύπος των Βαλκανικών Πολέμων» στην εφημερίδα *Τα Νέα*, αρ. φ. 4567, 12-10-2002

Λάσκαρι, Σ. «*Διπλωματική ιστορία της Ελλάδος 1821-1914*», Αθήνα 1947.

Λυμπεροπούλου, Ο. «Μεσσήνιοι στον Μακεδονικό Αγώνα» στην εφημερίδα *Θάρρος*, αρ. φ. 12346, 9-8-2009

Μερακλή, Μ. «Σουρής, Γεώργιος» στο «*Ελληνική ποίηση*», τ. 3, Αθήνα 1987

Οικονόμου, Ν. «Οι επιχειρήσεις του στρατού Θεσσαλίας», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.14, Αθήνα 1978, σελ. 292

Οικονόμου, Ν. «Οι επιχειρήσεις στην Ήπειρο» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 302- 305

Οικονόμου, Ν. «Ο ναυτικός αγώνας», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.14, Αθήνα 1978 σελ. 314-320.

Οικονόμου, Ν. «Η μάχη του Κιλκίς- Λαχανά», στην: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 339.

Οικονόμου, Ν. «Ο ακήρυχτος πόλεμος 16-18 Ιουνίου 1913» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 341

Οικονόμου, Ν. «Η συνέχιση της προέλασης» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. τ. 14 Αθήνα 1978, σελ. 351

Οικονόμου, Ν. «Η διάβαση των στενών της Κρέσνας», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 352.

Παναγιωτόπουλου, Β. (επιμ.) *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, 10 τ., Αθήνα 2002

Πρεβελάκη, Ε. *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι βαλκανικοί πόλεμοι*, Αθήνα 1966.

Σβολόπουλου, Κ. «Η ελληνοβουλγαρική συμμαχία», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.14, Αθήνα 1978, σελ. 286- 287

Σβολόπουλου, Κ. «Οι τελευταίες εξελίξεις στις σχέσεις των βαλκανικών κρατών με την Τουρκία και η κήρυξη του Α' Βαλκανικού πολέμου» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 288-289

Σβολόπουλου, Κ «Η συνθήκη του Λονδίνου» στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 330-333.

Σβολόπουλου, Κ. «Η συνθήκη του Βουκουρεστίου», στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. 14, Αθήνα 1978, σελ. 353-355

Σβολόπουλου, Κ. *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*, Αθήνα 1982.

Τουράτσογλου, Ι. «Τουρκοκρατία στην Μακεδονία» στο *Μακεδονία: 4000 χρόνια ιστορίας και πολιτισμο*, Αθήνα 1986, σελ. 93

Χεκίμογλου, Ε. «Η έναρξη των Βαλκανικών πολέμων», στο: *Έθνος της Κυριακής*, αρ. φ. 2515, 21-10-2012.

Χρήστου, Θ. *Από την εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου (1821) ως την ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων (1947)*, Αθήνα 2000

Χρήστου, Θ. *Τα σύνορα του ελληνικού κράτους και οι διεθνείς συνθήκες (1830-1947)*, Αθήνα 2000, τ. 1.

Woodhouse, C.M. *Ιστορία ενός λαού. Οι Έλληνες από το 324 ως σήμερα*, Αθήνα 2010.

Η Ελλάδα μετά τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο

Συνθήκη Βουκουρεστίου (10/8/1913).

Πηγή: Θέματα νεοελληνικής ιστορίας, Γ΄ Λυκείου.

Στο πρωτοσέλιδο της 27ης Οκτωβρίου 1912, η εφημερίδα «Ακρόπολις» αναγγέλλει την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Έλληνες.

Πηγή: Αρχείο εφημερίδων της Βιβλιοθήκης της Βουλής

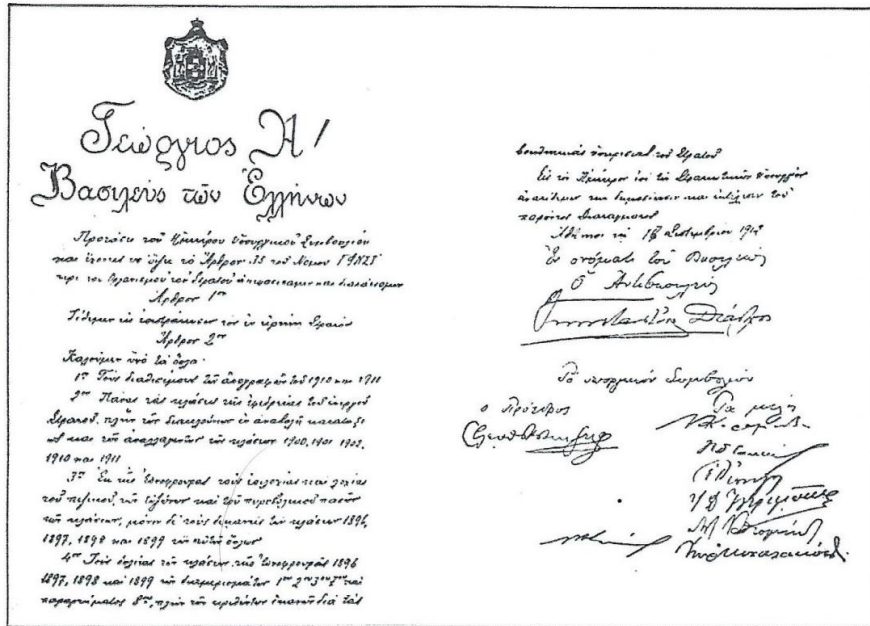
Η εφημερίδα «Ακρόπολις», με την έλευση του 1913, επευφημεί τον στρατό και χαιρετίζει το ναυτικό.

Πηγή: Αρχείο εφημερίδων Βιβλιοθήκης της Βουλής

Η εφημερίδα «Πατρίς» υποδέχεται το 1913, εορτάζοντας τις νίκες του Ελληνικού Στρατού.

Πηγή: Αρχείο εφημερίδων Βιβλιοθήκης της Βουλής

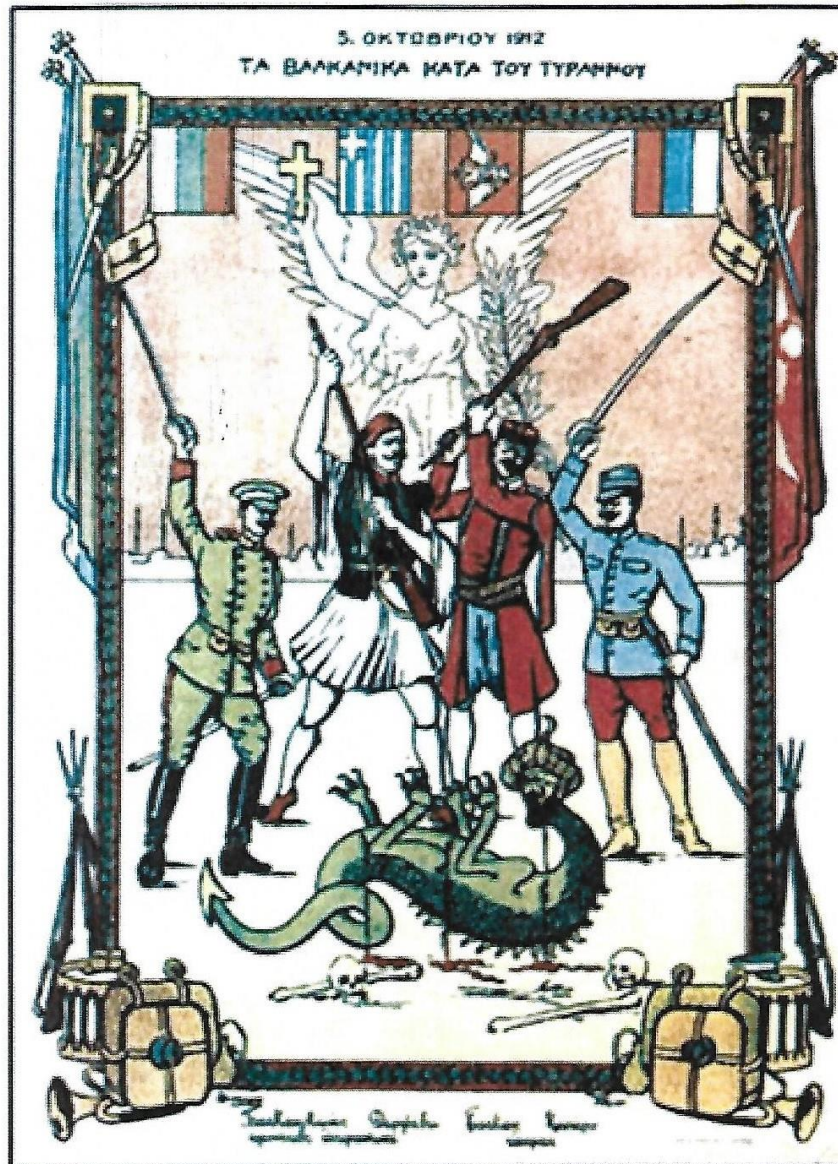
Φωτογραφία της κηρύξεως επίσημης διαταγής υπό του βασιλέως Γεωργίου την 16ην Σεπτεμβρίου 1912 (Α' Βαλκανικός πόλεμος).

Η διαταγή επιστράτευσης με την υπογραφή του Γεωργίου Α' Πηγή: Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ηλίου*, τ. Ελλάς- Β'

Βενιζέλος και Κωνσταντίνος συνομιλούν.

Πηγή: Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ηλίου*, τ. Ελλάς- Β'

Λαϊκή εικόνα, όπου απεικονίζονται τα τέσσερα κράτη εναντίον του «τέρατος»

(Οθωμανική Αυτοκρατορία)

Πηγή: Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν *Ήλιος*, τ. Ελλάς- Β΄

Η παράδοση των Ιωαννίνων, σε λαϊκή εικόνα της εποχής

Πηγή: «*Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*», τ. 14

Εικ.116. Στρατόπεδο.

Οι στρατόνες, που κατασκευάστηκαν το 1909 με την 212/29-3-1908 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Καλαμών, συνημμένη στο δωρητήριο, το 1264 εργολαβικό του Γ. Μαγέτου, 30-5-1909 και, 1279/14-6-1909, εργολαβικό του Γ. Μαγέτου Πηγή: ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας

Εικ. 118.
Το απομεινάρι
του Στρατιωτικού
Νοσοκομείου.

Πηγή: ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας

Η μάχη των Γιαννιτσών.

Πηγή: <http://www.sansimera.gr>

Κατάλογος πεσόντων:**α Αξιωματικοί:**

Βεντήρης, Γεώργιος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε 15-7-1913

Βλαχόγιαννης, Κωνσταντίνος. Ανθυπασπιστής. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Γαλανόπουλος, Κωνσταντίνος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών, (20/10/1912)

Γαρίδης, Διονύσιος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη του Τζαμί- τεπέ (10/7/1913)

Ηλιόπουλος, Ηλίας Ταγματάρχης (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)

Ηλιόπουλος, Παναγιώτης. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Φονεύθηκε 9-5-1913 στο Παγγαίο

Καμπάνης, Νικόλαος Συνταγματάρχης (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Καρβέλας, Παναγιώτης. Υπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στην Μπάνιτσα, στις 31-10-1912.

Κοβατζής, Νικόλαος. Λοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στην Μανωλιάσσα (10/1/1913)

Κοκκινάκης, Κ. Δεκανέας. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Κουτήφαρης, Αναστάσιος. Ταγματάρχης (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Μαντάς, Ιωάννης. Ανθυπασπιστής. Έπεσε 15-7-1913.

Μιχαλακόπουλος, Μάνος. Ανθυπασπιστής. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912).

Μίχαλος, Μιχαήλ. Λοχαγός (ΠΖ). Φονεύθηκε 9 -5- 1913 στο Παγγαίο

Μωκέας, Νικόλαος. Επιλοχίας. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)

Πανόπουλος, Κυριάκος. Δεκανέας. Έπεσε στη μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)

Παπαδόπουλος, Ιωάννης (Βελώνης). Ανθυπασπιστής. Έπεσε 15-7-1913

Σαμπακλής, Χαράλαμπος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στη μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)

Σγουρός, Γρηγόριος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στην μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)

Σούμπασης, Μιχαήλ. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στην μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)

Τζαβάρας, Ιωάννης Υπολοχαγός (ΠΖ), Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Φωκέας, Γεώργιος. Ανθυπολοχαγός (ΠΖ). Πέθανε από τραυματισμό στις 26-6-1913
Χρυσομάλλης, Δημήτριος. Λοχαγός (ΠΖ). Έπεσε στην μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

β Οπλίτες:

Αθανασόπουλος, Κ. Έπεσε στη μάχη της Δοϊράνης, τον Ιούνιο του 1913.

Αλεξανδράκης, Ι. Φονεύθηκε στις 6-1-1913 στο Μπιζάνι

Αντωνόπουλος, Β. Φονεύθηκε στις 17-6-1913 στο Καλίνοβο.

Αποστολόπουλος, Κ. Πέθανε από τραυματισμό στις 11-2-1913

Αλεβίζος, Ι. Φονεύθηκε στις 16-7-1913 στο Πέτσοβο.

Ανδρουτσόπουλος, Δ. Φονεύθηκε 11-7-1913 σε ύψωμα του Τζαμί- Τεπέ

Βασιλόπουλος, Β. Φονεύθηκε 16-7-1913 στο Πέτσοβο.

Βούλγαρης, Ι. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Γαλανάκης, Κ. Φονεύθηκε 5-6-1913 στο Κιλκίς

Γεωργακίς, Γ. Πέθανε από τραυματισμό στις 16-7-1913

Γεωργόπουλος, Σ. Έπεσε στη μάχη του Τζαμί τεπέ (13/7/ 1913)

Γιαννόπουλος, Γ. Πέθανε από τραυματισμό στις 7-4-1913 στο νοσοκομείο Πρεμετής

Γυφτάκης, Π. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19- 21/6/1913)

Δασκαρόλης, Π. Λοχίας. Φονεύθηκε στα Πεστά στις 29-11-1912

Δημόπουλος, Γ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Ηλιόπουλος, Κ. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)

Θεοδωρόπουλος, Δ. Λοχίας. Φονεύθηκε στην Δοϊράνη 23-7-1913

Κανελλόπουλος, Α. Λοχίας Φονεύθηκε στο Χαμζαλί το 1913

Καραγγελής, Α. Φονεύθηκε 13-7-1913 στην Στρώμιτσα

Καραγιάννης, Β. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Κουρής, Γ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)

Κούτσικας, Γ. Έπεσε στις 15-7-1913

Κυριαζόπουλος, Β. Φονεύθηκε στην Τζουμαγιά τον Ιούλιο του 1913

- Λαμπίρης, Γ.-Α. Φονεύθηκε στις 14-7-1913 στο Μπέλες.
- Μαντάς, Κ. Πέθανε από τραυματισμό στις 15-1-1913 στα Ιωάννινα.
- Ματθαίος, Δ. Λοχίας. Έπεσε στη μάχη του Τζαμί- τεπέ (10-13/7/1913)
- Μαυροειδής, Κ. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)
- Μέπουρας, Σ. Έπεσε στην μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)
- Μουτζούρης, Ν. Έπεσε στην Μανωλιάσσα (11/1/1913)
- Μπότσης, Ν. Έπεσε στην μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)
- Νάνος, Δ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Νικολόπουλος, Π. Έπεσε στην Μανωλιάσσα (11/1/1913)
- Ξανθάκος, Κ. Φονεύθηκε 9-5-1913 στο Παγγαίο
- Ξυπόλιτος, Σ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Οικονόμου, Π. Λοχίας Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Πανταζής, Ι. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Παπαγεωργίου, Σ. Φονεύθηκε 16-6-1913 στην Νιγρίτα
- Παπαδόπουλος, Ι. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Παπαδόπουλος, Π. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Παπαϊωάννου, Θ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Παπανικολάου, Α. Δεκανέας. Έπεσε στην μάχη του Τζαμί- τεπέ (10-13/7/1913)
- Πέππας, Χ. Έπεσε στην μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)
- Πέτρουλας, Δ. Φονεύθηκε στα στενά της Κρέσνας (12/7/1913)
- Ποδαράς, Γ. . Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Πολύζος, Β. Έπεσε στην μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)
- Ρήγας, Γ. Φονεύθηκε 9-5-1913 στο Παγγαίο
- Ρούσσης, Ι. Έπεσε στην Μανωλιάσσα (11/1/1913)
- Σαλίβερρος, Γ. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Σαντάλης, Β. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Σκλάβος, Χ. Έπεσε στην μάχη του Σαρανταπόρου (9/10/1912)

- Σπανός, Α. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Σπηλιόπουλος, Γ. Έπεσε στην μάχη του Τζαμί- τεπέ (10-13/7/1913)
- Σταθόπουλος, Ν. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Στρατής, Ν. Έπεσε στο Μπιζάνι (2/1913)
- Συρίγος, Ι. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Σωτηρόπουλος, Ι. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Τζιβιάκος, Δ. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)
- Τρίμης, Π. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)
- Τσάλτας, Α. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)
- Τσιαμαλής, Ι. Φονεύθηκε στην Τζουμαγιά τον Ιούλιο του 1913
- Τσουκαλάς, Α. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Φλώρος, Γ. Φονεύθηκε 9-5-1913 στο Παγγαίο
- Φούκας, Γ. Έπεσε στη μάχη της Δοϊράνης, τον Ιούνιο του 1913.
- Φουντάς, Π. Έπεσε στη μάχη του Κιλκίς (19-21/6/1913)
- Χαλάκος, Π Έπεσε στην μάχη του Χασάν πασά (10/7/1913)
- Χριστόπουλος, Π. Έπεσε στην μάχη του Χασάν πασά (10/7/1913)
- Χριστούλας (ή Χρήστου) Έπεσε στη μάχη του Σιμιτλή, τον Ιούλιο του 1913
- Χριστοφιλόπουλος, Α. Έπεσε στην μάχη του Τζαμί- τεπέ (10-13/7/1913)
- Ψαλίδας, Ν. Έπεσε στη μάχη των Γιαννιτσών (20/10/1912)
- Ψευδός, Α. Έπεσε στην μάχη του Χασάν πασά (10/7/1913)
- Ψεύτης, Ι. Έπεσε στη μάχη του Σιμιτλή, τον Ιούλιο του 1913

Πηγές: ΓΑΚ Ν. Μεσσηνίας

Στρατιωτικό Μουσείο Καλαμάτας

Περίληψη

Δύο υπήρξαν τα γνωρίσματα των αρχών του 20ού αιώνα, ο επεκτατισμός και ο εθνικισμός. Το πρώτο εκφράστηκε με προσάρτηση εδαφών από τα ισχυρότερα κράτη. Το δεύτερο από τάση για επικράτηση βάρους των γειτονικών κρατών. Αποκορύφωμα του εθνικισμού υπήρξε το κίνημα των Νεότουρκων, που είχε ως σκοπό τον εκτουρκισμό των λαών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Τα βαλκανικά κράτη συνασπίστηκαν κατά των Οθωμανών. Ο ελληνικός στρατός, με πλήθος νικηφόρων προελάσεων, απελευθέρωσε πολλά αλύτρωτα εδάφη. Ο πόλεμος συνεχίστηκε αργότερα, με υπαιτιότητα της πρώην συμμάχου Βουλγαρίας. Τέλος, η συνθήκη του Βουκουρεστίου όρισε τα όρια των κρατών και μετέτρεψε, γενικά, τον πολιτικό βαλκανικό χάρτη.